

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

FRANK CLEEREN, Het orgaan van dagelijks bestuur 209

Rechtspraak

Onderwijs – 1. Vrijheid van onderwijs – Recht op subsidiëring – Organisatie en werking van gesubsidieerde instellingen – 2. Sociale toelagen – Onderscheid tussen universiteiten en instellingen voor hoger onderwijs buiten de universiteit

Arbitragehof, 14 december 1995 221

Gewaarborgd inkomen – Steunverlenend O.C.M.W. – Inschrijving in bevolkings- of vreemdelingenregister – Opneming in instelling – Onderbreking – Opneming in andere instelling – Bevoegd O.C.M.W.

Cass., 30 oktober 1995 223

Werkloosheid – Gerechtigde – Jonge werknemer – Gezinshoofd – Studie – Administratief dossier – Stukken – Begrip

Cass., 30 oktober 1995 224

Strafvordering – Hoger beroep – Gedetineerde – Vorm

Cass., 20 december 1995 (*met noot van A. Vandeplas*, «Hoger beroep van gedetineerden») 224

Raad van State – Schorsing bij uiterst dringende noodzakelijkheid – 1. Talmen van de verzoeker – 2. Combinatie met gewone vordering tot schorsing

R.v.St., 6 december 1995 (*met noot*) 225

Burgerlijke rechtspleging – Hoger beroep – Termijn – Betekening van het vonnis «onder voorbehoud»

Hof Gent, 5 februari 1996 226

Beslag en executie – Beslag onder derden – Bankrekening – Gezamenlijke rekening – Gevolgen

Hof Brussel, 3 april 1996 (*met noot van Eric Dirix*, «Beslag op een gezamenlijke rekening») 227

Bevoegdheid – Ratione loci – Machtiging tot verkoop van onroerend goed – Art. 1187 Ger. W. – Minderjarige mede-eigenaar – Voogdijforum

Arrondrb. Gent, 20 maart 1995 (*met noot van Els De Groote*, «Territoriale bevoegdheid inzake verkopen van onroerende goederen (mede) toebehorend aan minderjarigen») 229

Intellectuele eigendom – Merk – Depot – Nietigheid wegens eerder gebruikt merk – Bewijslevering

Kh. Hasselt, 26 september 1995 231

Gemeentebelasting – Hoorplicht vóór vestiging – Concessie voor openbare dienst – Gelijkeheidsbeginsel – Richtlijnen van circulaire – Vertrouwensbeginsel

Bestendige deputatie Vlaams Brabant, 19 december 1995 232

Rechtspraak in kort bestek

Huwelijksvermogensrecht – Eigen schuld ontstaan uit strafrechtelijke veroordeling – Verhaalbaarheid op het gemeenschappelijk vermogen – Art. 1412, tweede lid, B.W. – Geen bewijs noodzakelijk van verrijking van het gemeenschappelijk vermogen

Cass., 6 november 1995 234

Burgerlijke rechtspleging – Partij die overeenkomstig art. 728 of 729 Ger. W. is verschenen en een conclusie heeft ingediend, maar later niet meer verschijnt – Art. 804, tweede lid, Ger. W. – Verplichting op de conclusie te antwoorden

Cass., 15 december 1995 (*met noot*) 234

Burgerlijke rechtspleging – Exceptie van nietigheid – Hoger beroep – Termijn van verschijning niet in acht genomen – Nietigheid door de rechter zelfs ambtshalve uit te spreken

Cass., 5 januari 1996 (*met noot van Jean Laenens*, «De termijn van verschijning in hoger beroep») 235

Gemeentebelasting – Reglement van de stad Antwerpen op rendez-voushuizen – Rendez-voushuis – Begrip

Bestendige deputatie Antwerpen, 21 december 1995 235

Boeken

G. de Leval, La saisie immobilière (*door Dirk Michiels*) 236
A.M. Draye (red.), Openbaarheid van bestuur in Vlaanderen, België en de Europese Instellingen (*door Ingrid Opdebeek*) 236

A.Q.C. Tak, Hoofdpijnen van het Nederlands bestuursprocesrecht (*door Marnix van Damme*) 237

Association Européenne pour le Droit Bancaire et Financier (AEDBF Belgium), Yearbook 1995, La révision des comptes annuels et des comptes consolidés – Auditing of annual and consolidated accounts (*Jean-Pierre Maes*) 238

T. Vanswevelt e.a., Aansprakelijkheid en medische ongevallen. Responsabilité et accidents médicaux (*door Dries Simoens*) 238

L'autorégulation (*door Herman A. Cousy*) 239

A. Rogers, J. Trotter, W.G. van Hassel, J.R. Walsh en R.P. Kröner (red.), Liability of lawyers and indemnity insurance (*door Paul Depuydt*) 240

Aangekondigd

240

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

Opgericht in 1931. Hoofredacteuren: René Victor (1931-1984), Edgar Boonen (1984-1993)

VERSCHIJNT IEDERE WEEK VAN SEPTEMBER TOT JUNI

Redactie: C. Caenepeel, J.R. Rauws,
A. Vandeplas, A. Van Oevelen

Redactiesecretaris: Mevr. C. Meeusen

Redactieadres: V.Z.W. Rechtskundig Weekblad
Mechelsesteenweg 210 bus 6
2018 Antwerpen
Tel. 03/248.49.84
Fax 03/248.08.70

Vaste medewerkers:

A. Alen
P. Arnou
R. Boes
Gh. Dhaeyer
J. Erauw
J. Gerlo
P. Humblet
J. Laenens
W. Lambrechts
P. Lemmens
H. Nys
I. Opdebeek
W. Pintens
W. Rauws
D. Simoens
G. Suetens-Bourgeois
L.P. Suetens (†)
M. van Damme
J. Wouters

Abonnementen, advertenties: INTERSENTIA UITGEVERS N.V., Volhardingstraat 27, 2020 Antwerpen
Tel.: 03/248.74.54 - Fax: 03/248.83.82 Abonnementsprijs: 4.550 f., voor studenten 2.950 f..

— UNIFORMIER —

Kledingfabrikanten en specialisten in toga's

DIRK NEVENS

Nieuwe steenweg 8 - 1731 Zellik ☎ (02) 466 09 05
Fax (02) 466 63 24
Molenstraat 23 - 9300 Aalst ☎ (053) 21 47 77
rue du Midi 175 - 1000 Bruxelles ☎ (02) 511 88 06

HET ORGAAN VAN DAGELIJKS BESTUUR

Het orgaan van dagelijks bestuur speelt een hoofdrol in vele Belgische vennootschappen. Het is dan ook vreemd te moeten vaststellen dat de laatste jaren bijna niets is gepubliceerd over dit onderwerp. Bovendien behandelen de meeste publicaties deelaspecten van het dagelijks bestuur en zijn ze verspreid over vele tijdschriften.

Mijn bescheiden bedoeling bij het schrijven van deze bijdrage bestaat er dan ook vooral in een korte, actuele tekst te schrijven, die inzicht geeft in de diverse aspecten van het dagelijks bestuur.

I. Het dagelijks bestuur in de naamloze vennootschap

1. De raad van bestuur van de naamloze vennootschap vormt, behoudens statutaire afwijking (art. 54, vierde lid, Venn. W.), een college dat beslist volgens de regels van de beraadslagende organen. Het is echter onmogelijk van de raad van bestuur te verlangen dat hij ononderbroken zitting houdt en zich met de minste bijzonderheden van het bestuur bezighoudt.¹ Men kan van de raad van bestuur evenmin verwachten dat hij zich voortdurend bezighoudt met de uitvoering van zijn eigen beslissingen en de naamloze vennootschap vertegenwoordigt in alle handelingen van gering belang.

Vandaar dat de Vennootschappenwet in art. 63 voor de naamloze vennootschap, naast de raad van bestuur, heeft voorzien in een facultatief orgaan van dagelijks bestuur om de handelingen te verrichten die «behoren tot de normale courante exploitatie van een onderneming» (infra, nrs. 5 - 6).

2. Voor de besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid bestaat in de Vennootschappenwet geen orgaan van dagelijks bestuur. In de B.V.B.A. is maar weinig behoefte aan een orgaan van dagelijks bestuur, gelet op het principe van de individuele bestuurs- en vertegenwoordigingsbevoegdheid van elke zaakvoerder (art. 130, vierde lid, Venn. W.).² Nochtans wordt er in de praktijk in de B.V.B.A. soms een «orgaan» van dagelijks bestuur ingericht. De rechtsleer is de mening toegedaan dat een dergelijke delegatie van bevoegdheden in het kader van een B.V.B.A. juridisch niet mogelijk is, of althans niet met dezelfde gevolgen als de delegatie van bevoegdheden zoals bepaald in art. 63 Venn. W. met betrekking tot het dagelijks bestuur in de N.V. Men neemt aan dat de benoeming van een dagelijks bestuurder in een B.V.B.A. niets anders inhoudt dan een lastgeving.³ Deze stelling wordt bevestigd door de limitatieve opsomming van de organen van vertegenwoordiging in art. 12, § 1, 3°, Venn. W., waarin geen functie van dagelijks bestuurder in de B.V.B.A. wordt vermeld.

II. Juridische kwalificatie van het orgaan van dagelijks bestuur

3. In de interne rechtsbetrekking is het orgaan van dagelijks bestuur een lasthebber van de algemene vergadering of van de raad van bestuur, al naargelang hij door eerst- of laatstgenoemd orgaan is benoemd (infra, nr. 8). Art. 63, laatste lid, Venn. W. bepaalt «de aansprakelijkheid uit hoofde van het dagelijks bestuur wordt bepaald overeenkomstig de algemene regels van de lastgeving». De rechtsleer aanvaardt dat de gemeenrechtelijke regels van de lastgeving toepasselijk zijn op alle aspecten van de interne bestuursverhouding tussen de vennootschap en de dagelijks bestuurder.⁴⁻⁵

Behoudens statutaire of contractuele afwijking, zijn de regels van de lastgeving toepasselijk op de benoeming van het orgaan van dagelijks bestuur (infra, IV), de interne bestuursbevoegdheid (infra, nr. 21), de bezoldiging (infra, VII), de aansprakelijkheid ten aanzien van de vennootschap (infra, VIII) en de beëindiging van de opdracht (infra, IX).

4. Ten opzichte van derden is de persoon of het college (infra, nr. 10) waaraan het dagelijks bestuur is opgedragen, een orgaan van de vennootschap dat aldus de bevoegdheid heeft om de vennootschap extern te vertegenwoordigen (art. 63 Venn. W.).⁶

⁴ VAN RYN, *Principes de droit commercial*, I, 409, nr. 644; NUDELHOLE, S.J., «Délégation à la gestion journalière de la société anonyme et contrat d'emploi», noot onder Cass., 22 januari 1981, *R.C.J.B.*, 1981, 509, nr. 10; NELISSEN-GRADE, J.M., *Cursus vraagstukken van vennootschapsrecht*, K.U.L., Leuven, 1994-1995, 2.

⁵ Een aantal auteurs (RESTEAU, C., BENOÎT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *Traité des Sociétés Anonymes*, II, Ed. Swinnen H., 1982, nr. 1098) stellen dat, wanneer de dagelijks bestuurder materiële handelingen verricht, al zijn tijd besteedt aan zijn functie en in een bepaalde vergoeding is voorzien voor de uitvoering van zijn functie, m.a.w. wanneer de lastgeving niet enkel is verleend om een aantal rechtshandelingen te verrichten, men voor een huur van werk staat. Deze stelling is m.i. voor kritiek vatbaar. Men kan niet zomaar voorbijgaan aan de expliciete verwijzing in art. 63 Venn. W. naar de overeenkomst van «lastgeving». Bovendien dient verwezen te worden naar de recente rechtspraak die aanvaardt dat de lastgeving betrekking kan hebben op materiële handelingen, zolang deze slechts accessoir zijn t.o.v. het eigenlijke deel van de overeenkomst, nl. het verrichten van een rechtshandeling (FORIERS, P.A., «Le droit commun des intermédiaires commerciaux: courtiers, commissionnaires, agents», in *Les intermédiaires commerciaux*, Editions du Jeune Barreau, 1990, 34, nr. 8).

⁶ Cass., 8 januari 1940, *Pas.*, 1940, I, 2, noot R.H.; Cass., 7 september 1950, *Pas.*, 1950, I, 846; Cass., 19 februari 1955, *R.P.S.*, 1955, 139, nr. 4478, met concl. proc.-gen. HAYOIT DE TERMICOURT, en *R.C.J.B.*, 1955, 295 met noot DAVID, S.; LAGA, H., «De Raad van State en het annulatieberoep ingesteld door een handelsvennootschap», *T.R.V.*, 1988, 174, nr. 3; NELISSEN-GRADE, J.M., o.c., 22; T'KINT, J. en GYSELINCK, R., *Les sociétés anonymes. Guide pratique*, Brussel, Larciér, 1975, nr. 238; VAN GERVEN, W., *Algemeen Deel*, in *Beginnelen van het Belgisch Privaatrecht*, Standaard, Antwerpen/Utrecht, 497 e.v., nr. 152; VAN OMMESLAGHE, P. en SIMONT, L., «La notion de l'organe statutaire et la répartition des pouvoirs par le conseil d'administration. Les sociétés anonymes», *R.C.J.B.*, 1964, 74-75; VAN RYN, J. en DIEUX, X., «La responsabilité des administrateurs ou gérants d'une personne

¹ RONSE, J., *Algemeen deel van het vennootschapsrecht*, Acco Leuven, 1975, 391.

² RONSE, J., o.c., 396.

³ RONSE, J., o.c., 396; VAN RYN, J. en HEENEN, J., *Principes de droit commercial*, II, 38, nr. 938; BRAECKMANS, H., *Vennootschappen, verenigingen en stichtingen*, 3, Kapitaalvennootschappen, U.I.A., Departement Rechten, 1991, 397.

De juridische situatie van het orgaan van dagelijks bestuur ten aanzien van derden is dan ook totaal verschillend van die van de lasthebber. De fout die het orgaan van dagelijks bestuur begaat in de uitoefening van zijn functie, brengt rechtstreeks de aansprakelijkheid van de vennootschap mee op basis van art. 1382 B.W. (infra, nr. 41). De dagelijks bestuurder moet om van zijn bevoegdheid te doen blijken geen volmacht overleggen, maar wordt gelegitimeerd door zijn wettelijk geregelde hoedanigheid (art. 63 Venn. W.) en de openbaarmaking van zijn benoeming (art. 12, § 1, 3°, b, Venn. W.; infra, X). De statutaire beperkingen aan de bevoegdheid van het orgaan van dagelijks bestuur kunnen niet tegengeworpen worden aan derden (art. 63 Venn. W.; infra, nr. 28).

III. De omvang van het dagelijks bestuur

5. Het begrip «dagelijks bestuur» is niet in de Vennootschappenwet bepaald. J. RONSE stelde dat art. 63 Venn. W. als een van de meest onzekere bepalingen van het Belgisch recht bestempeld mag worden.⁷ De daden die tot het dagelijks bestuur behoren, kunnen bezwaarlijk het voorwerp uitmaken van een nauwkeurige bepaling of omschrijving die in alle gevallen en in alle omstandigheden geldig zou zijn. Men neemt als zeker aan dat wat niet tot de bevoegdheid van de raad van bestuur behoort, a fortiori niet tot het dagelijks bestuur kan behoren.⁸ Buiten deze evidentie blijven er tal van onzekerheden bestaan.

In een arrest van 17 september 1968 heeft het Hof van Cassatie voor het eerste definitief de stelling ingenomen dat het dagelijks bestuur de daden omvat die behoren tot de normale courante exploitatie van een onderneming. Tot het dagelijks bestuur zouden alle handelingen behoren die niet verder reiken dan de behoeften van het dagelijks leven van de vennootschap of de behoeften die zowel wegens het minder belang dat ze vertonen als wegens de noodzakelijkheid er een spoedige oplossing aan te geven, het optreden van de raad van bestuur niet rechtvaardigen.⁹

Die definities zijn restrictief. Er mag van de dagelijks bestuurder zeker niet verwacht worden dat hij zich dient te beperken tot het louter ten uitvoer brengen van de besluiten van de raad van bestuur: een goede dagelijkse leiding van een vennootschap veronderstelt immers een voldoende zelfstandigheid in de te nemen beslissingen. Het is het orgaan

van dagelijks bestuur dat, in werkelijkheid, de impuls geeft aan de algemene politiek van de vennootschap.¹⁰

6. De bepaling van de omvang van het dagelijks bestuur is een feitenkwestie waarover elke rechter a posteriori zal dienen te oordelen, rekening houdend met de bijzondere omstandigheden van het geval.¹¹ Bij deze onaantastbare beoordeling zullen het statutair doel van de vennootschap, haar omvang, haar maatschappelijk kapitaal alsook de aard van de handelingen en hun economische impact op de vennootschap in ruime mate bepalend zijn.¹² Deze beoordeling van geval tot geval leidt tot een overvloedige en – minstens ogenschijnlijk – tegenstrijdige rechtspraak.¹³

IV. De benoeming

7. De wijze van benoeming van het orgaan van dagelijks bestuur wordt krachtens art. 63, tweede lid, Venn. W. in beginsel in de statuten bepaald. In de statuten kan worden vastgelegd welk orgaan bevoegd is inzake de benoeming van de dagelijks bestuurder, op welke wijze het orgaan van dagelijks bestuur wordt benoemd, welke categorie van personen benoemd kan worden, enz. Bij stilzwijgen van de statuten, wordt de benoeming van het orgaan van dagelijks bestuur beheerst door de algemene regels van de lastgeving.

8. Bij stilzwijgen van de statuten kan men in de N.V. een orgaan van dagelijks bestuur benoemen: dit vloeit rechtstreeks voort uit artikel 63 Venn. W. In dat geval komt de benoemingsbevoegdheid krachtens artikel 54 Venn. W. aan de raad van bestuur toe, dit met uitsluiting van de algemene vergadering.¹⁴

¹⁰ VAN OMMSLAGHE, P. en DIEUX, X., «Examen de jurisprudence (1979-1990). Les sociétés commerciales», *R.C.J.B.*, 1992, 127.

¹¹ LAGA, H., «De vertegenwoordiging van een N.V. als zaakvoester in een V.O.F.», *T.R.V.*, 1991, 420, nr. 7; BOTTIN, E., noot onder Cass., 18 juni 1954, *R.P.S.*, 1957, 79.

¹² DEMEUR, P., noot onder Rb. Leuven, 21 november 1952, *R.P.S.*, 1953, 323; LEHRER, J., «La notion de gestion journalière. Recherche d'une méthode», *R.P.S.*, 1957, 71.

¹³ Cass., 28 september 1965, *Pas.*, 1966, I, 129; Cass., 24 mei 1966, *Pas.*, 1966, I, 1208; Cass., 7 maart 1969, *R.P.S.*, 1969, 304; Cass., 20 mei 1969, *R.P.S.*, 1971, 84; Cass., 19 mei 1972, *R.W.*, 1972-73, 408; Cass., 17 oktober 1983, *R.W.*, 1984-85, 1073; R.v.St., 19 januari 1967, *R.P.S.*, 1968, 263; R.v.St., 17 september 1984, *Pas.*, 1987, IV, 27; R.v.St., 7 maart 1986, *R.P.S.*, 1986, 253; R.v.St., 26 juni 1987, *T.B.P.*, 1988, 495; Brussel, 10 juni 1966, *R.P.S.*, 1967, 238; Gent, 21 juni 1967, *R.P.S.*, 1968, 167; Luik, 1 december 1969, *R.P.S.*, 1971, 280; Arbh. Brussel, 5 mei 1976, *R.P.S.*, 1976, 57; Brussel, 8 april 1976, *R.G.A.R.*, 1976, nr. 9662; Arbh. Brussel, 23 augustus 1977, *J.T.T.*, 1978, 72; Brussel, 27 april 1982, *R.G.F.*, 1982, 214; Brussel, 2 maart 1983, *R.P.S.*, 1983, 249; Bergen, 20 december 1984, *R.P.S.*, 1985, 165-175; Arbh. Antwerpen, 10 januari 1991, *T.R.V.*, 1991, 17, noot LAGA.; Kh. Brussel, 26 mei 1965, *R.P.S.*, 1965, 148; Kh. Brussel, 16 februari 1966, *R.P.S.*, 1967, 360; Kh. Brussel, 8 juni 1980, *B.R.H.*, 1981, 55; LAGA, H., «De raad van state en het annulatieberoep ingesteld door handelsvennootschap», *T.R.V.*, 1988, 179; HORMANS, G. en T'KINT, F., «La société anonyme (1960-1972)», *J.T.*, 1973, 438, nr. 32.

¹⁴ J.-M. NELISSEN-GRADE, o.c., 22; VAN RYN, I, nr. 646, p. 410; J. RONSE, *De vennootschapswetgeving 1973*, Story-Scientia, 1973, 195, nrs. 363 en 196, nr. 366; C. RESTEAU, *Traité des sociétés anonymes*, tome II, Ed. Swinnen H., 1982, 230, nr. 1092; anders: A. BENOIT-MOURY en P. PELTZER, «Le clair-obscur des pouvoirs de représenta-

morale à l'égard des tiers», *J.T.*, 1988, 401-404; DALCO, R., *Traité de la responsabilité civile*, in *Novelles, Droit civil*, V/I, Brussel, Larcier, 1967, nr. 1349 e.v.; VANDEPUTTE, R., *Het aquiliaanse foutbegrip*, in *Aansprakelijkheidsrecht*, BOCKEN, H. en KRUIJTHOF, R., (red.), Antwerpen, Maklu, 1983, 88; VANDENBERGHE, H. en GEELLEN, K., «Aansprakelijkheid van ziekenhuisorganen», *VI. T. Gez.*, 1989-90, 116.

⁷ RONSE, J., *Algemeen deel van het vennootschapsrecht*, Acco Leuven, 1975, 392.

⁸ RONSE, J., o.c., 392.

⁹ Cass., 17 september 1968, *R.P.S.*, 1970, 197, met noot; Arbh. Bergen, 20 december 1984, *R.P.S.*, 1985, 165, en *J.T.*, 1985, 286; Kh. Brussel, 16 februari 1966, *R.P.S.*, 1967, 260; LEHRER, J., «La notion de gestion journalière. Recherche d'une méthode», *R.P.S.*, 1957, 71; RONSE, J., NELISSEN-GRADE, J.M., VAN HULLE, K., LIEVENS, J., LAGA, H., «Overzicht van rechtspraak (1978-1985). Vennootschappen», *T.P.R.*, 1986, 916, nr. 64.

De dagelijks bestuurder kan ook met name worden benoemd in de oprichtingsakte of in een akte van statutenwijziging.¹⁵ Het nadeel van een dergelijke benoeming is dat een wijziging van de benoeming enkel door de algemene vergadering kan worden doorgevoerd, bij besluit genomen overeenkomstig de regels geldend voor een statutenwijziging (art. 70 Venn. W.).

De statuten kunnen de benoeming van de dagelijks bestuurder eveneens toekennen aan de algemene vergadering.¹⁶ Deze statutaire bepaling zal aanleiding geven tot conflicten tussen de raad van bestuur en de algemene vergadering: de raad van bestuur blijft immers, naast het orgaan van dagelijks bestuur, zijn volheid van bevoegdheid behouden – dus ook m.b.t. de dagelijkse leiding – maar zal het orgaan van dagelijks bestuur niet kunnen ontslaan wanneer het door de algemene vergadering wordt benoemd¹⁷ (infra, nr. 46). Dit kan in de praktijk aanleiding geven tot tegenstrijdige beslissingen van beide organen, nl. raad van bestuur en orgaan van dagelijks bestuur, hetgeen de normale werking van de vennootschap ernstig kan schaden.¹⁸

In de statuten wordt dan ook meestal bepaald dat de raad van bestuur het orgaan van dagelijks bestuur zal benoemen. De raad van bestuur verkeert wellicht in de beste positie om over de bekwaamheid te oordelen van het orgaan van dagelijks bestuur, waarover hij trouwens het toezicht zal moeten blijven uitoefenen (infra, nr. 43).

9. Behoudens andersluidende statutaire bepaling kan onverschillig welke persoon tot dagelijks bestuurder benoemd worden. De dagelijks bestuurder kan, maar moet niet, bestuurder of aandeelhouder zijn.¹⁹

Wanneer het dagelijks bestuur is opgedragen aan een bestuurder, spreekt men meestal van gedelegeerd bestuurder. Een kaderlid dat tot dagelijks bestuurder wordt benoemd, wordt doorgaans algemeen directeur genoemd.

Ook een vennootschap kan het dagelijks bestuur van een andere vennootschap uitoefenen: dit is het logisch gevolg van de rechtsbekwaamheid van vennootschappen met rechtspersoonlijkheid, hetgeen inhoudt dat zij in beginsel even rechtsbekwaam zijn als natuurlijke personen.²⁰ Tot op heden verzetten noch de wet noch de eigen aard van de uitoefening van het dagelijks bestuur zich tegen de uitoefening ervan door een rechtspersoon.

10. Het orgaan van dagelijks bestuur is niet noodzakelijk eenhoofdig: art. 63, eerste lid, Venn. W. bepaalt uitdrukkelijk dat het dagelijks bestuur en de desbetreffende vertegenwoordiging van de vennootschap mag worden opgedragen aan een of meer personen, die alleen of gezamenlijk optreden.²¹ In vennootschappen met een zekere omvang, uiteenlopende activiteiten, verspreide productie- of exploitatie-eenheden functioneert dan ook meestal een collegiaal orgaan van dagelijks bestuur, ook wel directiecomité genaamd. De samenstelling van het directiecomité wordt vrij bepaald door het orgaan dat het dagelijks bestuur opdraagt (in principe de raad van bestuur) binnen de grenzen van de statuten.

11. Bij de benoeming van de dagelijkse bestuurders moet rekening gehouden worden met de wettelijke voorschriften die verbodsbepalingen en overenigbaarheden hebben ingevoerd en waardoor aan bepaalde personen het recht is ontzegd zich met het bestuur van vennootschappen in te laten (K.B. van 24 oktober 1934, B.S., 27 oktober 1934). Volgens Resteau zouden die wettelijke bepalingen inzake dagelijks bestuur des te meer van belang zijn, gelet op de bijzondere aard, de tijd en de toewijding die het dagelijks bestuur opeist.²² Er moet in voorkomend geval tevens rekening gehouden worden met de bepalingen van de Vestigingswet en de op grond daarvan uitgevaardigde koninklijke besluiten.

12. Er dient in de praktijk op gelet te worden dat er bij de benoeming van het orgaan van dagelijks bestuur expliciet sprake is van «dagelijks bestuurder». Er wordt het best expliciet verwezen naar artikel 63 van de Vennootschappenwet. Alzo wordt de verwarring vermeden tussen enerzijds de nauwkeurig omschreven, bijzondere lastgeving die door de raad van bestuur aan een persoon wordt verleend²³ en anderzijds de benoeming van een dagelijks bestuurder met opsomming van zijn bevoegdheden (infra, nr. 25).

14. De benoeming van de dagelijks bestuurder dient openbaar gemaakt te worden (art. 63, tweede lid, Venn. W.; infra X). De sanctie van het niet-naleven van de bepalingen betreffende de openbaarmaking is bepaald in artikel 10, § 4, Venn. W.: de benoeming kan niet aan derden worden tegenworpen, tenzij de vennootschap aantoonst dat die derden er tevoren kennis van droegen. Derden kunnen zich niettemin beroepen op akten die nog niet bekendgemaakt zijn.

V. Cumulatie van de functie van dagelijks bestuurder met die van bediende en de dagelijks bestuurder – bestuurder

14. Traditioneel werd unaniem aanvaard dat het dagelijks bestuur niet kan worden uitgeoefend in het kader van een arbeidsovereenkomst. De dagelijks bestuurder is een lasthebber (nr. 3) en men nam aan dat de «ad nutum»-herroepbaarheid van de lastgeving een dwingende regel is, die het bestaan van een arbeidsovereenkomst (lees: opzeggingstermijnen) belet.²⁴

²¹ VAN BAELE, J., «Het dagelijks bestuur», in *Praktische gids bestuurder N.V.*, ced.samsen, Deel V, 5.2/1.

²² RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., o.c., nr. 1090.

²³ RONSE, J., *De vennootschapswetgeving 1973*, Story-Scientia, 1973, nrs. 385 e.v..

²⁴ RONSE, J., VAN HULLE, K., NELISSEN, J.M., VANBRUYSTEGEM, B., *Overzicht van rechtspraak (1968-1977). Vennootschappen*, T.P.R.,

tion des sociétés anonymes en droit belge», *J.T.*, 1979, 440 e.v., nr. 13.

¹⁵ RONSE, J., *De vennootschapswetgeving 1973*, Story-Scientia, 1973, nr. 368.

¹⁶ VAN BRUYSTEGEM, B., in *Rechten en plichten van bestuurders*, Seminarie EHSAL van 16 oktober 1992, 44.

¹⁷ NELISSEN-GRADE, J.M., o.c., 22.

¹⁸ RONSE, J., *De vennootschapswetgeving 1973*, Story-Scientia, 1973, nr. 367.

¹⁹ RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., o.c., nr. 1089.

²⁰ Vgl. LAGA, H., «De vertegenwoordiging van een N.V. als zaakvoerster in een V.O.F.», noot onder Antwerpen, *T.R.V.*, 1991, 418; LAGA, H., «De vertegenwoordiging van een vennootschap bij de uitoefening van een bestuurdersmandaat», *T.R.V.*, 1993, 313, nr. 1; VAN GERVEN, D., en WYCKAERT, M., «Kroniek Vennootschapsrecht 1992-1993», *T.R.V.*, 1994, 425, nr. 72; LAGA, H., «De uitoefening van een bestuurdersmandaat door een vennootschap», *DAOR*, nr. 27, 1993, 19.

15. Bij arrest van 22 januari 1981 zette het Hof van Cassatie zich duidelijk af tegen die stelling. Het Hof besliste dat een persoon die geen lid is van de raad van bestuur en aan wie het dagelijks bestuur van de vennootschap is opgedragen, in de uitoefening van deze functie zelf, met de vennootschap verbonden kan zijn door een arbeidsovereenkomst. Het Hof oordeelde terecht dat de «ad nutum»-herroepbaarheid van de dagelijks bestuurder een suppletieve regel is, dit in tegenstelling tot de «ad nutum»-herroepbaarheid van de bestuurder die van openbare orde of minstens van dwingend recht is.²⁵

Het «bediende»-statuut van de dagelijks bestuurder werd op dat ogenblik nog niet aanvaard voor de dagelijks bestuurder die eveneens bestuurder van de vennootschap was. Het Hof was van oordeel dat de functie van afgevaardigde bij het dagelijks bestuur een functie is die niet op voldoende wijze onderscheiden kan worden van het bestuurdersmandaat zelf. De dwingende «ad nutum»-herroepbaarheid van het bestuurdersmandaat verzette er zich bijgevolg tegen dat dezelfde bestuurder taken van dagelijks bestuur in het kader van een arbeidsovereenkomst kon uitoefenen.²⁶ In dezelfde optiek oordeelde het Hof dat de «ad nutum»-beëindiging van het bestuurdersmandaat automatisch de beëindiging van de functie van dagelijks bestuurder teweegbracht.²⁷

16. Sedert het cassatiearrest van 28 mei 1984 wordt aangenomen dat ook een bestuurder het dagelijks bestuur van de vennootschap kan waarnemen in het kader van een arbeidsovereenkomst met de vennootschap, mits aan bepaalde voorwaarden is voldaan²⁸ (infra, nr. 18). De basisgedachte hierachter is dat voortaan werd aanvaard dat de opdracht van dagelijks bestuur totaal verschillend en onderscheiden is van de functie van bestuurder, zodat het probleem van de «ad nutum»-herroepbaarheid zich niet meer voordoet.²⁹

1978, 829, nr. 213; VAN RYN, J. en VAN OMMEFLAGHE, P., «Examen de jurisprudence (1957-1960). Les sociétés commerciales», *R.C.J.B.*, 1962, 398-399, nr. 37.

²⁵ Cass., 22 januari 1981, *R.C.J.B.*, 1981, 495, met noot NUDELHOLE, S.J.; Arbrb. Brussel, 24 oktober 1983, *J.T.T.*, 1984, 62, met noot; JAMOLLE, M., *Le contrat de travail*, I, Luik, Faculté de Droit, d'Economie et de Sciences Sociales de Liège, 1982, pp. 210-211, nr. 157; ENGELS, C., *Het ondergeschikt verband naar Belgisch arbeidsrecht*, Brugge, Die Keure, 398, e.v.

²⁶ Cass., 22 januari 1982, *R.C.J.B.*, 495 e.v., met noot NUDELHOLE, S.J., «Délégation à la gestion journalière de la société anonyme et contrat d'emploi», 517, nr. 17.

²⁷ Cass., 20 oktober 1976, *R.W.*, 1976-77, 2483; Cass., 22 januari 1981, *R.C.J.B.*, 1981, 495 e.v., met noot NUDELHOLE, S.J., l.c., 517, nr. 17; VAN RYN, J. en VAN OMMEFLAGHE, P., «Examen de jurisprudence. Les sociétés commerciales», *R.C.J.B.*, 1981, 368, nr. 55; STEYAE-RT, J., *De Arbeidsovereenkomst*, in *A.P.R.*, 42, nr. 68.

²⁸ Cass., 28 mei 1984, *R.W.*, 1984-85, 333, met concl. adv.-gen. LENAERTS, eerste zaak; Cass., 30 mei 1988, *T.B.H.*, 1989, 156 en *J.T.T.*, 1989, 126, met opm. en *R.W.*, 1988-89, 539.

²⁹ Cass., 28 mei 1984, *R.W.*, 1984-85, 333, met concl. adv.-gen. LENAERTS; NUDELHOLE, S.J., «Délégation à la gestion journalière de la société anonyme et le contrat d'emploi», noot onder Cass., 22 januari 1981, *R.C.J.B.*, 1981, 581; SIMONART, V., «Le contrat de management. Aspects de droit des obligations et de droit des sociétés», *T.B.H.*, 1991, 1064.

Deze omkering in de cassatierechtspraak werd door het merendeel van de rechtsleer toegejuicht.³⁰⁻³¹

17. Sedert het cassatiearrest van 28 mei 1984 mag met adv.-gen. LENAERTS worden aangenomen dat, in tegenstelling tot de klassieke leer, het ongevraagd ontslag van een bestuurder volgens art. 53 Venn. W., niet noodzakelijk meebrengt dat zijn opdracht van dagelijks bestuur wordt beëindigd.³² Indien de bestuurder zijn opdracht van dagelijks bestuur uitoefent als bediende, zal zijn functie van dagelijks bestuur in de regel slechts beëindigd kunnen worden met inachtneming van een opzeggingstermijn of het betalen van een opzeggingsverboeding (infra, nr. 52).

18. Om uit te maken of het dagelijks bestuur effectief in het kader van een arbeidsovereenkomst wordt uitgeoefend, is er een band van ondergeschiktheid vereist. Bij het onderzoek naar het bestaan van een gezagsverhouding is de rechter niet gebonden door de kwalificatie die door de partijen aan hun overeenkomst werd gegeven.³³ Ook de aansluiting bij het sociale-zekerheidsstelsel van de zelfstandigen of van de werknemers is dienaangaande niet bepalend.³⁴

De vaststelling van het ondergeschikt verband, nl. of de gedelegeerd bestuurder onder gezag van de vennootschap het dagelijks bestuur behartigt, is feitelijk van aard. Dit gezag staat vast indien de raad van bestuur of een ander vennootschapsorgaan (bv. het directiecomité) het dagelijks beleid bepaalt en regelmatig instructies geeft. Indien dit orgaan daarentegen slechts enkele keren per jaar samenkomt en het dagelijks beleid van de vennootschap volledig overlaat aan de gedelegeerd bestuurder, kan er geen sprake zijn van ondergeschikt verband. Het feit dat een bepaald lid van de raad van bestuur, buiten elke beslissing van de vennootschap om, zich gedraagt, als de hiërarchische chef van de gedelegeerd bestuurder, is niet bepalend, daar deze bestuurder buiten zijn bevoegdheid handelt.³⁵

Wanneer het dagelijks bestuur wordt opgedragen aan een managementvennootschap, maar in werkelijkheid blijkt dat de zaakvoerder onder het gezag werkt van de opdrachtgever van de managementvennootschap, zal de rechter het be-

³⁰ GEENS, K. en LAGA, H., «Overzicht van rechtspraak (1986-1991). Vennootschappen», *T.P.R.*, 1993, nr. 131; ENGELS, C., o.c., 404 e.v.

³¹ *Contra*: VAN OMMEFLAGHE, P. en DIEUX X., «Examen de jurisprudence (1979-1990). Les sociétés commerciales», *R.C.J.B.*, 1992, 119. De auteurs stellen dat de dagelijks bestuurder, als orgaan van de vennootschap (Cass., 7 september 1950, *Pas.*, 1950, I, 846), zich niet in een band van ondergeschiktheid kan bevinden ten aanzien van de rechtspersoon waarmee hij zich identificeert. Bovendien vragen de auteurs zich ook af hoe het stelsel van de aansprakelijkheid van art. 63 Venn. W. samengaat met art. 18 van de Arbeidsovereenkomstenwet, dat bepaalt dat de bediende, ten aanzien van de vennootschap als derden, slechts aansprakelijk is in geval van zware fout of herhaalde lichte fout.

³² Cass., 28 mei 1984, *R.W.*, 1984-85, 333, met concl. LENAERTS, eerste zaak; zie ook NELISSEN-GRADE, J.M., *Cursus vraagstukken van vennootschapsrecht*, K.U.L., Leuven, 1994-1995, 25.

³³ Cass., 15 februari 1982, *R.W.*, 1982-83, 2210; Cass., 13 april 1992, *J.T.T.*, 1992, 217.

³⁴ Arrbrb. Brussel, 28 oktober 1992, *J.T.T.*, 1994, 10.

³⁵ Arrbrb. Brussel, 28 oktober 1992, *J.T.T.*, 1994, 10; VAN GERVEN, D. en WYCKAERT, M., «Kroniek vennootschapsrecht 1994-1995», *T.R.V.*, 1995, 490.

staan van een arbeidsovereenkomst kunnen vaststellen tussen zaakvoerder en opdrachtgever.³⁶

19. Uit de combinatie dagelijks bestuur-arbeidsovereenkomst vloeit voort dat, wanneer de vennootschap aan de dagelijks bestuurder verbod oplegt bepaalde handelingen te verrichten die normalerwijze tot zijn bevoegdheid behoren en die tot de uitoefening van zijn arbeidscontract behoren, de vennootschap een eenzijdige en essentiële wijziging aan de arbeidsovereenkomst aanbrengt die gelijkstaat met de verbreking van de arbeidsovereenkomst.³⁷

20. K. Geens merkt terecht op dat de dagelijks bestuurder die de arbeidsrechtelijke bescherming met de statutaire bescherming wil cumuleren allicht bot zal vangen om reden dat moeilijk aangetoond zal kunnen worden dat de dagelijks bestuurder onder gezag staat, terwijl hij slechts ontslagen kan worden door de algemene vergadering met een driedvierde meerderheid.³⁸

VI. De bevoegdheid van het orgaan van dagelijks bestuur

21. Er dient een onderscheid gemaakt te worden tussen de interne bestuursbevoegdheid en de externe vertegenwoordigingsmacht van de dagelijks bestuurder.³⁹ Met betrekking tot de interne bestuursbevoegdheid, werd hierboven (supra, nr. 3) reeds gesteld dat de dagelijks bestuurder als een lasthebber van de vennootschap moet worden beschouwd.

De dagelijks bestuurder zal de leiding van de vennootschap slechts mogen waarnemen, voor zover deze tot de normale courante leiding van de vennootschap behoort, dit op straffe van zijn aansprakelijkheid (infra, nr. 40). De interne bestuursbevoegdheid van de dagelijkse bestuurder kan in de statuten of elders uitgebreid geregeld worden. Zo zal de dagelijks bestuurder eventueel bepaalde bevoegdheidsbeperkingen in acht moeten nemen. Er kan ook een interne verdeling van taken tussen meerdere dagelijks bestuurders worden overeengekomen. Ook deze interne bestuursafspraken moeten door de dagelijks bestuurder op straffe van aansprakelijkheid worden nageleefd (infra, nr. 40).

22. Naast de interne bestuursbevoegdheid, heeft de dagelijks bestuurder de bevoegdheid om te handelen in naam en voor rekening van de vennootschap: men spreekt ook van de externe vertegenwoordigingsbevoegdheid van de dagelijks bestuurder (art. 63, eerste lid, Venn. W.). De dagelijks bestuurder treedt dan op als orgaan van de vennootschap en de rechtsgevolgen van de door hem verrichte handelingen worden rechtstreeks aan de vennootschap toegerekend als of zij zelf had gehandeld. De dagelijks bestuurder is in principe niet verbonden.

23. Het is hierbij nochtans vereist dat de dagelijks bestuurder zijn hoedanigheid laat blijken aan zijn wederpartij zodat deze ervan mag uitgaan dat de persoon waarmee hij contracteert, zich niet persoonlijk verbindt.⁴⁰ Dit zal meestal gebeuren door het tonen van de (openbaar gemaakte) benoemingsakte (infra, X). Indien de dagelijks bestuurder nalaat zijn hoedanigheid te vermelden en deze niet blijkt uit de omstandigheden van de zaak, zal de dagelijks bestuurder persoonlijk verbonden zijn en zal de schuld te zijnen laste vallen⁴¹ (infra, nr. 41).

24. De dagelijks bestuurder dient zijn externe vertegenwoordigingsbevoegdheid uit te oefenen binnen de «sfeer van het dagelijks bestuur» (supra, nrs. 5 - 6). Deze beperking van de vertegenwoordigingsbevoegdheid tot het dagelijks bestuur is een wettelijke beperking, die als dusdanig externe werking heeft en zowel door de vennootschap als door haar wederpartij aangevoerd kan worden.⁴² Dit wordt aldus afgeleid uit artikel 63, tweede lid, Venn. W., dat bepaalt dat de beperkingen van de vertegenwoordigingsmacht «ten aanzien van het dagelijks bestuur» niet aan derden kunnen worden tegengeworpen.

25. In de oprichtingsakte of statuten van een naamloze vennootschap of in de akte van benoeming van het orgaan van dagelijks bestuur wordt regelmatig opgesomd welke bevoegdheden tot het dagelijks bestuur worden gerekend. De juridische waarde van dergelijke, vaak ellenlange opsommingen – zelfs al zijn ze openbaar gemaakt – is echter gering: de opsomming van bevoegdheden zal slechts rechtsgeldig zijn in de mate waarin binnen de perken van het «dagelijks bestuur» is gebleven.⁴³

Een ruimere toewijzing van bevoegdheden dan hetgeen door de rechtspraak als dagelijks bestuur wordt aangemerkt, tast de geldigheid van de benoeming van het orgaan van dagelijks bestuur niet aan, maar zal door de rechter van rechtswege worden herleid tot de wettelijke proporties.⁴⁴ Buiten de perken van het dagelijks bestuur handelend, mist de dagelijks bestuurder iedere vertegenwoordigingsmacht als orgaan van de vennootschap en verbindt hij deze in beginsel niet.⁴⁵ De wettelijke beperking van de vertegenwoordigings-

⁴⁰ VAN OMMESLAGHE, P. en DIEUX, X., *l.c.*, 649 e.v., nr. 32.

⁴¹ Luik, 25 juni 1981, *R.P.S.*, 1982, 86.

⁴² LAGA, H., «De vertegenwoordiging van een N.V. als zaakvoerder in een V.O.F.», noot onder Antwerpen, *T.R.V.*, 1991, 418 e.v.; RONSE, J., *De vennootschapswetgeving 1973*, 199 e.v., nr. 374; SIMONT, L., «La loi du 6 mars 1973 modifiant la législation relative aux sociétés commerciales», *R.P.S.*, 1974, 54, nrs. 52 en 53.

⁴³ VAN RYN, J. en VAN OMMESLAGHE, P., «Examen de jurisprudence. Les sociétés commerciales», *R.C.J.B.*, 1981, 397.

⁴⁴ Cass., 6 februari 1953, *R.P.S.*, 1953, 224; LAGA, H., «De vertegenwoordiging van een N.V. als zaakvoerder in een V.O.F.», noot onder Antwerpen, *T.R.V.*, 1991, 418 e.v.; RONSE, J., *De vennootschapswetgeving 1973*, Story-Scientia; 199, e.v., nr. 374. RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *o.c.*, 1104; T'KINT, J., «A propos de la délégation de pouvoir excédant la gestion journalière», *R.P.S.*, 1968, 257; FREDERICO, L., *Traité*, V, nr. 459; VAN RYN, J., *Principes*, I, 1e ed., 1954, nr. 649.

⁴⁵ Luik, 21 maart 1944, *R.P.S.*, 1953, 230, Kh. Brussel, 29 februari 1980, *R.P.S.*, 1980, 192; Kh. Brussel, 8 juni 1980, *B.R.H.*, 1981, 81; RONSE, J., *o.c.*, 392 en 394.

³⁶ Art. 1321 B.W.; VAN OMMESLAGHE, P., *Droit des obligations*, I, Brussel, P.U.B., 1985/156; VAN GERVEN, D. en WYCKAERT, M., «Kroniek vennootschapsrecht 1994-1995», *T.R.V.*, 1995, 490; zie Arbrb. Brugge, 28 december 1994, *A.J.T.*, 1994-95, 307, met noot. Tegen dit vonnis werd hoger beroep aangetekend.

³⁷ Cass., 2 maart 1982, *Pas.*, I, 860.

³⁸ GEENS, K., «Beschermingsconstructies: enkele recente evoluties», in *Openbaar bod en beschermingsconstructies*, Biblo, Kalmthout, 1990, 81.

³⁹ LAGA, H., «De Raad van State en het annulatieberoep ingesteld door een handelsvennootschap», *T.R.V.*, 1988, 173, nr. 3.

macht kan zowel door de vennootschap als door haar wederpartij opgeworpen worden.⁴⁶

Iedere derde zal steeds gehouden zijn de draagwijdte van het begrip dagelijks bestuur in te schatten. De omvang van de wettelijke vertegenwoordigingsmacht van het orgaan van dagelijks bestuur blijft bron van grote onzekerheid en betwistingen zijn onvermijdelijk. De rechter zal in elk geval afzonderlijk op onaantastbare wijze dienen te oordelen (supra nr. 6). In geval van twijfel, is het raadzaam dat de wederpartij enkel met de raad van bestuur of een bijzondere lasthebber van de vennootschap handelt.

26. De hierboven besproken wettelijke beperking van het dagelijks bestuur belet niet dat aan de dagelijks bestuurder een ruimere bevoegdheid wordt toegewezen krachtens bijzondere lastgeving.⁴⁷ In zo'n geval zal hij handelen als vertegenwoordiger krachtens volmacht en niet als orgaan (supra nrs. 3 – 4). De dagelijks bestuurder zal o.m. ten aanzien van derden uitdrukkelijk moeten tonen dat hij over een bijzondere volmacht beschikt.

27. In de praktijk zorgen de toepassing van de theorie van de schijnleer en van de bekrachtiging voor belangrijke correcties op de wettelijke beperking van de vertegenwoordigingsbevoegdheid.⁴⁸

Hoewel de meeste rechtspraak en rechtsleer met betrekking tot de schijnleer de vertegenwoordiging van de vennootschap door bijzondere lasthebbers betreft, wordt deze theorie ook toegepast op de vertegenwoordiging door een onbevoegd orgaan van dagelijks bestuur.⁴⁹ De schijnleer heeft tot gevolg dat de handelingen verricht door onbevoegde dagelijks bestuurder vooralsnog worden toegerekend aan de vennootschap. Hiervoor is enerzijds vereist dat het bevoegde orgaan van de vennootschap het heeft doen voorkomen alsof de dagelijkse bestuurder buiten de wettelijke perken van zijn bevoegdheid kon optreden («toerekenbare schijn») en anderzijds dat de derde met wie de dagelijks bestuurder heeft gehandeld te goeder trouw was, d.w.z. in redelijk vertrouwen mocht aannemen dat deze schijn met de werkelijkheid overeenstemde.⁵⁰

Het is tevens mogelijk dat de handeling, verricht door een onbevoegde dagelijks bestuurder, achteraf wordt bekrachtigd door de vennootschap (artikel 1998, tweede lid, B.W.)⁵¹

Door de bekrachtiging wordt de vennootschap «ab initio» geldig verbonden. De bekrachtiging kan uitdrukkelijk of stilzwijgend zijn, maar moet in ieder geval zeker zijn. Van belang is ook dat de bekrachtiging uitgaat van het orgaan van de vennootschap dat zelf bevoegd is tot het verrichten van de betwiste handeling.⁵² De bekrachtiging mag ten slotte de inmiddels door de derden verworven rechten niet in het gedrang brengen.⁵³ Wanneer een onbevoegd verrichte handeling binnen een wettelijk voorgeschreven termijn verricht moet worden, moet de bekrachtiging binnen dezelfde termijn geschieden, anders blijft de bekrachtiging zonder effect.⁵⁴ Dit zal onder meer het geval zijn bij een opzegging⁵⁵ of het instellen van een rechtsvordering.⁵⁶

28. De statuten en andere contracten kunnen beperkingen aanbrengen aan de bevoegdheden van het orgaan van dagelijks bestuur. Er kan hierbij gedacht worden aan kwalitatieve of kwantitatieve restricties, alsook de verdeling van taken onder meerdere dagelijks bestuurders.

Ter vrijwaring van de zekerheid van het rechtsverkeer met (de organen van) vennootschappen werd bij de wet van 6 maart 1973 in artikel 63, tweede lid, Venn. W. opgenomen dat beperkingen aan de vertegenwoordigingsbevoegdheden van het orgaan van dagelijks bestuur niet aan derden tegenworpen kunnen worden, zelfs indien zij openbaar gemaakt zijn (art. 63, tweede lid, Venn. W.). Dergelijke beperkingen hebben uitsluitend een interne werking (vgl. art. 54, derde lid, Venn. W.) en de derden moeten er geen rekening mee houden. De derde zelf zal zich achteraf evenmin kunnen beroepen op de overschrijding door de dagelijks bestuurder van de statutaire (of contractuele) perken aan zijn bevoegdheid. Het dagelijks bestuur is dus in de regel steeds absoluut ten aanzien van derden en de derde-wederpartij zal in principe alleen de wettelijke bevoegdheidsbeperkingen in acht hoeven te nemen.⁵⁷

De dagelijks bestuurder, die volgens de statuten de vennootschap enkel tot een bepaald bedrag mocht vertegenwoordigen of die slechts zeer beperkte handelingen mocht verrichten, zal de vennootschap geldig kunnen verbinden door alle handelingen die binnen de wettelijke sfeer van het dagelijks bestuur vallen.⁵⁸ Het statutair beding dat een handtekening vereist van twee bestuurders voor de handelingen

⁴⁶ LAGA, H., «De vertegenwoordiging van een N.V. als zaakvoester in een V.O.F.», noot onder Antwerpen, *T.R.V.*, 1991, 418 e.v.; RONSE, J., *De vennootschapswetgeving 1973*, 199 e.v., nr. 374; SIMONT, L., *l.c.*, 52.

⁴⁷ NELISSEN, J.M., «Problemen van bestuur en vertegenwoordiging in de naamloze vennootschap», *T.P.R.*, 1967, 135.

⁴⁸ LAGA, H., «De vertegenwoordiging van een N.V. als zaakvoester in een V.O.F.», noot onder Antwerpen, *T.R.V.*, 1991, 420, nr. 7.

⁴⁹ Arbh. Brussel, 23 augustus 1977, *J.T.T.*, 92; RONSE, J., NELISSEN-GRADE, J.M., VAN HULLE, K., LIEVENS, J., LAGA, H., *l.c.*, 190; RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *o.c.*, 1115.

⁵⁰ STIJNS, S. en CALLENS, P., «Over tijdelijke vennootschappen en (schijn)-vertegenwoordiging», *T.R.V.*, 1989, 73 e.v., nrs. 13 e.v., met verwijzingen aldaar; CALLENS, P. en STIJNS, S., «Schijnvertegenwoordiging: een keerpunt!», *T.R.V.*, 1989, 542 e.v.

⁵¹ Brussel, 2 maart 1983, *R.P.S.*, 249; LAGA, H., «De Raad van State en het annulatieberoep ingesteld door een handelsvennootschap», *T.R.V.*, 1988, 179; RONSE, J., NELISSEN-GRADE, J.M., VAN HULLE, K., LIEVENS, J. en LAGA, H., «Overzicht van rechtspraak (1978-1985). Vennootschappen», *T.P.R.*, 1986, 916, nr. 64; FORIERS, P.A., «Les con-

trats commerciaux. Chronique de jurisprudence (1970-1980)», *T.B.H.*, 1983, 157; voor voorbeelden: RONSE, J., *o.c.*, 399.

⁵² Gent, 21 juni 1967, *R.P.S.*, 1968, 167.

⁵³ VAN RYN, J., *Principes*, I, 1e ed., 1954, nr. 685; HORSMAANS, G. en T'KINT, F., «La société anonyme (1960-1972)», *J.T.*, 1973, 439, nrs. 39-40.

⁵⁴ RONSE, J., NELISSEN-GRADE, J.M., VAN HULLE, K., LIEVENS, J. en LAGA, H., *l.c.*, 916, nr. 65.

⁵⁵ Cass., 6 februari 1953, *R.P.S.*, 1953, 224, met conclusie eerste adv.-gen. HAYOIT DE TERMICOURT; Brussel, 10 juni 1966, *J.T.*, 1967, 60; GEENS, K. en LAGA, H., «Kroniek vennootschapsrecht 1991», *T.R.V.*, 1992, 526, nr. 47.

⁵⁶ VAN RYN, J., *o.c.*, Tome I, nr. 685; BENOIT-MOURY, A., noot onder R.v.St., 3 augustus 1984, *R.P.S.*, 1985, nr. 6319.

⁵⁷ LAGA, H., «De Raad van State en het annulatieberoep ingesteld door een handelsvennootschap», *T.R.V.*, 1988, 173, nr. 3.

⁵⁸ Rb. Brussel, 26 juli 1974, *R.P.S.*, 1974, 195 en *Rev. Not.*, 1975, 98, met noot R.D.; T'KINT, J., «Un aspect décevant de la loi du 6 mars 1973», *R.P.S.*, 1973, 204 e.v..

die het dagelijks bestuur overschrijden, kan de omvang van het dagelijks bestuur niet beperken.⁵⁹

Daarentegen zal een overtreding van de statutaire beperkingen wel interne gevolgen hebben: de dagelijks bestuurder zal ten aanzien van de vennootschap aansprakelijk zijn voor de door deze geleden schade (cf. *infra*). In sommige gevallen zal de overeenkomst die eventueel is gesloten met de dagelijks bestuurder zelfs kunnen worden ontbonden (*infra*, nr. 51).

29. Ondanks de letter van de wet neemt de rechtsleer aan dat de niet-naleving van de interne bevoegdheidsbeperkingen door de dagelijks bestuurder in bepaalde gevallen toch tegengeworpen kan worden aan derden, met name wanneer de derde-wederpartij «te kwader trouw» is. Daartoe is niet voldoende dat de derde er kennis van had dat door de handeling van de dagelijks bestuurder interne afspraken worden genegeerd.⁶⁰ Er is meer vereist dan de «gewone» kwade trouw van de derde, namelijk een «klaarblijkelijke» kwade trouw, «une mauvaise foi caractérisée des tiers».⁶¹

Over de omschrijving van deze bijzondere kwade trouw is er geen eensgezindheid in de rechtsleer.⁶² Volgens de meesten is bedrog van de wederpartij vereist, d.i. een bedrieglijk opzet, een oogmerk tot schaden of een bedrieglijke samenspanning.⁶³ Volgens anderen is er een bijzondere kwade trouw wanneer de derde-wederpartij handelt hoewel hij weet dat het orgaan misbruik maakt van zijn externe vertegenwoordigingsbevoegdheid en zodoende nadeel aan de vennootschap berokkent.⁶⁴

30. De vraag rijst of, wanneer het dagelijks bestuur wordt opgedragen aan een bestuurder, zijn vertegenwoordigingsbevoegdheid wordt beperkt tot het dagelijks bestuur, dan wel of hij over de algemene vertegenwoordigingsbevoegdheid beschikt?

Volgens de eerste commentatoren van de Vennootschappenwet van 1973 zou het in dat geval om een krachtens artikel 54, vierde en vijfde lid, Venn. W. verboden statutaire beperking van de algemene vertegenwoordigingsbevoegdheid

van bestuurders gaan. Bij wijze van sanctie zou aldus aan deze gedelegeerd bestuurder de integrale of algehele vertegenwoordigingsmacht toekomen.⁶⁵

In dezelfde zin dient de rechtsleer vermeld te worden die stelt dat enkel het «intern» dagelijks bestuur aan bestuurders opgedragen kan worden, zodat hun taak van dagelijks bestuurder te beschouwen is als een verdeling van taken onder de bestuurders. Aangezien een verdeling van taken niet aan derden tegengeworpen kan worden (art. 54, derde lid, Venn. W.), kan volgens deze auteurs aan de bestuurders geen vertegenwoordigingsmacht opgedragen worden die beperkt is tot het dagelijks bestuur.⁶⁶

Ik meen dat de twee bovenvermelde zienswijzen voor kritiek vatbaar zijn. Laga stelt terecht dat de beperking van de vertegenwoordigingsbevoegdheid van de bestuurder tot het dagelijks bestuur geen statutaire beperking is (artikel 54, derde lid, Venn. W.), maar een uitdrukkelijke, wettelijk toegelaten beperking waarmee derden effectief rekening moeten houden.⁶⁷ Ook de stelling dat het dagelijks bestuur hier slechts een «interne» taakverdeling onder de bestuurders betreft, kan niet overtuigen. Het orgaan van dagelijks bestuur is een door de wetgever gecreëerd, afzonderlijk orgaan van de vennootschap dat naast de raad van bestuur bestaat. Deze afzonderlijke functie van dagelijks bestuur kan volgens de wet zonder beperking aan een bestuurder worden toegekend.

Met een gedeelte van de rechtsleer moet m.i. dan ook gesteld worden dat, ook wanneer het dagelijks bestuur toegekend wordt aan een bestuurder, de omvang van zijn vertegenwoordigingsmacht ten aanzien van derden beperkt wordt tot het dagelijks bestuur. Zijn bevoegdheid gaat enkel op in de algemene vertegenwoordigingsmacht wanneer de statuten daarnaast ook de clause zouden bevatten naar luid waarvan laatstgenoemde bevoegdheid aan de individueel handelende bestuurders toekomt.⁶⁸

31. De benoeming van een dagelijks bestuurder ontnemt aan de raad van bestuur zijn algemene bestuursbevoegdheid niet. Hij kan zijn «dagelijkse» bevoegdheden zelf blijven uitoefenen, wanneer hij dit geschikt acht.⁶⁹ Meer nog, de raad van bestuur is verplicht toezicht uit te oefenen op de ambtsvervulling van het orgaan van dagelijks bestuur en

⁵⁹ Brussel, 2 maart 1983, *R.P.S.*, 1983, 249.

⁶⁰ GEELHAND, N., «De externe vertegenwoordigingsmacht van de organen van de vennootschap (art. 54, lid 3 en 130, lid 3 Venn. W.)», *T.R.V.*, 1994, (63), 65, voetnoot nr. 12, met verwijzingen naar rechtsleer.

⁶¹ VAN HOUTTE, J., *Sociétés à responsabilité limitée*, in *Répertoire Notarial*, deel XII, boek IV, Brussel, Larcier, losbl., 1989, nr. 279-9, p. 184.

⁶² GEELHAND, N., *l.c.*, 66-69.

⁶³ SIMONT, L., «La loi du 6 mars 1973 modifiant la législation relative aux sociétés commerciales», *R.P.S.*, 1979, 1, p. 43, nr. 44; BENOIT-MOURY, A. en PELTZER, P., «Représentation de la société anonyme depuis la première directive européenne de coordination du droit des sociétés. Essai de synthèse et solutions pratiques», *R.P.S.*, 1977, nr. 5.932, (57), nr. 38, p. 91; VAN DER HAEGEN, M. en VERBRAEKEN, Cl., «L'adaptation de la législation belge à la première directive de la C.E.E. relative aux sociétés. Commentaire de la loi du 6 mars 1973», *J.T.*, 1974, 131, nr. 26; LIEVENS, J., «De zaakvoerder», in *De BVBA in de praktijk*, Antwerpen, Kluwer, 1978, nr. 1.6.2.2., pp. 14-15.

⁶⁴ VAN OMMESLAGHE, P., «La première directive du Conseil du 9 mars 1968 en matière de sociétés», *Cah. dr. Eur.*, 1969, (495), 632, nr. 32; RONSE, J., *De vennootschapswetgeving 1973*, 171, nr. 326; zie ook LAGA, H., «Artikel 60 van de vennootschappenwet», *T.R.V.*, 1993, 140.

⁶⁵ *Gedr. St., Kamer*, 700 (1969-70), 18, nr. 1; RONSE, J., *De vennootschapswetgeving 1973*, 204, nr. 383; SLUYTS, «Aanpassing van de vennootschapswetgeving aan de Eerste E.E.G.-Richtlijn», *R.W.*, 1973-74, 353.

⁶⁶ RONSE, J., NELISSEN-GRADE, J.M., VAN HULLE, K., LIEVENS, J. en LAGA, H., *l.c.*, 1009, nr. 173.

⁶⁷ LAGA, H., «De vertegenwoordiging van een N.V. als zaakvoester in een V.O.F.», noot onder Antwerpen, *T.R.V.*, 1991, 418 e.v., nr. 8.

⁶⁸ LAGA, H., «De vertegenwoordiging van een N.V. als zaakvoester in een V.O.F.», noot onder Antwerpen, *T.R.V.*, 1991, 421, nr. 8; SIMONT, L., «La loi du 6 mars 1973 modifiant la législation relative aux sociétés commerciales», *R.P.S.*, 1974, 56-57, randnr. 55; BENOIT-MOURY, A. en PELTZER, P., «Représentation de la société anonyme», *R.P.S.*, 1977, 85, randnr. 32; BRAECKMANS, H., *Vennootschappen, verenigingen en stichtingen*, 3. Kapitaalvennootschappen, U.I.A., Departement Rechten, 1991, 399-400.

⁶⁹ RONSE, J., *o.c.*, 392; RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *o.c.*, 1111.

hij is tegenover de vennootschap aansprakelijk voor de tekortkomingen in dit toezicht (infra, nr. 43).

32. Art. 63 Venn. W. bepaalt dat het dagelijks bestuur van de vennootschap, alsook de vertegenwoordiging wat dat bestuur betreft, kan worden opgedragen aan meerdere personen. De vennootschappenwet zelf specificceert niet wie optreedt als orgaan van dagelijks bestuur wanneer er meerdere dagelijks bestuurders zijn: dit wordt overgelaten aan de statuten (art. 63, tweede lid, Venn. W.). Er zal uit de openbaar gemaakte oprichtingsakte of akte van benoeming⁷⁰ dienen te blijken of de personen die de bevoegdheid hebben om de vennootschap te verbinden, dit individueel (alleen), collectief (met een aantal) of collegiaal (meerderheid) kunnen (art. 12, § 1, laatste lid, Venn. W.; art. 63, tweede lid, Venn. W.).⁷¹ Eventueel kan statutair of in de akte van benoeming worden bepaald dat slechts een aantal onder hen de vennootschap inzake dagelijks bestuur naar derden toe vertegenwoordigt.⁷²

Eén- of meerhandtekeningsclausules zijn onder dezelfde voorwaarden tegenwerpbaar als inzake de raad van bestuur (art. 63, tweede lid, Venn. W.).

Voor zover niet blijkt uit de statuten of de akte van benoeming (en openbaarmaking) wie de vertegenwoordigingsbevoegdheid heeft, mag – in tegenstelling tot de collegialiteit op het niveau van de raad van bestuur – worden aangenomen dat het gemene recht uitgaat van de individuele bevoegdheid van de personen aan wie het dagelijks bestuur is opgedragen.⁷³

33. De vennootschap is verbonden door de handelingen van het orgaan van dagelijks bestuur, die het statutair doel overschrijden.⁷⁴ De vennootschap zal enkel dan de onbevoegdheid kunnen opwerpen wanneer zij aantoonst dat de derde daarvan op de hoogte was of er, gezien de omstandigheden, niet onkundig van kon zijn (art. 63bis Venn. W.). Een overtreding door het orgaan van dagelijks bestuur van de grenzen van het statutair doel brengt wel de interne aansprakelijkheid van de dagelijks bestuurder ten aanzien van de vennootschap met zich mee (infra, nr. 40).

VII. De bezoldiging

34. De regeling van de bezoldiging van het orgaan van dagelijks bestuur wordt in beginsel in de statuten bepaald (art. 63, derde lid, Venn. W.). De statuten laten ofwel aan de algemene vergadering, ofwel aan de raad van bestuur de zorg over de bezoldiging van de dagelijks bestuurder. Deze organen beschikken daarbij over een extreme vrijheid.

Indien de statuten geen enkele aanduiding bevatten betreffende de bezoldiging van het orgaan van dagelijks bestuur, neemt de rechtsleer aan dat de bevoegdheid om het

bedrag of de berekeningswijze van de bezoldiging vast te stellen toekomt aan het orgaan dat voor de benoeming bevoegd is. Behoudens andersluidende statutaire bepaling, bepaalt de raad van bestuur bijgevolg de vergoeding van het orgaan van dagelijks bestuur.⁷⁵ De raad van bestuur stelt deze bezoldiging op eigen verantwoordelijkheid vast: indien de raad van bestuur een buitensporige bezoldiging toekent of een bezoldiging toekent terwijl dit eigenlijk niet nodig was, betaalt hij een bestuursfout waarvoor hij aansprakelijk is ten aanzien van de vennootschap (art. 62 Venn. W.).

Indien de statuten het bedrag van de bezoldiging van het orgaan van dagelijks bestuur hebben vastgesteld, moet deze bepaling strikt worden uitgevoerd. Noch de raad van bestuur, noch de algemene vergadering kunnen een andere of aanvullende bezoldiging toekennen: voor elke wijziging van de bezoldiging is een statutenwijziging vereist.⁷⁶

35. Met betrekking tot de vraag of de functie van dagelijks bestuurder in principe bezoldigd of kosteloos wordt uitgeoefend, kan verwezen worden naar de rechtspraak en rechtsleer aangaande de bezoldiging van de bestuurders van een vennootschap.⁷⁷ De meerderheid van de rechtspraak en rechtsleer gaat uit van het principe van de bezoldiging.

36. De bezoldiging van de dagelijks bestuurder kan bestaan uit een vast bedrag of uit een veranderlijke bezoldiging, zoals een percentage op de omzet of het resultaat.⁷⁸

37. Het orgaan van dagelijks bestuur heeft recht op bezoldiging in verhouding tot de periode van uitoefening van zijn functie. Wanneer de functie van dagelijks bestuurder een einde neemt vóór het einde van het boekjaar, wordt de bezoldiging in verhouding tot de duur van zijn functie berekend.⁷⁹

38. De bezoldiging die wordt toegekend aan het orgaan van dagelijks bestuur, mag niet verward worden met het begrip loon, als omschreven in het arbeidsrecht. De bezoldigingen van de dagelijks bestuurder zijn onderworpen aan een verjaringstermijn van vijf jaar (art. 2277 B.W.), zijn integraal voor beslag vatbaar en geven geen recht op een verbrekingsvergoeding in geval van faillissement. De dagelijks bestuurder kan zich evenmin beroepen op het voorrecht van artikel 19, 3°bis, Hyp. W.⁸⁰ Er dient hierbij uitdrukkelijk voorbehoud gemaakt te worden voor de hypothese waarin het or-

⁷⁰ BENOIT-MOURY, A. en PELTZER, P., *l.c.*, 85; RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *o.c.*, 297-298, nr. 1109.

⁷¹ RONSE, J., *o.c.*, 391.

⁷² RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *o.c.*, nr. 1109; *contra*: OLIVIER, H. en BONTE, J.P., *Vademecum van de bestuurder van naamloze vennootschappen*, Creadif, 1992, nr. 258.

⁷³ RONSE, J., *o.c.*, 395; COPPENS, P., «La comparution en personne des sociétés commerciales et la controverse issue de l'art. 728 du Code judiciaire», *R.P.S.*, 1970, 153.

⁷⁴ LAGA, H., «De vertegenwoordiging van een N.V. als zaakvoester in een V.O.F.», noot onder Antwerpen, *T.R.V.*, 1991, 418 e.v.

⁷⁵ Brussel, 2 januari 1904, *Pas.*, 1904, II, 309, eerste kolom, laatste alinea; Brussel, 19 mei 1954, *R.P.S.*, 1956, 153 e.v., nrs. 4583 en 4584; FREDERICO, *Traité de droit commercial belge*, V, nr. 457; NELISSEN-GRADE, J.M., *Cursus vraagstukken van vennootschapsrecht*, K.U.L., Leuven, 1994-1995, 22; HAINAUT-HAMENDE, P. en RAUCO, G., «Les sociétés anonymes – La constitution de la société», *o.c.*, 313, nr. 407; HENRION, M.L., «Le curateur et la rémunération des dirigeants de société», *J.T.*, 1986, 277; RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *o.c.*, nr. 1093.

⁷⁶ OLIVIER, H. en BONTE, J. Ph., *o.c.*, nr. 277.

⁷⁷ FORIERS, P.A., «Chronique de jurisprudence (1970-1980) – Les contrats commerciaux» *T.B.H.*, 1983, 146-154; PAULUS, C. en BOES, M., «De recente cassatierechtspraak in verband met de lastgeving», in *Liber Amicorum Fredericq Dumon*, 209; FREDERICO, *Traité de droit commercial belge*, V, nr. 419; HENRION, M.L., «Le curateur et la rémunération des dirigeants de société», *J.T.*, 1986, 277.

⁷⁸ RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *o.c.*, nr. 1094.

⁷⁹ RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *o.c.*, nr. 1095.

⁸⁰ RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *o.c.*, nr. 1095; HENRION, M.L., *l.c.*, 277.

gaan van dagelijks bestuur zijn functie uitoefent in het kader van een arbeidsovereenkomst met de vennootschap (supra, nrs. 15-16).

VIII. De aansprakelijkheid

39. Volgens artikel 63, derde lid, Venn. W. wordt «de aansprakelijkheid uit hoofde van het dagelijks bestuur bepaald overeenkomstig de algemene regels van de lastgeving». ⁸¹ Eerst zal de aansprakelijkheid van de dagelijkse bestuurder ten aanzien van de vennootschap worden onderzocht (nr. 40); vervolgens is de aansprakelijkheid van de dagelijks bestuurder ten aanzien van derden aan de orde. (nr. 41)

40. De interne aansprakelijkheid van de dagelijks bestuurder ten aanzien van de vennootschap wordt geregeld in artikel 1992 B.W., dat bepaalt dat «de lasthebber aansprakelijk is (...) voor zijn schuld in de uitvoering van zijn opdracht».

Indien het orgaan van dagelijks bestuur de wettelijke of statutaire limieten van zijn bevoegdheden overschrijdt, zal er geen discussie over bestaan dat het orgaan schuld treft. ⁸²

Ook binnen de limieten van zijn bevoegdheid, kan de dagelijks bestuurder aansprakelijk zijn ten aanzien van de vennootschap ⁸³ en is hij gehouden tot een inspanningsverbintenis wat het bestuur betreft. ⁸⁴ Indien de dagelijks bestuurder een bezoldiging ontvangt, dient hij aan het bestuur van de vennootschap alle zorgen van een goed huisvader te besteden. ⁸⁵ Indien de dagelijks bestuurder zijn mandaat kosteloos uitoefent, dient hij aan het dagelijks bestuur dezelfde zorgen te besteden als hij geacht wordt aan zijn eigen zaken te besteden. ⁸⁶

De contractuele aansprakelijkheid van de dagelijks bestuurder ten aanzien van de vennootschap zal tot gevolg hebben dat hij gehouden is tot vergoeding van de voorzienbare schade. In geval van opzet zal de dagelijks bestuurder gehouden zijn tot het vergoeden van alle verlies en winstderving van de vennootschap, voor zover dit een onmiddellijk en rechtstreeks gevolg is van het niet-uitvoeren van zijn opdracht (artt. 1150-1151 B.W.); hij zal dan ook aansprakelijk zijn voor de schade die niet voorzienbaar was.

Wanneer de dagelijks bestuurder een onrechtmatige daad pleegt, die niet terzelfdertijd een contractuele fout uitmaakt (hypothese van de beperkende leer van de samenloop) en waardoor aan de vennootschap schade wordt veroorzaakt, zal de dagelijks bestuurder daarvoor aansprakelijk zijn ten aanzien van de vennootschap (art. 1382 B.W.).

⁸¹ VAN RYN, J., en DIEUX, X., «La responsabilité des administrateurs ou gérants d'une personne morale à l'égard des tiers», *J.T.*, 1988, 401 e.v.

⁸² In geval van overtreding door de dagelijks bestuurder van de wettelijke perken van zijn bevoegdheid, is de vennootschap in principe niet verbonden ten aanzien van derden, zodat de vennootschap bezwaarlijk schade kan bewijzen.

⁸³ RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *o.c.*, nr. 1119.

⁸⁴ VAN GERVEN, D. en WYCKAERT, M., «Kroniek Vennootschapsrecht 1992-1993», *T.R.V.*, 1994, 435-436, nr. 101.

⁸⁵ I.v.m. «professionele aansprakelijkheid», zie J. RONSE, K. VAN HULLE, J.-M., NISSSEN, B. VAN BRUYSTEGEM, «Overzicht van rechtspraak (1968-1977). Vennootschappen», *T.P.R.*, 1978, 829 nr. 214.

⁸⁶ FORIERS, P.A., «Le droit commun des intermédiaires commerciaux: courtiers, commissionnaires, agents», *Les intermédiaires commerciaux*, Editions du Jeune Barreau, 1990, 47, nr. 27.

De beslissingsbevoegdheid om een aansprakelijkheidsvordering in te stellen tegen het orgaan van dagelijks bestuur berust in principe bij de raad van bestuur van de vennootschap (art. 54 Venn. W.) en niet bij de algemene vergadering, zoals dit t.a.v. bestuurders het geval is (art. 66bis Venn. W.).

Er bestaat geen systeem van décharge of kwijting, zoals dit het geval is voor bestuurders (art. 79 Venn. W.). Dit neemt niet weg dat uit de concrete omstandigheden van het geval zou kunnen blijken dat de vennootschap het bestuur van de dagelijks bestuurder stilzwijgend of zelfs expliciet heeft goedgekeurd. ⁸⁷

41. De dagelijks bestuurder is niet persoonlijk gehouden voor de schulden die door hem, in naam en voor rekening van de vennootschap, op vertegenwoordigingsbevoegde wijze zijn aangegaan. Nochtans zal de dagelijks bestuurder in bepaalde omstandigheden persoonlijk aansprakelijk zijn ten aanzien van derden.

Art. 1997 B.W. bepaalt dat de lasthebber die aan de partij, met wie hij in zijn hoedanigheid van lasthebber handelt, voldoende kennis van zijn volmacht heeft gegeven, niet aansprakelijk is voor hetgeen daarbuiten is gedaan, behalve indien hij zich daartoe persoonlijk heeft verbonden. De rechtsleer leidt hieruit af dat, indien de dagelijks bestuurder niet op precieze wijze kennis heeft gegeven van zijn hoedanigheid aan de persoon waarmee hij heeft gehandeld, indien hij hem de akte van benoeming niet heeft getoond of hem de bepalingen daarvan niet te goeder trouw heeft laten zien, enkel de dagelijks bestuurder persoonlijk verbonden zal zijn ten aanzien van de wederpartij. ⁸⁸

De fouten begaan door de dagelijks bestuurder in de uitvoering van een contract waarbij de vennootschap partij is, verbinden hem in principe niet persoonlijk aangezien hij dan als orgaan van de vennootschap optreedt. De contractuele fout kan de dagelijks bestuurder enkel persoonlijk toegerekend worden indien zij terzelfdertijd een onrechtmatige daad (art. 1382 B.W.) uitmaakt. Dit laatste zal zelden het geval zijn, indien men zich aansluit bij de beperkende leer ter zake van de samenloop tussen contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheid.

Een dagelijks bestuurder kan een onrechtmatige daad begaan. ⁸⁹ Voor onrechtmatige daden is de dagelijks bestuurder steeds persoonlijk gehouden ten aanzien van derden. ⁹⁰ Maar indien het orgaan van dagelijks bestuur binnen de formele kring van zijn bevoegdheden handelde, d.w.z. formeel beschouwd vertegenwoordigingsbevoegd handelde, is deze onrechtmatige daad rechtstreeks toerekenbaar aan de vennootschap: de rechtspersoon is dan zelf aansprakelijk op grond van de artt. 1382-1383 B.W. en niet art. 1384 B.W. ⁹¹

⁸⁷ RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *o.c.*, 305-306, nr.1120.

⁸⁸ Luik, 25 juni 1982, *R.P.S.*, 1982, 86; RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *o.c.*, 886-890-1118.

⁸⁹ Zie de uiterst interessante bijdrage van VAN RYN, J. en DIEUX, X., «La responsabilité des administrateurs, ou gérants d'une personne morale à l'égard des tiers», *J.T.*, 1988, 401 e.v.

⁹⁰ RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *o.c.*, nr. 1121.

⁹¹ Cass., 7 sept. 1950, *R.P.S.*, 1951, 114; RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A., en GREGOIRE, A., *o.c.*, nr. 899; COIPEL, M., *Dispositions communes à toutes les formes de sociétés commerciales*, nr. 284, 3°, en nr. 388; RONSE, J., *Algemeen deel van het vennootschapsrecht*, Leuven, Acco, 432.

De geschade persoon kan zich dan zowel tegen de vennootschap als tegen de dagelijks bestuurder keren.

42. Bij gebreke van een bijzondere wettelijke bepaling omtrent de verjaring van de aansprakelijkheidsvordering tegen het orgaan van dagelijks bestuur, zoals dit bestaat m.b.t. bestuurders (art. 194, vierde streepje Venn. W.), zou aangenomen moeten worden dat de aansprakelijkheid van de dagelijks bestuurder pas na dertig jaar verjaart. We hebben hier m.i. duidelijk te maken met een verzuim van de wetgever. De redelijkheid noopt ertoe dezelfde verjaringstermijnen toe te passen als voor bestuurders, derhalve vijf jaren.

43. Ten slotte dient melding gemaakt te worden van de aansprakelijkheid die de leden van de raad van bestuur kunnen oplopen m.b.t. het orgaan van dagelijks bestuur. De raad van bestuur behoudt zijn bevoegdheid van algemeen bestuur van de vennootschap en mag er zich niet toe beperken het orgaan van dagelijks bestuur zomaar zijn gang te laten gaan. De raad van bestuur zal erop dienen toe te zien dat de dagelijks bestuurder zijn functie uitoefent conform het beleid van de raad van bestuur van de vennootschap. Indien de dagelijks bestuurder fouten begaat die hij enkel heeft kunnen begaan wegens gebrek aan toezicht van de raad van bestuur, zal deze laatste daarvoor aansprakelijk zijn ten aanzien van de vennootschap.⁹²

Men mag de plicht van toezicht door de raad van bestuur evenwel niet overdrijven en eisen dat deze zich tot elk domein van het leven van de vennootschap (en van de dagelijks bestuurder) uitstrekt. Dit zou ingaan tegen de wil van de wetgever, die expliciet een delegatie van bevoegdheden aan het orgaan van dagelijks bestuur heeft toegestaan.⁹³

IX. De duur van de opdracht en het ontslag

44. Wat de duur van de opdracht van het orgaan van dagelijks bestuur betreft, bestaat er, in tegenstelling tot de regeling m.b.t. de duur van de opdracht van de bestuurder (art. 53 Venn. W.; art. 55 Venn. W.: maximum zes jaar), geen wettelijke regeling. De dagelijks bestuurder kan bijgevolg voor een bepaalde tijd van meer dan zes jaar worden benoemd.

Wanneer de functie van dagelijks bestuurder voor een bepaalde termijn wordt verleend, zal deze bepaling in principe door beide partijen moeten worden nageleefd, dit op straffe van het betalen van een schadevergoeding.

Het is voor de vennootschap raadzaam de opdracht van dagelijks bestuur voor een onbepaalde termijn te verlenen. De benoeming van een dagelijks bestuurder voor onbepaalde tijd houdt immers voor de vennootschap geen enkel nadeel in, daar het een lastgeving betreft die op elk ogenblik herroepen kan worden (infra, nr. 49).

45. Naast het verstrijken van de tijd waarvoor de opdracht is verleend, kunnen allerlei andere feiten een einde maken aan de opdracht van dagelijks bestuur. Dit zal het geval zijn bij overlijden, onbekwaamverklaring, kennelijk onvermogen van de dagelijks bestuurder of van de vennootschap, het vrijwillig ontslag van de dagelijks bestuurder en de herroeping van de opdracht. Hierna zal enkel nog het (vrijwillig) ontslag van de dagelijks bestuurder besproken worden, aan-

gezien de andere redenen van beëindiging in de praktijk weinig problemen blijken op te leveren.

46. Wie ontslaat het orgaan van dagelijks bestuur? De afzetting van de dagelijks bestuurder dient in principe te gebeuren door het orgaan dat tot de aanstelling is overgegaan. Doorgaans zal dan ook de raad van bestuur tot ontslag bevoegd zijn.

De statuten zouden in theorie kunnen voorschrijven dat de algemene vergadering bevoegd is voor de afzetting, terwijl de benoeming gebeurt door de raad van bestuur, of omgekeerd (art. 63 Venn. W.).⁹⁴ Wegens het risico van tegenstrijdige beslissingen is dit in de praktijk niet geïndiceerd.

Indien de dagelijks bestuurder in de statuten is benoemd, zal hij enkel ontslagen kunnen worden door de algemene vergadering met inachtneming van de vereisten voor een statutenwijziging (art. 70 Venn. W.).⁹⁵

47. Het ontslag van het orgaan van dagelijks bestuur wordt, in beginsel, beheerst door artikel 63, tweede lid, Venn. W. Dit artikel bepaalt dat het ontslag van de dagelijks bestuurder wordt geregeld bij de statuten. Er kunnen zich dus twee hypothesen voordoen: ofwel bepalen de statuten in welke omstandigheden het dagelijks bestuur kan worden herroepen, ofwel zwijgen de statuten hierover.

48. In de statuten bestaat er de grootste contractuele vrijheid wat het ontslag van het orgaan van dagelijks bestuur betreft. Zo kunnen de statuten modelleren dat de dagelijks bestuurder slechts met een gekwalificeerde meerderheid of unanimité kan worden ontslagen, dat hij slechts omwille van bepaalde redenen mag worden ontslagen, of zijn ontslag zou kunnen nemen, dat door beide partijen een bepaalde opzeggingstermijn nageleefd dient te worden, dat door de partij die opzegt een bepaalde vergoeding betaald dient te worden enz.⁹⁶ Wanneer de voorwaarden van ontslag van het orgaan van dagelijks bestuur in de statuten zijn omschreven, dienen deze bepalingen op straffe van schadevergoeding nageleefd te worden (art. 63 Venn. W.).⁹⁷

49. Indien de statuten niets regelen omtrent het vrijwillig ontslag en de herroeping van de opdracht van het orgaan van dagelijks bestuur, wordt dit beheerst door de algemene principes van de lastgeving.⁹⁸ Art. 2004 B.W. bepaalt dat het mandaat van de lastgever te allen tijde herroepbaar is. Art. 2007 B.W. bepaalt dat de lasthebber door eenvoudige kennisgeving zijn ontslag kan nemen. De rechtsleer leidt hieruit af dat het orgaan van dagelijks bestuur in principe «ad nutum» afzetbaar is.⁹⁹ Behoudens andersluidende bepa-

⁹⁴ VAN BRUYSTEGEM, B., in *Rechten en plichten van bestuurders*, Seminarie EHSAL van 16 oktober 1992, 58 e.v.

⁹⁵ RONSE, J., *De vennootschapswetgeving 1973*, nr. 368, 197; RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., o.c., nr. 1096; HORSMANS, G. en T'KINT, F., «La société anonyme (1960-1972)», *J.T.*, 1973, 438, nr. 32; NELISSEN-GRADE, J.M., *Cursus vraagstukken van vennootschapsrecht*, K.U.L., Leuven, 1994-1995, 22.

⁹⁶ RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A., en GREGOIRE, A., o.c., nr. 1097.

⁹⁷ VAN GERVEN, D., «De herroeping van een gedelegeerd bestuurder van een N.V.», noot onder Kh. Brussel, *T.R.V.*, 1994, 112-113, nr. 7.

⁹⁸ VAN GERVEN, D., «De herroeping van een gedelegeerd bestuurder van een N.V.», noot onder Kh. Brussel, *T.R.V.*, 1994, 113, nr. 8.

⁹⁹ RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., o.c., nr. 1096; DE PAGE, *Traité*, V, nr. 467.

⁹² RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., *Traité des Sociétés Anonymes*, II, Ed. Swinnen H., 1982, nr. 1123.

⁹³ Luik, 1 december 1969, *R.P.S.*, 1971, 280.

ling in de statuten of in andere overeenkomsten (supra, nr. 48 en infra, nr. 50), zal het vrijwillig ontslag of de herroeping van de opdracht van dagelijks bestuurder zonder opgave van enige reden en zonder het naleven van een opzeggingstermijn kunnen geschieden.

Nochtans kunnen de omstandigheden waarin de herroeping plaatsvindt in uitzonderlijke omstandigheden een fout opleveren in de zin van art. 1382 B.W. en aanleiding geven tot schadevergoeding.¹⁰⁰ Het ontslag zal niet onrechtmatig mogen gebeuren.¹⁰¹

Tevens dient opgemerkt te worden dat, wanneer een dagelijks bestuurder zelf zijn ontslag heeft meegedeeld aan de vennootschap, hij na zijn ontslag de lopende zaken verder dient af te handelen totdat in zijn vervanging wordt voorzien, indien dit nodig is om het bestuur van de vennootschap niet in gevaar te brengen.¹⁰²

50. Het principe van de «ad nutum»-herroepbaarheid van het dagelijks bestuur is slechts een suppletieve regel.¹⁰³ Dit blijkt uit artikel 63, tweede lid, Venn. W. dat m.b.t. het ontslag alle vrijheid overlaat aan de statuten (supra, nr. 47). De «ad nutum»-herroepbaarheid zal dan ook slechts gelden voor zover er in de statuten (supra, nr. 48) of in een bijzondere overeenkomst niets anders is bedongen.

De raad van bestuur van de vennootschap kan een afzonderlijke overeenkomst met de dagelijks bestuurder sluiten, waarbij het ontslag afhankelijk wordt gemaakt van een aanwezigheidsquorum, een versterkt meerderheidsquorum of zelfs de unanimiteit.

Het is mogelijk te bepalen dat alleen met inachtneming van een opzeggingsvergoeding of -termijn een einde gemaakt kan worden aan de opdracht van dagelijks bestuur.¹⁰⁴

De functie van dagelijks bestuur kan – zoals eerder reeds vermeld – met tijdsbepaling worden verleend, zodat vroegtijdige beëindiging in de regel onmogelijk is en de dagelijks bestuurder of de vennootschap bij overtreding een recht op schadevergoeding kunnen laten gelden.¹⁰⁵

51. De statutaire of contractuele beperking van het ontslag van het orgaan van dagelijks bestuur neemt niet weg dat de raad van bestuur of de dagelijks bestuurder een direct einde mag maken aan de opdracht van dagelijks bestuur, in geval van zware fout of niet-uitvoering van de verplichtingen

die elke verdere samenwerking tussen de dagelijks bestuurder en de vennootschap onmogelijk maakt.¹⁰⁶

De beëindiging van de opdracht van dagelijks bestuur is dan een eenzijdige ontbinding van de overeenkomst tussen de vennootschap en de gedelegeerd bestuurder krachtens artikel 1184 B.W. Er zal hierbij rekening gehouden dienen te worden met de principiële noodzaak van een voorafgaande ingebrekestelling, alsook de kennisgeving van de redenen voor ontbinding.¹⁰⁷

52. Wanneer de functie van dagelijks bestuur in ondergeschikt verband wordt uitgeoefend, zullen de opzeggingstermijnen of -vergoedingen van het arbeidsrecht in acht moeten worden genomen.¹⁰⁸

53. Traditioneel werd aangenomen dat het orgaan van dagelijks bestuur dat tevens bestuurder is, steeds «ad nutum» door de algemene vergadering kan worden afgezet, zelfs indien het orgaan van dagelijks bestuur in de statuten was benoemd of het ontslag statutair of contractueel aan strikte voorwaarden was onderworpen. Men nam ook aan dat het ontslag als bestuurder noodzakelijkerwijze het ontslag van het orgaan van dagelijks bestuur meebracht. De grondslag van die opvattingen was dat men ervan uitging dat de functie van dagelijks bestuur en de bestuursfunctie in de persoon van éénzelfde bestuurder niet gescheiden konden worden.¹⁰⁹

Die opvatting kan nu niet meer gehandhaafd worden. De recente cassatierechtspraak neemt aan dat het dagelijks bestuur van het bestuur moet worden gescheiden en dat dit twee afzonderlijke en onderscheiden functies zijn, zelfs wanneer het dagelijks bestuur door een bestuurder wordt waargenomen.¹¹⁰ Deze kentering in de rechtspraak heeft belangrijke gevolgen.

De statutaire of contractuele beperkingen aan het ontslag van het orgaan van dagelijks bestuur zijn zonder voorbehoud van toepassing op de dagelijks bestuurder-bestuurder.

¹⁰⁶ VAN GERVEN, D., «De herroeping van een gedelegeerd bestuurder van een N.V.», *T.R.V.*, 1994, 113, nr. 10, met verwijzing naar STIJNS, S., *De gerechtelijke en de buitengerechtelijke ontbinding van wederkerige overeenkomsten naar Belgisch recht*, doctoraatsthesis K.U. Leuven, 1993, 475-522; RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., o.c., nrs. 1096 en 1101.

¹⁰⁷ STIJNS, S., o.c., 491 e.v., 494 e.v.; VAN GERVEN, D., «De herroeping van een gedelegeerd bestuurder van een N.V.», noot onder Kh. Brussel, *T.R.V.*, 1994, 113, nr. 10.

¹⁰⁸ Cass., 30 mei 1988, *R.W.*, 1988-89, 539 en *T.B.H.*, 1989, 156, met noot; ENGELS, C., *Het ondergeschikt verband naar Belgisch arbeidsrecht*, Brugge, Die Keure, 403; VAN GERVEN, D., «De herroeping van een gedelegeerd bestuurder van een N.V.», *T.R.V.*, 1994, 113, nr. 9; VAN GERVEN, D. en WYCKAERT, M., «Kroniek Vennootschapsrecht 1992-1993», *T.R.V.*, 1994, 426, nr. 74; SIMONT, L., «La jurisprudence de la Cour de cassation et l'évolution de droit commercial», *DAOR*, nr. 26, 1993, 127, en de aldaar aangehaalde cassatierechtspraak.

¹⁰⁹ VAN BAELE, J., «Het dagelijks bestuur», in *Praktische gids bestuurder N.V.*, Ced.Samson, V, Hfdst. 3, 2; RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., o.c., nr. 1097; VAN RYN, J., *Principes*, I, 1954, nr. 648; SIMONT, L., «La loi du 6 mars 1973 modifiant la législation relative aux sociétés commerciales», *R.P.S.*, 1974, 53.

¹¹⁰ Cass., 28 mei 1984, *R.W.*, 1984-85, 333, met noot adv.-gen. LENAERTS; BEAUFILS, N., «Cumul mandat social – contrat de travail», *J.T.T.*, 1990, 245.

¹⁰⁰ Kh. Brussel, 8 december 1983, *R.P.S.*, 1984, 68, met noot; HERBOTS, J.H. en PAUWELS, C., «Overzicht van rechtspraak (1982-1987). Bijzondere overeenkomsten», *T.P.R.*, 1989, 1413, nr. 480.

¹⁰¹ VAN GERVEN, D., «Kan het ad nutum-karakter van de opdracht van bestuurder in een N.V. worden afgezwakt? Enkele woorden over het ontslag van bestuurders in een N.V.», *T.R.V.*, 1988, 49.

¹⁰² VAN GERVEN, D. en WYCKAERT, M., «Kroniek Vennootschapsrecht 1992-1993», *T.R.V.*, 1994, 441, nr. 116.

¹⁰³ Cass., 26 febr. 1885, *Pas.*, 1885, 85; Cass., 13 jan. 1968, *Pas.*, 1938, I, 6; DE PAGE, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, Brussel, Bruylant, 1975, V, 463; VAN BRUYSTEGEM, B., in *Rechten en plichten van bestuurders*, Seminarie EHSAL van 16 oktober 1992, 58 e.v.; FORIERS, P.A., «Le droit commun des intermédiaires commerciaux: courtiers, commissionnaires, agents», in *Les intermédiaires commerciaux*, Editions du Jeune Barreau, 1990, 88, nr. 82 e.v.

¹⁰⁴ VAN EECKHOUTTE, W., «Het sociaal statuut van de beheerder», in *N.V. in de praktijk*, BEHEYDT, B., GOETSCHALCKX, H., e.a., (red.) Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, losbl., III, 4.2-2.

¹⁰⁵ VAN BRUYSTEGEM, B., o.c., 58, e.v.; vgl. Cass., 24 april 1845, *Pas.*, 1846, I, 484.

De dagelijks bestuurder kan in de functie waarbij hij belast is met het dagelijks bestuur, de bescherming van het arbeidsrecht krijgen, terwijl hij als bestuurder ad nutum afzetbaar is.¹¹¹

Het beëindigen van de functie van bestuurder ten slotte brengt geen automatisch einde aan de functie van dagelijks bestuurder.¹¹²

X. Openbaarmaking

54. De benoeming alsook de ambtsbeëindiging van het orgaan van dagelijks bestuur dienen openbaar gemaakt te worden overeenkomstig art. 12, § 1, 3°, b, Venn. W.

Daartoe moet een uittreksel van de akten betreffende de benoeming en de ambtsbeëindiging van het orgaan van dagelijks bestuur binnen vijftien dagen na de dagtekening neergelegd worden op de griffie van de rechtbank van koophandel van het gebied waarin de vennootschap haar maatschappelijke zetel heeft. Al naargelang het geval gaat het hier om uittreksels uit de notulen van de vergadering van de raad van bestuur of van een gewone of buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders. Op grond van de ter griffie neergelegde uittreksels zal de bekendmaking geschieden in het Belgisch Staatsblad (art. 10, § 3, Venn. W.).

55. In het uittreksel uit de akten betreffende de benoeming van meerdere personen belast met het dagelijkse bestuur moet nader worden opgegeven of die personen de vennootschap kunnen verbinden door alleen te handelen, dan wel of zij dat slechts gezamenlijk of als college kunnen doen (art. 12, § 1, 3°, Venn. W., ingevoerd bij de wet van 24 maart 1978; art. 5, § 1, Venn. W.; supra, nr. 32).

56. De sanctie van het niet-naleven van de bepalingen betreffende de openbaarmaking is bepaald in artikel 10, § 4, Venn. W.: de benoeming en ambtsbeëindiging kunnen niet aan derden worden tegengeworpen, tenzij de vennootschap aantoont dat die derden er tevoren kennis van droegen. Derden kunnen zich niettemin beroepen op akten die nog niet bekendgemaakt zijn.

57. Na de vervulling van de formaliteiten van de openbaarmaking betreffende het orgaan van dagelijks bestuur, kan een eventuele onregelmatigheid in de benoeming (benoeming door een niet-bevoegd orgaan, benoeming in strijd met een statutaire bepaling enz.) niet meer aan derden worden tegengeworpen, tenzij de vennootschap aantoont dat die

derden daarvan kennis droegen (art. 13, tweede lid, Venn. W., ingevoerd bij de wet van 6 maart 1973, art. 6).

58. Uit art. 12, § 2, 2°, Venn. W. volgt dat, in geval van overlijden van het orgaan van dagelijks bestuur, dit in een door de bevoegde organen van de vennootschap ondertekende verklaring moet worden vermeld. Die verklaring moet worden neergelegd en bekendgemaakt zoals de ambtsbeëindiging.

XI. Slotbeschouwing

59. Een aantal auteurs¹¹³ pleiten voor de afschaffing van het orgaan van dagelijks bestuur. Volgens hen heeft de mogelijkheid, die sedert de wetwijziging van 1973 bestaat om de vertegenwoordigingsmacht van de raad van bestuur toe te kennen aan één bestuurder, de behoefte aan een orgaan van dagelijks bestuur weggenomen.

60. De stelling van deze auteurs gaat mijns inziens nogal ver en houdt wellicht onvoldoende rekening met een aantal voordelen van het orgaan van dagelijks bestuur.

– Het orgaan van dagelijks bestuur wordt gekenmerkt door een extreme contractuele vrijheid (inzake benoeming, duur, beëindiging enz.). Hierdoor kan de dagelijks bestuurder zich bijvoorbeeld een vorm van «werkzekerheid» laten garanderen. De vennootschap van haar kant heeft o.m. de mogelijkheid om contractuele beperkingen op te leggen aan het vrijwillig ontslag van de dagelijks bestuurder.

– De naamloze vennootschap kan zich ten aanzien van derden beroepen op de overschrijding door het orgaan van dagelijks bestuur van de wettelijke bevoegdheidsbeperkingen. Dit heeft als bijkomend voordeel «overlegbevorderend» te werken op het niveau van de raad van bestuur: in tegenstelling tot de bestuurder met externe vertegenwoordigingsmacht, is de dagelijks bestuurder immers verplicht de raad van bestuur te laten beslissen over niet-dagelijkse zaken.

– Ten slotte dient herhaald te worden dat de dagelijks bestuurder, i.t.t. de bestuurder, in de functie waarbij hij belast is met het dagelijks bestuur, onder bepaalde voorwaarden voor de bescherming van het arbeidsrecht, in aanmerking kan komen.

Het orgaan van dagelijks bestuur heeft mijns inziens dan ook niet aan belang ingeboet.

Frank CLEEREN

¹¹¹ GEENS, K., «Beschermingsconstructies, enkele recente evoluties», in *Openbaar bod en beschermingsconstructies*, Biblo, Kalmt-hout, 1990, 81; VAN BRUYSTEGEM, B., o.c., 58 e.v.

¹¹² Cass., 28 mei 1984, *R.W.*, 1984-85, 333, met noot adv.-gen. LENAERTS; Cass., 30 mei 1988, *T.B.H.*, 1989, 156, met noot.

¹¹³ RONSE, J., NELISSEN-GRADE, J.M., VAN HULLE, K., LIEVENS, J. en LAGA, H., «Overzicht van rechtspraak (1978-1987). Vennootschappen», *T.P.R.*, 1986, 1023; BENOIT-MOURY, A., «Clauses statutaires et pouvoirs des organes sociaux», *Ann. dr. Liège*, 1976, 270; RESTEAU, C., BENOIT-MOURY, A. en GREGOIRE, A., o.c., nr. 1088bis.

RECHTSPRAAK

ARBITRAGEHOF

14 DECEMBER 1995

Voorzitter: de h. De Grève

Rapporteurs: de hh. Suetens en Henneuse

Advocaten: mrs. Peeters en Devers

Onderwijs – 1. Vrijheid van onderwijs – Recht op subsidiëring – Organisatie en werking van gesubsidiëerde instellingen – 2. Sociale toelagen – Onderscheid tussen universiteiten en instellingen voor hoger onderwijs buiten de universiteit

1. De in art. 24, § 1, Sw. bedoelde onderwijsvrijheid impliceert dat de inrichtende machten die niet rechtstreeks afhangen van de gemeenschap, onder bepaalde voorwaarden aanspraak kunnen maken op subsidiëring door de gemeenschap.

Het recht op subsidiëring vindt zijn beperking, enerzijds, in het vermogen van de gemeenschap om de subsidiëring te laten afhangen van vereisten van algemeen belang, zoals onder meer die van een behoorlijke onderwijsverstrekking en van bepaalde schoolbevolkingsnormen, en, anderzijds, in de noodzakelijkheid om de beschikbare middelen te spreiden over de onderscheiden opdrachten van de gemeenschap.

De vrijheid van onderwijs is derhalve aan grenzen gebonden en verzet er zich niet tegen dat de decreetgever voorwaarden van financiering of subsidiëring oplegt die de uitoefening van die vrijheid beperken, voor zover er niet wezenlijk afbreuk aan wordt gedaan.

2. Rekening houdend met de nog bestaande verschillen, kon de decreetgever redelijkerwijze oordelen dat de instellingen voor hoger onderwijs buiten de universiteit, wat de sociale voorzieningen betreft, in de huidige stand van zaken niet geheel met de universiteiten moesten worden gelijkgeschakeld.

Arrest nr. 85/95

Ten gronde

Over het eerste middel

B.2.1. Het eerste middel, dat strekt tot vernietiging van de artikelen 208, 209, § 2, en 210, alsmede van de artikelen 284 tot 304 van het decreet van 13 juli 1994 betreffende de hogescholen in de Vlaamse Gemeenschap, is afgeleid uit de schending van artikel 24, § 1, van de Grondwet, evenals van artikel 27 in samenhang met de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, doordat, eerste onderdeel, aan de hogescholen, in het bijzonder de gesubsidiëerde vrije hogescholen, als subsidiëeringsvoorwaarde de verplichting wordt opgelegd om medezeggenschapsorganen op te richten waarvan de samenstelling en de bevoegdheden worden omschreven, en doordat, tweede onderdeel, hun eveneens als subsidiëeringsvoorwaarde de verplichting wordt opgelegd om het beheer van de sociale voorzieningen ten behoeve van hun studenten toe te vertrouwen aan een hiertoe afzonderlijk op te richten ve-

reniging zonder winstoogmerk, waarvan de samenstelling en de werking in het decreet worden vastgelegd.

B.2.2. Het voormelde decreet van 13 juli 1994 beoogt een fundamentele hervorming van het hoger onderwijs buiten de universiteit.

Uit de parlementaire voorbereiding blijkt dat twee ingrijpende vernieuwingen werden vooropgezet, namelijk de schaalvergroting en de deregulering, om aldus een «kwalitatieve concurrentie in internationaal perspectief» te verwezenlijken en onderwijsentiteiten tot stand te laten komen «die bekwaam zijn om op een autonome wijze kwaliteitsonderwijs te verstrekken» (*Gedr. St., Vlaamse Raad*, 1993-94, nr. 546/1, p. 5).

Om die doelstellingen te bereiken, heeft de decreetgever gekozen voor een systeem van enveloppefinanciering waarbij financiële prikkels tot schaalvergroting werden ingebouwd, wat tevens een betere beheersbaarheid van het onderwijsbudget zou mogelijk zou maken (*Gedr. St., Vlaamse Raad*, 1993-94, nr. 546/1, pp. 5-9; nr. 546/14-A, p. 13).

Het decreet wil ook een aanzet zijn tot deregulering in het hoger onderwijs buiten de universiteit en gaat uit van een nieuwe visie op de rol van de overheid ten aanzien van de onderwijsinstellingen. De overheid beperkt zich tot het uitzetten van het kader waarbinnen de hogeschoolbesturen een eigen profiel kunnen uitbouwen (*Gedr. St., Vlaamse Raad*, nr. 546/1, pp. 10 en 29).

B.2.3. De decreetgever heeft er tevens naar gestreefd «om zoveel mogelijk eenvormigheid te scheppen in het bestuur van de vrije en van de officiële scholen. Voor zover de respectieve structuren het toestaan, zijn op dezelfde niveaus waar in de officiële scholen bestuursorganen zijn gevestigd, in de vrije hogescholen medezeggenschapsorganen geïnstalleerd» (*Gedr. St., Vlaamse Raad*, 1993-94, nr. 546/1, p. 18).

Gepreciseerd wordt dat medezeggenschap en democratisering niet alleen een doelstelling op zich zijn, maar tevens een tegenwicht moeten vormen voor de grotere financiële autonomie die aan de instellingen wordt verleend en aldus ook passen in het kader van de controle die de overheid organiseert op de aanwending van de door haar verleende financiële middelen (*Gedr. St., Vlaamse Raad*, 1993-94, nr. 546/1, p. 29).

Over het eerste onderdeel van het middel

B.2.4. De bestreden artikelen 289 en volgende van het decreet van 13 juli 1994 moeten in het licht van het bovenstaande worden beoordeeld. Zij verplichten de gesubsidiëerde hogescholen tot oprichting van een academische raad (die is samengesteld uit vertegenwoordigers van het hogeschoolbestuur, het personeel en de studenten), een studentenraad (waarin alleen studenten zitting hebben) en onderhandelingscomités (waarbinnen het hogeschoolbestuur onderhandelt met de representatieve vakorganisaties). Ingeval de hogeschool meer dan één departement telt, moet bijkomend per departement een departementale raad worden opgericht (samengesteld uit het departementshoofd, vertegenwoordigers van onderwijzend personeel en studenten, en

uit vertegenwoordigers van het sociaal-economische en culturele milieu).

B.2.5. De in artikel 24, § 1, van de Grondwet bedoelde onderwijsvrijheid impliceert dat de inrichtende machten die niet rechtstreeks afhangen van de gemeenschap, onder bepaalde voorwaarden aanspraak kunnen maken op subsidiëring vanwege de gemeenschap.

Het recht op subsidiëring vindt zijn beperking, enerzijds, in het vermogen van de gemeenschap om de subsidiëring te laten afhangen van vereisten van algemeen belang, zoals onder meer die van een behoorlijke onderwijsverstrekking en van bepaalde schoolbevolkingsnormen, en, anderzijds, in de noodzakelijkheid om de beschikbare middelen te spreiden over de onderscheiden opdrachten van de gemeenschap.

De vrijheid van onderwijs is derhalve aan grenzen gebonden en verzet er zich niet tegen dat de decreetgever voorwaarden van financiering of subsidiëring oplegt die de uitoefening van die vrijheid beperken, voor zover er niet wezenlijk afbreuk aan wordt gedaan.

B.2.6. De door de bestreden decreetsbepalingen opgelegde subsidievoorwaarden zijn, zoals hiervoor is uiteengezet, ingegeven door motieven van algemeen belang, namelijk het streven naar een democratische besluitvorming in het hoger onderwijs en de verantwoordelijkheid die de overheid draagt erover te waken dat overheids gelden op verantwoorde wijze worden besteed.

B.2.7. Aan de op grond van de artikelen 289 en volgende op te richten medezeggenschapsorganen wordt naargelang van het geval een adviesbevoegdheid, een overlegbevoegdheid of een recht op informatie gewaarborgd, zodat de uiteindelijke beslissingsbevoegdheid van het hogeschoolbestuur onaangetast blijft. De decreetgever heeft zich ervan willen onthouden het bestuur zelf van de gesubsidieerde vrije hogescholen te regelen (*Gedr. St., Vlaamse Raad*, 1993-94, nr. 546/1, p. 20; *Gedr. St., Vlaamse Raad*, 1993-94, nr. 546/14-A, p. 20).

B.2.8. De bestreden bepalingen raken niet aan de vrijheid om scholen op te richten en verhinderen niet dat de inrichtende machten vrij het godsdienstig of levensbeschouwelijk karakter of de pedagogische methoden van hun onderwijsaanbod vaststellen of de strekking ervan bepalen. De bestreden bepalingen laten de schoolbesturen hun beslissingsmacht; zij grijpen niet op onredelijke of onevenredige wijze in de organisatie en de werking van de gesubsidieerde instellingen in en laten aldus de vrijheid van onderwijs wezenlijk onaangetast.

Over het tweede onderdeel van het middel

B.2.9. Het tweede onderdeel van het middel heeft betrekking op de verplichting die aan de gesubsidieerde hogescholen wordt opgelegd om het beheer van de sociale voorzieningen toe te vertrouwen aan een onderscheiden vereniging zonder winstoogmerk, waarvan het bestuursorgaan paritair moet zijn samengesteld uit vertegenwoordigers aangeduid door het hogeschoolbestuur en uit democratisch verkozen studenten.

B.2.10. Uit de parlementaire voorbereiding blijkt dat de verplichting om voor het beheer van de sociale voorzieningen een vereniging zonder winstoogmerk op te richten, waaraan de sociale toelagen worden toegekend, is ingegeven door verschillende motieven. In de eerste plaats heeft de decreet-

gever willen bereiken dat het hogeschoolbestuur verplicht zou zijn de sociale toelagen ook effectief aan de studenten te besteden en heeft hij de studenten volwaardig medebeheer en inspraak willen waarborgen bij de aanwending ervan, wat gemakkelijker te realiseren is in een aparte structuur. In de tweede plaats was het de bedoeling van de decreetgever de hogescholen ertoe aan te zetten voor de sociale voorzieningen regionale netwerken op te zetten om te komen tot een beter aanbod en een optimale aanwending van de verleende financiële middelen. De participatie van de hogescholen in die netwerken is organisatorisch beter te realiseren via een afzonderlijke vereniging zonder winstoogmerk (*Gedr. St., Vlaamse Raad*, 1993-94, nr. 546/14-A, pp. 25-26, 127-128, en *Hand., Vlaamse Raad*, 28 juni 1994, pp. 1967, 1982, 1993, 1996 en 1999).

B.2.11. Ook hier heeft de decreetgever met de nieuwe regeling inspraak willen verlenen aan de direct betrokkenen bij de sociale voorzieningen en tegelijk ook via de inspraakorganen een controle willen waarborgen op de aanwending van de door hem verleende financiële middelen.

B.2.12. De verplichting vervat in artikel 208 om het beheer van de sociale voorzieningen op te dragen aan een onderscheiden vereniging zonder winstoogmerk beperkt de beslissingsbevoegdheid van het hogeschoolbestuur enigszins, doordat een medebeslissingsrecht wordt toegekend aan de studentenvertegenwoordigers. Beperkt tot de sociale toelagen, tast die bepaling geenszins de onderwijsvrijheid aan en kan zij niet worden aangezien als een onevenredige voorwaarde tot subsidiëring.

B.2.13. De verzoekende partij stelt ook nog dat de bestreden bepalingen een schending van de vrijheid van vereniging inhouden, in samenhang met de artikelen 10 en 11 van de Grondwet.

Om te voldoen aan de vereisten van artikel 6 van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Arbitragehof, moeten de middelen van het verzoekschrift te kennen geven welke van de regels waarvan het Hof de naleving waarborgt, zouden geschonden zijn, alsook welke de bepalingen zijn die deze regels zouden schenden, en uiteenzetten in welk opzicht die regels door de bedoelde bepalingen zouden zijn geschonden.

Nu de verzoekende partij niet aangeeft in welk opzicht de bestreden bepalingen de vrijheid van vereniging zouden hebben geschonden, kan het middel op dat punt niet worden aangenomen.

B.2.14. Het eerste middel is in zijn beide onderdelen niet gegrond.

Over het tweede middel

B.3.1. Het tweede middel is afgeleid uit de schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, doordat in artikel 209, § 1, van het decreet van 13 juli 1994 het basisbedrag van de sociale toelage per student van de hogescholen wordt vastgesteld op 3.000 frank, «wat beduidend lager is dan de sociale toelage die per student aan de universiteiten wordt toegekend zonder dat voor dat onderscheid in behandeling inzake de sociale betoelaging van universiteitsstudenten en hogeschoolstudenten een redelijke verantwoording bestaat.»

B.3.2. De grondwettelijke regels van de gelijkheid en de niet-discriminatie sluiten niet uit dat een verschil in behandeling tussen bepaalde categorieën van personen wordt in-

gesteld, voor zover dat verschil op een objectief criterium berust en het redelijk verantwoord is. Dezelfde regels verzetten er zich overigens tegen dat categorieën van personen, die zich ten aanzien van de aangevochten maatregel in wezenlijk verschillende situaties bevinden, op identieke wijze worden behandeld, zonder dat daarvoor een redelijke verantwoording bestaat.

Het bestaan van een dergelijke verantwoording moet worden beoordeeld rekening houdend met het doel en de gevolgen van de betwiste maatregel en met de aard van de ter zake geldende beginselen; het gelijkheidsbeginsel is geschonken wanneer vaststaat dat geen redelijk verband van evenredigheid bestaat tussen de aangewende middelen en het beoogde doel.

B.3.3. De bestreden bepaling regelt voor het eerst een algemeen stelsel van sociale toelagen ten voordele van de hogeschoolstudenten, met ingang van het academiejaar 1994-1995, terwijl de universiteiten voor de uitbouw van de sociale voorzieningen reeds gesubsidieerd worden sinds de wet van 3 augustus 1960 houdende de toekenning van sociale voordelen aan de universiteiten en gelijkgestelde inrichtingen. De hogescholen ontvangen als sociale toelage per student een basisbedrag van 3.000 frank, dat vanaf 1 januari 1996 wordt aangepast aan het indexcijfer van de consumptieprijzen overeenkomstig een in het decreet vermelde formule. De toelagen voor sociale voorzieningen die de universiteiten ontvangen zijn thans vastgesteld in de artikelen 140bis en 140ter van het decreet van 12 juni 1991 betreffende de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, ingevoegd door het decreet van 21 december 1994 betreffende het onderwijs VI; het basisbedrag is vastgesteld op 9.544 frank.

B.3.4. Uit de parlementaire voorbereiding blijkt dat de decreetgever heeft geoordeeld dat de fundamentele hervormingen die in het hoger onderwijs buiten de universiteiten werden doorgevoerd, en met name de schaalvergroting, die een van de voornaamste doelstellingen is van het bestreden decreet, ook een nieuw financieringssysteem voor de sociale voorzieningen vergden; die nieuwe regeling werd slechts als eerste fase beschouwd in de uitbouw van een volwaardig systeem van sociale voorzieningen aan de hogescholen (*Gedr. St., Vlaamse Raad*, 1993-94, nr. 546/14-A, p. 129; *Hand., Vlaamse Raad*, 28 juni 1994, nr. 50, p. 1993).

B.3.5. De verzoekende partijen vergelijken de toelagen voor sociale voorzieningen die respectievelijk aan de universiteiten en de hogescholen worden toegekend in absolute cijfers, doch brengen geen gegevens aan betreffende het reële behoeftenpatroon inzake sociale voorzieningen in beide soorten onderwijsinstellingen. Een gelijke subsidiëring vereist evenwel ook eenzelfde behoeftenpatroon.

B.3.6. Het onderscheid in betoelaging van de sociale voorzieningen van hogescholen en universiteiten kon in het verleden een verantwoording vinden in het duidelijk verschillende behoeftenpatroon van beide soorten onderwijsinstellingen. Vooral het feit dat traditioneel universiteitsstudenten veel meer dan hogeschoolstudenten zelfstandig woonden, bracht rechtstreeks met zich mee dat de behoefte aan sociale voorzieningen, inzonderheid huisvesting, restaurants en gezondheidszorg, bij de universiteiten in het verleden groter was.

B.3.7. Het decreet van 13 juli 1994 tendeeft naar schaalvergroting door de vorming van grote multisectorale hogescholen.

Uit de parlementaire voorbereiding van het decreet blijkt dat, zelfs indien kan worden aangenomen dat de behoeftenpatronen inzake sociale voorzieningen bij de universiteiten en bij de hogescholen thans dichter bij elkaar liggen dan in het verleden, het niet duidelijk is hoever die toenadering gaat, omdat concrete studies daarover ontbreken. In ieder geval blijven er nog verschilpunten, zoals de meer beperkte geografische verspreiding van de universiteiten en de verschillende samenstelling van de studentenbevolking, die aan een universiteit in de regel meer geïnternationaliseerd is en ook meer oudere studenten telt, wat andere en bijkomende behoeften aan sociale voorzieningen impliceert (*Gedr. St., Vlaamse Raad*, 1993-94, nr. 546/9, pp. 105-106).

B.3.8. Rekening houdend met de nog bestaande verschillen, kon de decreetgever redelijkerwijze oordelen dat de instellingen voor hoger onderwijs buiten de universiteit, wat de sociale voorzieningen betreft, in de huidige stand van zaken niet globaal met de universiteiten moesten worden gelijkgeschakeld.

B.3.9. Dat aan de universiteiten en de hogescholen per student niet dezelfde toelage voor de sociale voorzieningen wordt toegekend, schendt in de gegeven omstandigheden de artikelen 10 en 11 van de Grondwet niet.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 30 OKTOBER 1995

Voorzitter-rapporteur: de h. Marchal

Openbaar ministerie: de h. Leclercq

Advocaat: mr. de Bruyn

Gewaarborgd inkomen – Steunverlenend O.C.M.W. – Inschrijving in bevolkings- of vreemdelingenregister – Opneming in instelling – Onderbreking – Opneming in andere instelling – Bevoegd O.C.M.W.

Het O.C.M.W. van de gemeente in wier bevolkings- of vreemdelingenregisters een bijstandbehoevende persoon was ingeschreven op het ogenblik van zijn opneming in een verzorgings- of huisvestingsinstelling bedoeld in art. 2, § 1, W. 2 april 1965, is niet meer bevoegd wanneer het verblijf van de belanghebbende in die instellingen wordt onderbroken.

O.C.M.W.-Bergen t/ B. en O.C.M.W.-Brussel

Gelet op het betreden arrest, op 9 november 1994 door het Arbeidshof te Brussel gewezen;

...

Overwegende dat, krachtens artikel 1, 1°, van de wet van 2 april 1965 betreffende het ten laste nemen van de steun verleend door de openbare centra voor maatschappelijk welzijn, de bevoegdheid van het steunverlenend openbaar centrum voor maatschappelijk welzijn wordt bepaald door de gewoontelijke aanwezigheid van de bijstandbehoevende persoon op het grondgebied van de gemeente die door dat openbaar centrum wordt bediend;

Overwegende dat artikel 2, § 1, van dezelfde wet van die regel afwijkt door te bepalen dat, om de vereiste bijstand te verlenen bij de opneming of gedurende het verblijf van een

persoon in een in het artikel vermelde instelling, het openbaar centrum voor maatschappelijk welzijn van de gemeente in wier bevolkings- of vreemdelingenregister die persoon was ingeschreven op het ogenblik van zijn opneming in die instelling bevoegd is;

Dat, krachtens paragraaf 3 van dat artikel, dat openbaar centrum voor maatschappelijk welzijn bevoegd blijft om steun te verlenen wanneer de betrokkene achtereenvolgens en zonder onderbreking door verscheidene instellingen wordt opgenomen;

Dat dit openbaar centrum voor maatschappelijk welzijn derhalve, krachtens die paragraaf 3, niet meer bevoegd is wanneer het verblijf van de betrokkene in die instellingen wordt onderbroken;

Overwegende dat de bepaling van artikel 6 van die wet, volgens welke, voor het verwerven van een nieuw onderstandsdomicilie, het verblijf in een bij artikel 2, § 1, bedoelde instelling zonder uitwerking is, geen betrekking heeft op de bevoegdheid van het steunverlenend openbaar centrum voor maatschappelijk welzijn die door de regels van de artikelen 1 en 2 wordt bepaald;

Overwegende dat het arrest vaststelt dat de eerste verweerder, die in het vreemdelingenregister van de stad Bergen was ingeschreven en door eiser werd ondersteund, achtereenvolgens in twee in Brussel gelegen instellingen werd opgenomen, en dat zijn verblijf in de eerste instelling werd onderbroken gedurende de tijd dat hij bij een familielid woonde;

Dat het arrest weigert die onderbreking in aanmerking te nemen om het bevoegd steunverlenend openbaar centrum voor maatschappelijk welzijn aan te wijzen en beslist dat alleen eiser de maatschappelijke dienstverlening aan de eerste verweerder moet verstrekken, door te zeggen, na de tekst van artikel 6 van de wet te hebben weergegeven, dat het, voor het bepalen van het onderstandsdomicilie, noodzakelijk doch voldoende is rekening te houden met de inschrijving in het bevolkingsregister op de dag van de opneming in een verplegingsinstelling, en door eraan toe te voegen dat er tijdens de onderbreking geen enkele inschrijving in het vreemdelingenregister was;

Dat het arrest de in het middel aangewezen wetsbepalingen schendt;

...

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 30 OKTOBER 1995

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: de h. Verheyden

Openbaar ministerie: de h. Leclercq

Advocaat: mr. Simont

Werkloosheid – Gerechtigde – Jonge werknemer – Gezinshoofd – Studie – Administratief dossier – Stukken – Begrip

Niet naar recht verantwoord is het arrest waarin wordt beslist dat de jonge werknemer, gezinshoofd, op werkloosheidsuitkering gerechtigd is, op grond van de enkele vaststellingen

dat die jonge werknemer een diploma heeft overgelegd van licentiaat in de Germaanse filologie en dat hij voldoet aan de andere vereisten van artikel 124 Werkloosheidsbesluit 1963 dan die van het diploma.

R.V.A. t/ V.H.

Gelet op het bestreden arrest, op 13 juni 1991 door het Arbeidshof te Brussel gewezen;

...

Overwegende dat artikel 124 van het koninklijk besluit van 20 december 1963 betreffende arbeidsvoorziening en werkloosheid, in de bewoordingen zowel van vóór als van na de inwerkingtreding van het koninklijk besluit van 12 april 1983, bepaalt dat onder de erin gestelde voorwaarden op werkloosheidsuitkering gerechtigd zijn, de jonge werknemers, gezinshoofden, die hun studies met een volledig leerplan van de hogere secundaire cyclus of van de lagere secundaire cyclus met technische of beroepsvorming hebben beëindigd in een onderwijsinstelling, die door de Staat is opgericht, erkend of gesubsidieerd, of een einddiploma of een eindgetuigschrift behaald hebben voor de centrale examencommissie;

Overwegende dat artikel 186, eerste en tweede lid, van het koninklijk besluit van 20 december 1963 bepaalt dat voor iedere werkloze een administratief dossier wordt samengesteld, dat alle inlichtingen bevat welke de gewestelijk inspecteur voor werkloosheid nodig heeft om over het recht op werkloosheidsuitkering te beslissen en eventueel het bedrag ervan te bepalen en dat de werkloze de inlichtingen verstrekt op stukken, die hem door de uitbetalingsinstelling worden overhandigd;

Overwegende dat krachtens artikel 189, tweede lid, van hetzelfde koninklijk besluit, het beheerscomité van de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, onder goedkeuring van de Minister tot wiens bevoegdheid de arbeidsvoorziening behoort, de inhoud en het model van de in voormeld artikel 186 bedoelde stukken bepaalt;

Overwegende dat uit de vergelijking van die bepalingen volgt dat enkel de erin bedoelde en overeenkomstig de erin vermelde regels overgelegde stukken de gevolgen hebben waarvan in de voornoemde artikelen sprake is;

Overwegende dat het arrest volgens hetwelk verweerder op werkloosheidsuitkering gerechtigd is, op de enkele vaststellingen dat hij een diploma van licentiaat in de Germaanse filologie heeft overgelegd en dat hij aan de andere voorwaarden van artikel 124 van het koninklijk besluit van 20 december 1963 voldoet, zijn beslissing niet naar recht verantwoord;

...

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 20 DECEMBER 1995

Voorzitter: de h. Ghislain

Rapporteur: de h. Echement

Openbaar ministerie: de h. Piret

Strafvordering – Hoger beroep – Gedetineerde – Vorm

Overeenkomstig art. 1 van de wet van 25 juli 1893 doen de gedetineerden hun aangifte van beroep bij de bestuurder der strafinrichtingen waarin zij opgesloten zijn, of aan diens afgevaardigde, die daarvan proces-verbaal opmaakt in een daartoe bestemd register.

Uit de genoemde wetsbepaling volgt dat het hoger beroep rechtsgeldig wordt ingesteld door de verklaring van de gedetineerde aan de directeur van de strafinrichting of diens afgevaardigde.

C.

Gelet op het bestreden arrest, op 8 december 1995 gewezen door het Hof van Beroep te Bergen, kamer van inbeschuldigingstelling;

...

Over het eerste middel

Overwegende dat, krachtens artikel 30 van de wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, de verdachte voor de kamer van inbeschuldigingstelling hoger beroep kan instellen tegen de beschikkingen van de raadkamer waarbij de voorlopige hechtenis wordt bevestigd of gehandhaafd, het hoger beroep moet worden ingesteld binnen een termijn van vierentwintig uren vanaf de dag waarop de beslissing hem is betekend en de verklaring van hoger beroep wordt gedaan op de griffie van de rechtbank die uitspraak heeft gedaan; dat overeenkomstig artikel 1 van de wet van 25 juli 1893 de gedetineerden hun aangifte van beroep doen bij de bestuurder van de strafinrichting waarin zij opgesloten zijn of aan diens afgevaardigde, die daarvan proces-verbaal opmaakt in een daartoe bestemd register;

Overwegende dat uit laatstgenoemde wetsbepaling volgt dat het hoger beroep rechtsgeldig wordt ingesteld door de verklaring van de gedetineerde aan de directeur van de strafinrichting of diens afgevaardigde;

Overwegende dat uit de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan blijkt dat de op 26 oktober 1995 gewezen beschikking van de raadkamer van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Charleroi waarbij de voorlopige hechtenis wordt gehandhaafd, op 27 oktober 1995 is betekend aan eiser, die dezelfde dag aan de sectiechef het formulier voor het instellen van hoger beroep heeft overhandigd waarin hij zijn wil om hoger beroep in te stellen te kennen geeft; dat dit formulier om een onbekende reden nooit bij de griffie van de gevangenis is toegekomen;

Overwegende dat de kamer van inbeschuldigingstelling derhalve niet wettig kon vaststellen dat eiser geen hoger beroep heeft ingesteld tegen de beschikking van 26 oktober 1995;

Overwegende dat luidens artikel 30, § 3, van de wet van 20 juli 1990 over het hoger beroep uitspraak wordt gedaan met voorrang boven alle andere zaken en de verdachte in hechtenis blijft totdat over het hoger beroep is beslist, voor zover dit geschiedt binnen vijftien dagen nadat het beroep is ingesteld, terwijl de verdachte in vrijheid gesteld wordt als de beslissing niet binnen die termijn is gewezen;

Overwegende dat over dit hoger beroep geen uitspraak is gedaan binnen de vermelde termijn;

Dat het middel gegrond is;

...

NOOT – Hoger beroep van gedetineerden

1. De directeur van de strafinrichting of zijn afgevaardigde maken onmiddellijk een proces-verbaal op van de verklaring van een gedetineerde die hoger beroep of cassatieberoep instelt; dit proces-verbaal wordt opgemaakt in een daartoe speciaal bestemd register dat ter griffie van de gevangenis wordt bewaard.

De directeur van de strafinrichting bericht onmiddellijk de griffier van de rechtbank of van het hof dat de bestreden beslissing heeft verleend, en stuurt binnen vierentwintig uren een uitgifte van het proces-verbaal aan die griffier.

2. Mocht de directeur van de strafinrichting, die tijdig de verklaring ontving, te laat de akte van hoger beroep of van voorziening hebben opgemaakt, dan wordt het hoger beroep of de voorziening alsnog ontvankelijk geacht daar het verzuim als overmacht wordt beschouwd voor de gedetineerde (cf. Cass., 26 september 1913, *Pas.*, 1913, I, 416).

Hetzelfde geldt a fortiori voor het geval helemaal geen akte van hoger beroep of van voorziening is opgesteld. Het blijft echter voor een gedetineerde een hele hijs om te bewijzen dat hij tijdig zijn wil te kennen heeft gegeven om een rechtsmiddel aan te voeren. Man kann auch mit lauter echter Zähnen ein falsches Lächeln produzieren...

A. Vandeplas

RAAD VAN STATE

KORT GEDING – 6 DECEMBER 1995

Voorzitter-rapporteur: de h. Borret

Auditeur: de h. De Buel (eensluidend advies)

Advocaten: mrs. Van Eeckhaut en Aerts loco Leroy

Raad van State – Schorsing bij uiterst dringende noodzakelijkheid – 1. Talmen van de verzoeker – 2. Combinatie met gewone vordering tot schorsing

1. *De uiterst dringende noodzakelijkheid wordt tegengesproken door het feit dat de verzoeker na de betekening van de beslissing bijna twee maanden wacht met het indienen van het verzoekschrift tot schorsing bij uiterst dringende noodzakelijkheid.*

2. *Wanneer de verzoeker tegelijk een verzoek tot schorsing bij uiterst dringende noodzakelijkheid én een gewone vordering tot schorsing indient, lijkt de verzoeker zelf het bestaan van een uiterst dringende noodzakelijkheid te ontkennen.*

Van R. t/ gemeente Lovendegem en Vlaamse
Gemeenschap nr. 56.730

Gezien het verzoekschrift dat Van R. op 29 november 1995 heeft ingediend om de schorsing bij uiterst dringende noodzakelijkheid te vorderen van «het ministerieel besluit houdende goedkeuring van het besluit van de gemeente Lovendegem van 6 juli 1995 houdende het opleggen van een tuchtstraf van het ontslag van ambtswege, van 6 oktober 1995»;

Overwegende dat de vordering wordt verworpen om de volgende redenen, die overigens wellicht elk op zich volstaan om die verwerping te rechtvaardigen:

1. Verzoeker heeft tegelijkertijd een gewone vordering tot schorsing ingediend; inhoudelijk valt er in de beide vorderingen tot schorsing geen verschil te bespeuren tussen de uiteenzetting die het risico van een moeilijk te herstellen ernstig nadeel moet aantonen en de uiteenzetting die de uiterst dringende noodzakelijkheid moet aantonen; nochtans vereist artikel 8, tweede lid, 4°, 5° en 6°, van het procedureglement voor het administratief kort geding een aparte uiteenzetting.

2. Moet men aanvaarden dat, al komen ze in beide verzoekschriften voor, de zinnen «De verzoeker is intussen zonder enige vorm van inkomsten. Hij heeft het dagelijks moeilijk om rond te komen», ertoe strekken de uiterst dringende noodzakelijkheid aan te tonen, dan bedenkt de Raad het volgende: het bestreden besluit blijkt verzoeker betekend te zijn op 8 oktober 1995; zijn vordering tot schorsing bij uiterst dringende noodzakelijkheid is 29 november 1995 gedateerd; welk feit heeft zich in die periode voorgedaan waardoor het zonder inkomen zijn en de dagelijkse moeilijkheden van verzoeker einde november 1995 – pas toen – zo zwaar zijn gaan wegen dat, in tegenstelling tot voordien, verzoekers nadeel uiterst dringend verholpen is moeten gaan worden? Verzoeker laat de Raad dat feit niet kennen.

Wel lijkt verzoeker het pas op 29 november 1995 indienen van zijn vordering te willen verantwoorden door de ingewikkeldheid en de omvang van het dossier waardoor «de redactie... de huidige akte heel wat tijd in beslag heeft genomen». Met een zodanig excuus wordt de notie zelf van de uiterst dringende noodzakelijkheid genegeerd; de uiterst dringende noodzakelijkheid is geen functie van de moeilijkheidsgraad van het dossier, ze komt met het opdoemen van het nadeel dat door een schorsing moet worden opgevangen.

3. Verzoeker lijkt zelf de uiterst dringende noodzakelijkheid te ontkennen door tegelijk een gewone vordering tot schorsing in te dienen. Een vordering tot schorsing bij uiterst dringende noodzakelijkheid veronderstelt immers dat de gewone vordering tot schorsing niet vermag het onheil dat de verzoekende partij overkomt, te voorkomen. Verzoeker legt niet uit hoe hij in logica desalniettemin de beide vorderingen tegelijk heeft kunnen indienen,

NOOT – In dezelfde zin, wat het tegelijk indienen van een vordering tot schorsing bij uiterst dringende noodzakelijkheid en een gewone schorsing betreft: R.v.St., V.Z.W. N., nr. 47.654, 8 oktober 1992, R.W., 1992-93, 539, noot P. Populier.

Zie ook Van Damme, M., «De procedure van voorlopige schorsing voor de Raad van State», in *Liber Amicorum P. De Vroede*, Kluwer Rechtswetenschappen, 1994, 1331-1342.

HOF VAN BEROEP TE GENT

11e KAMER – 5 FEBRUARI 1996

Voorzitter: mevr. Van Isterdael

Raadsheren: mevr. Van Eygen en de h. De Meue

Advocaten: mrs. Dupont en Cottyn loco Lust

Burgerlijke rechtspleging – Hoger beroep – Termijn – Betekening van het vonnis «onder voorbehoud»

De termijn van hoger beroep loopt eveneens vanaf de dag van de betekening ten aanzien van de partij die het vonnis heeft doen betekenen, al had de betekening plaats onder voorbehoud van hoger beroep.

V. t/ D.

Korthedshalve zij herhaald dat het hoger beroep van de appellante beperkt is tot de beschikking van het vonnis a quo van 18 november 1988 van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brugge, waarbij haar een geïndexeerde provisionele uitkering na echtscheiding werd toegekend van 15.000 frank per maand, die zij wenste verhoogd te zien tot 40.000 frank per maand, althans tot 28.000 frank per maand, met loondelegatie en waaromtrent de geïntimeerde bij incidenteel beroep, ingesteld bij conclusie neergelegd op 1 september 1989 voor het hof, de afschaffing vroeg.

Bij voormeld tussenarrest werd het debat ambtshalve heropend. Immers, uit de voorhanden zijnde gegevens was gebleken dat de appellante het vonnis van 18 november 1988 liet betekenen op 6 december 1988, maar onder uitdrukkelijk voorbehoud voor het eventueel instellen van hoger beroep wat betreft het toegekende provisionele onderhoudsgeld van 15.000 frank per maand, terwijl het verzoekschrift tot hoger beroep slechts werd neergelegd ter griffie op 7 april 1989.

Daarbij rees de vraag of dit hoger beroep niet laattijdig was, nu artikel 1051, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek bepaalt dat de termijn van hoger beroep eveneens loopt vanaf de dag der betekening ten aanzien van de partij die het vonnis liet betekenen.

Partijen concluderen daaromtrent dat het principaal hoger beroep tijdig is, nu, volgens hen, het vonnis niet werd betekend in de zin van artikel 1051 van het Gerechtelijk Wetboek, gelet op het «uitdrukkelijk voorbehoud voor het instellen van hoger beroep», zodat hoger beroep kon aangekend worden tot één maand nadat het vonnis op initiatief van de wederpartij zou zijn betekend. Althans moet, volgens de geïntimeerde, worden aangenomen dat vermits van geen «volledige» betekening sprake is, deze betekening onregelmatig en derhalve onbestaande is.

Partijen gaan daarbij voorbij aan de inhoud van artikel 1051 van het Gerechtelijk Wetboek, die precies tot doel had af te rekenen met de vroegere regeling die toeliet dat hij/zij die tot betekening liet overgaan, zelf nog onbeperkt hoger beroep kon aantekenen.

Alwaar de appellante in haar betekeningsakte te kennen gaf niet te berusten wat betreft het toegekende provisionele onderhoudsgeld van 15.000 frank per maand, stelt artikel 1051, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek haar niet vrij van het naleven van de termijn van hoger beroep van één maand, die overigens een vervaltermijn is (art. 860, lid 2, van het Gerechtelijk Wetboek).

Er anders over oordelen, zou een artikel 1051 van het Gerechtelijk Wetboek iedere zin ontnemen.

Voorts blijkt uit niets dat de betekening op 6 december 1988 van het vonnis van 18 november 1988 op enige onregelmatige wijze zou zijn gebeurd.

In de gegeven omstandigheden is het verzoek tot hoger beroep van de appellante in de zaak A.R. 37212/89 en neergelegd op 7 april 1989 laattijdig.

Nu het hoofdberoep laattijdig werd ingesteld, kan, overeenkomstig artikel 1054, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek, het door de geïntimeerde bij conclusie voor het hof op 1 september 1989 ingestelde incidenteel beroep niet toegelaten worden.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

8e KAMER – 3 APRIL 1996

Voorzitter: de h. Blondeel

Advocaten: mrs. Verbist loco Hanotiau en Jongbloet

Beslag en executie – Beslag onder derden – Bankrekening – Gezamenlijke rekening – Gevolgen

Het derdenbeslag gelegd op een gezamenlijke bankrekening treft het gehele saldo van de rekening. Hierbij dient geen onderscheid te worden gemaakt tussen een bewarend en een uitvoerend derdenbeslag.

N.V. B.B.L. t/ D.

De feiten kunnen samengevat als volgt worden weergegeven. De echtgenoten V.N.-B. waren medetitularissen van een 'groen boekje' nr. 310-4445063-27 in de boeken van appellante toen daarop herhaald bewarend beslag onder derden werd gelegd ten verzoeken van geïntimeerde. Na het tweede beslag van 13 juli 1993 deelde appellante in haar verklaring van derde beslagene mee dat de rekening een batig saldo vertoonde van 369.752 frank. Het verzet van de heer V.N. tegen die beslagmaatregel werd op 23 augustus 1993 als ongegrond afgewezen.

Nadat de heer V.N. op 29 november 1993 was veroordeeld tot betaling aan geïntimeerde van 630.000 frank, te vermeerderen met de gerechtelijke interest en de kosten, en die titel bij voorraad uitvoerbaar was verklaard, werd dit vonnis op 5 januari 1994 aan appellante betekend met bevel tot betaling. Met de tegenaanzegging van 7 januari 1994 werd appellante vervolgens aangemaand om de in beslag genomen gelden onmiddellijk af te geven aan de gerechtsdeurwaarder.

Appellante reageerde daarop met een schrijven van 13 januari 1994 waarin zij erop wees dat gelet op het co-titularisschap van de in beslag genomen rekening zij enkel tot uitvoering kon overgaan na het voorafgaandelijk akkoord van de co-titularis, en op herhaald aanmanen van geïntimeerde bevestigde zij op 31 januari 1994 dat standpunt. Vijf dagen na de betekening van de inleidende dagvaarding betuigde de co-titularis haar instemming met de vrijgave en werden de fondsen overgeschreven op de rekening van de gerechtsdeurwaarder.

Luidens artikel 1543 van het Gerechtelijk Wetboek is de derde beslagene wiens schuld vaststaande en eisbaar is er toe gehouden overeenkomstig zijn verklaring, op overlegging van het exploit van aanzegging, afgifte te doen in han-

den van de gerechtsdeurwaarder, van het bedrag van het beslag.

In onderhavig geval werd op 13 juli 1993 bewarend beslag gelegd voor een bedrag van 600.000 frank in hoofdsom, maar omdat het tegoed op de bankrekening van de echtgenoten V.N.-B. slechts 369.752 frank bedroeg, werd het beslag tot die som beperkt. Appellante deed in haar verklaring van derde beslagene aangifte van die som, ofschoon ze vermeldde dat er een co-titularis was, en bewerkstelligde aldus in elk geval mee dat het bedrag conservatoir werd in beslag genomen, zelfs al zou die som niet helemaal aan de heer V.N. hebben toebehoord en al achtte zij zich niet de schuldenares van laatstgenoemde voor die hele som, feit dat zij overigens niet kon beoordelen.

Indien appellante in haar eigen gedachtengang consequent het beslag wilde beperkt zien tot datgene waarvan ze met zekerheid kon bepalen dat het aan de beslagen co-titularis toebehoorde, kon ze minstens de titularissen dringend geïnterpelleerd hebben vooraleer ze haar verklaring aflegde binnen het bestek van het bewarend beslag.

In het licht van haar aangevoerde geheimhoudingsplicht kon ze door zulk optreden daarenboven het gewenste resultaat bekomen, namelijk dat de niet betrokken co-titularis geen kennis zou krijgen van het gelegde beslag.

Overigens is appellantes uitgangspunt principieel onjuist waar ze stelt dat het beslag enkel kan slaan op goederen die de schuldenaar toebehoren. Immers, precies omdat een beslagmaatregel als zodanig goederen kan treffen die de schuldenaar niet toebehoren, kan de eigenaar van onterecht beslagen goederen zich tegen het beslag verzetten en revindiceren.

Wanneer, zoals in dit geval, een tegoed op een meerhoofdige rekening wordt in beslag genomen en de derde beslagene geen kennis heeft van de aandelen van de rekeninghouders treft het beslag de totaliteit van het tegoed, zelfs indien er geen actieve hoofdelijkheid tussen die rekeninghouders werd bedongen en zulks ongeacht of het bewarend dan wel uitvoerend beslag betreft.

Het door appellante aangevoerde onderscheid tussen het stadium van uitvoerend beslag tegenover bewarend beslag, met name het effectief afgeven van de fondsen ten opzichte van het onbeschikbaar maken, is ter beoordeling van haar verplichtingen principieel niet relevant.

Logisch valt trouwens niet te verantwoorden waarom zij bij het bewarend beslag zonder meer de hele som zou moeten bewaren, maar bij uitvoerend beslag slechts met instemming van de co-titularis zou kunnen handelen.

Appellante hoefde zich als derde beslagene niet te bekommeren om de mening van de niet beslagen medetitularis maar had zich enkel te schikken naar het voorschrift van artikel 1453 van het Gerechtelijk Wetboek met betrekking tot de hele som die voorwerp was van het beslag. Het stond die co-titularis vervolgens vrij om zich tegen dat uitvoerend beslag te verzetten, net zoals ze dat kon tegen het bewarend beslag.

Uit wat voorafgaat volgt dat appellante onterecht heeft geweigerd de in beslag genomen som meteen vrij te geven en bijgevolg heeft geïntimeerde haar terecht gedagvaard. (...)

NOOT – Beslag op een gezamenlijke rekening

1. In het geannoteerde arrest wordt de positie van de bank bij beslag op een gezamenlijke rekening ten laste van één der rekeninghouders op juiste wijze geanalyseerd.

Vooraf een terminologische opmerking. Onder *gezamenlijke* rekening wordt hier bedoeld een rekening geopend op naam van meerdere gerechtigden. Over een dergelijke rekening kan, in beginsel, enkel door het gezamenlijk optreden van de gerechtigden worden beschikt. Een specifieke vorm is dan de *meerhoofdige* rekening («*compte joint*»). Daar geldt tussen de gerechtigden een actieve solidariteit zodat elk van hen bevoegd is om het saldo van de rekening op te eisen (cfr. W. Van Gerven & H. Braeckmans, *Handels- en economisch recht*, 1, B, 1989, 550, nr. 600).

Wanneer aldus door een schuldeiser van één der rekeninghouders beslag wordt gelegd op de rekening, dan treft dit beslag het gehele saldo op dat ogenblik. De bank zal derhalve al de tegoeden blokkeren. In haar verklaring doet zij opgave van dit bedrag en maakt zij melding van de aard van de rekening. De bank kent de interne deelgerechtigdheid van de rekeninghouders niet en zij blijft in dat opzicht ook verder neutraal. Zij zal de andere gerechtigden van het beslag op de hoogte brengen derwijze dat dezen hun rechten kunnen doen gelden. Wordt de deelgerechtigdheid van de andere rekeninghouders vastgesteld, dan treft het beslag enkel de bedragen die aan de beslagene toekomen (zie *A.P.R.*, tw. *Beslag*, 337-338, nr. 657; *R.P.D.B.*, tw. «*La saisie-arrêt bancaire*», nr. 55 en benevens de verwijzingen aldaar: R. Brouw, «*Het burgerrechtelijk en fiscaal statuut van de meerhoofdige rekening*», *R.W.*, 1956-57 (1993), 999; L. Lanoye, «*Knelpunten in verband met bankrekening, cheque en overschrijving*», in *Handels- Economisch en Financieel Recht*, (P.U. Cylus W. Delva 1994/95), Gent, 1995 (409), 421, nr. 14).

Volgens het Hof te Brussel is het hierbij zonder belang dat er actieve hoofdelijkheid werd bedongen. Ook wanneer er geen hoofdelijkheid bestaat, dient de bank zich niet in te laten met de interne verhouding tussen de rekeninghouders (vgl. L. Lanoye, *o.c.*, 421, nr. 14).

Evenmin dient volgens het Hof enig onderscheid te worden gemaakt tussen een bewarend en een uitvoerend beslag. Ook bij uitvoerend beslag blijft de bank neutraal en doet zij afgifte conform de door haar gedane verklaring, zonder dat haar aansprakelijkheid in het gedrang kan komen. Het staat immers aan de andere gerechtigden om hun aanspraken te doen gelden. De bank vermocht derhalve in het gegeven geval de afgifte van de gelden niet afhankelijk maken van de instemming van de andere rekeninghouder.

2. Het Hof maakt zoals gezegd voor wat betreft de positie van de bank terecht geen onderscheid tussen een gezamenlijke en meerhoofdige rekening. Een andere vraag is deze of het bestaan van *actieve hoofdelijkheid* tussen de rekeninghouders geen invloed heeft op hun positie na beslag of faillissement.

In hoofdzaak worden ter zake drie opvattingen verdedigd. Volgens een eerste stelling komt door het beslag geen einde aan de actieve hoofdelijkheid, zodat de andere rekeninghouders nog verder bevoegd blijven om over de rekening te beschikken. Een dergelijke betaling is bevrijdend ook jegens de beslaglegger of de curator (in die zin: F.H.J. Mijnsen, *De rekening-courant verhouding*, Zwolle, 1988, 104. Zie § 428 B.G.B.). De beoordeling van deze stelling hangt af van het

antwoord op de vraag naar het wezen van de hoofdelijkheid: veelheid van subjecten of veelheid van verbintenissen. In navolging van De Page wordt ten onzent de klemtoon gelegd op de eenheid van verbintenis. Door het beslag wordt de schuldvordering op de bank onbeschikbaar en deze onbeschikbaarheid geldt ook ten aanzien van de andere rekeninghouders (o.m.: R. Brouw, *o.c.*, *R.W.*, 195-657, 999; Ch. Leurquin, *Code de la saisie-arrêt*, Brussel, 1906, 271, nr. 264).

Men kan hiervoor trouwens ook een verantwoording vinden in de regels die de actieve hoofdelijkheid beheersen. De schuldenaar kan niet meer naar eigen keuze betalen wanneer hij door één der schuldeisers wordt vervolgd (art. 1198, eerste lid B.W.). In dat geval dient hij uitsluitend te betalen aan de vervolgende schuldeiser, zonder dat hij zelfs mag overgaan tot enige verdeling (zie wat dit laatste betreft: Laurent, *Principes*, XVI, 267, nr. 260; Demolombe, *Cours*, XXVI, nr. 166; Larombière, *Obligations*, «*Art. 1198*», nr. 2 e.v.; Baudry-Lacantinerie & Barde, *Traité*, XIII, 265, nr. 1140). Welnu aan die hypothese beantwoordt ook het derdenbeslag gelegd door een schuldeiser van één der rekeninghouders. Door het beslag oefent de schuldeiser het vervolgingsrecht van zijn debiteur uit, wat hem recht geeft op de uitsluitende en integrale betaling. Denkt men verder in termen van deze *Konsumptionskonkurrenz*, dan kan worden verdedigd dat een beslag niet meer mogelijk is wanneer de debiteur reeds door een andere schuldeiser werd «*vervolgd*».

3. Een tweede stelling komt hierop neer dat de beslaglegger het totale bedrag van schuldvordering voor zich kan opeisen. Is de solidaire schuldeiser enkel gerechtigd om te beschikken over zijn aandeel, dan kan hij wel de betaling eisen van de gehele schuldvordering. Welnu de beslaglegger mag de rechten uitoefenen die zijn debiteur put uit diens rechtsverhouding tot de derde-beslagene; niet meer, maar ook niet minder. In die zin wordt trouwens aanvaard dat de debiteur mag overgaan tot compensatie met een tegenvordering waarover hij jegens één der schuldeisers beschikt en zulks zonder dat die verrekeningsbevoegdheid beperkt dient te blijven tot het bedrag van het aandeel van de schuldeiser (De Page, *Traité*, III, 329, nr. 337bis; Demolombe, *Cours*, XXVI, nr. 192 e.v.; Baudry-Lacantinerie & Barde, *Traité*, XIII, 267, nr. 1145; Cass. 13 juni 1872, *Pas*, 1872, I, 300 met conclusie Mestdach de ter Kiele). Net zoals een betaling is ook een verrekening niet meer mogelijk van zodra de debiteur door een andere schuldeiser wordt aangesproken. De onbeschikbaarheid waartoe de «*vervolg*» in de zin van art. 1198 B.W. aanleiding geeft, verhindert de compensatie (vgl. art. 1298 B.W.).

De risico's dat een schuldeiser in strijd met de interne afspraken overgaat tot algehele inning van de schuldvordering of dat de schuldenaar jegens één der schuldeisers beschikt over een compensabele tegenvordering, komen voor rekening van de medegerechtigden. Laatstgenoemden hebben in de mate dat de inning of de compensatie het aandeel van de medegerechtigde overtreft, op hem een verhaalrecht. Hetzelfde geldt dan voor wat de betaling betreft ten gevolge van een beslag. Aangezien er geen reden is om enige preferentie aan te nemen van de beslaglegger, kunnen de andere gerechtigden echter de samenloop uitlokken op het provenu van het beslag.

4. Volgens een derde stelling – die overwegend wordt aanvaard – betreft de actieve hoofdelijkheid uitsluitend de interne verhouding tussen de schuldeisers en hun debiteur,

zonder dat derden hieruit enige rechten kunnen putten. Zoals in hun onderlinge verhouding het geval is, worden ook de aanspraken van hun respectievelijke schuldeisers bepaald door de deelgerechtigdheid (in die zin: *R.P.D.B.*, tw. «La saisie-arrêt bancaire», nr. 55; Ch. Gavalda & J. Stoufflet, *Droit bancaire*, Parijs, 1994, 167, nr. 348; G. Ripert & R. Roblot, *Traité de droit commercial*, II, Parijs, 1992, 379, nr. 2294). Vanuit die optiek dienen dan ook de mogelijkheden tot compensatie beperkt te blijven tot het aandeel van de schuldeiser jegens wie de tegenvordering bestaat (in die zin o.m.: Laurent, *Principes*, XVII, 273, nr. 268). Betreft het een beslag, dan kan volgens het Franse Cour de cassation de medegerechtigde de opheffing van het beslag nastreven op voorwaarde dat hij erin slaagt te bewijzen dat de fondsen zijn eigendom zijn (Cass.fr., 24 april 1985, *Bull.civ.*, 1985, II, 59, nr. 87, *R.T.D.Civ.*, 1986, 645 met bespreking Perot: «de rapporter la preuve que les fonds saisis étaient sa propriété»). Nu een dergelijke bewijsvoering uiterst problematisch is (cfr. Cass., 9 mei 1947, *Arr.Cass.*, 1947, I, 148, *Pas.*, 1947, I, 192), mag worden verondersteld dat wordt bedoeld dat het volstaat dat de andere medegerechtigde zijn aandeel in de schuldvordering aantoonst. Kan dit aandeel worden vastgesteld, dan behoudt het beslag enkel zijn uitwerking op het gedeelte dat toekomt aan de beslagene.

5. De actieve solidariteit – die thans buiten de hier besproken gevallen nauwelijks nog voorkomt – is destijds ontstaan als surrogaat van de vertegenwoordiging. Door de rechtsleer wordt overigens vaak het beeld opgeroepen van de wederzijdse vertegenwoordiging der schuldeisers. In recente wetboeken zoals het Nederlandse B.W. werd de actieve solidariteit geschrapt. Zij wordt er voortaan gekwalificeerd als een gemeenschap (Boek 3, Titel 7 N.B.W.). In feite verhuult de actieve solidariteit een *fiduciaire* verhouding. Bij de meerhoofdige rekening wordt aan elk der rekeninghouders de bevoegdheid verleend om over de rekening te beschikken ook al is de andere hiervan geheel of gedeeltelijk rechthebbende. Wanneer een rekeninghouder in strijd met de interne afspraken over de rekening beschikt, dan kan de medegerechtigde, ten belope van zijn aandeel, tegen hem een vordering in stellen. Een fiduciaire verhouding verleent in de regel enkel een persoonlijk vorderingsrecht en heeft geen zakelijke werking. Hier wordt nu echter aan de medegerechtigde niet een persoonlijk vorderingsrecht verleend, maar een zakenrechtelijke aanspraak. De andere rekeninghouder komt immers niet in samenloop met de beslaglegger (supra nr. 4), maar hij kan zijn aandeel in de schuldvordering aan de beslaglegger onttrekken. De meerhoofdige rekening moet dan, zo lijkt het, worden toegevoegd aan de lijst der «trustachtige» figuren.

Eric Dirix

ARRONDISSEMENTSRECHTBANK TE GENT

20 MAART 1995

Voorzitter: de h. De Schryver

Rechters: de hh. Remue en Matthys

Advocaat: mr. Verhelst

Bevoegdheid – Ratione loci – Machtiging tot verkoop van onroerend goed – Art. 1187 Ger.W. – Minderjarige mede-eigenaar – Voogdijforum

De rechtbank van eerste aanleg van het voogdijforum is territoriaal bevoegd om kennis te nemen van het verzoek tot machtiging, uitgaande van de bekwame mede-eigenaars, om een onroerend goed, waar een minderjarige mede in gerechtigd is, openbaar te verkopen.

R. e.a. t/ O.M.

Overwegende dat verzoekers machtiging vragen, overeenkomstig artikel 1187 van het Gerechtelijk Wetboek, tot de openbare verkoping van een te V. gelegen onroerend goed dat in mede-eigendom toebehoort aan de meerderjarige bekwame verzoekers en aan de minderjarige B. R., die allen erfgenamen zijn van wijlen R.R., overleden te Gent op 18 maart 1993; dat de minderjarige de zoon is van wijlen Robert R., vooroverleden zoon van de *de cujus*; dat de minderjarige woont bij zijn moeder-wettige voogdes te L., waar ook de voogdij door de vrederechter aldaar werd ingericht;

Overwegende dat de derde kamer van de rechtbank haar territoriale bevoegdheid in twijfel heeft getrokken; dat de rechtspraak immers verdeeld is tussen de rechtbank van de plaats waar de nalatenschap is opge gevallen (art. 627, 3°, Ger.W.), die van de plaats waar het onroerend goed gelegen is (art. 629, 1°, Ger.W.) en die waar de voogdij is ingericht; dat, wanneer de minderjarige onder voogdij staat (zoals in casu), de meeste rechtspraak de bevoegdheid van de rechtbank van het voogdijforum aanneemt (E. De Groote, «Verkoop van onroerende goederen toebehorend aan personen onder voorlopig bewind en aan minderjarigen», *Tijdschrift voor Notarissen*, 1993, 486-487); dat ook de rechtsleer overwegend in die zin neigt (G. Van Oosterwyck, «Actuele vraagstukken (capita selecta) m.b.t. de willige rechtsmacht van de vrederechter», in Baeteman, G. (red.), «De Vrederechter en het gerechtelijk recht», Story Scientia, Brussel, 1992, nr. 29.7., p. 65);

Overwegende dat, hoewel er argumenten zijn voor een andere rechtspraak, de rechtbank van het voogdijforum nochtans de voorkeur verdient (ook al is er in casu geen door de rechtbank te homologeren beslissing van de familieraad nodig, in tegenstelling tot het geval dat het initiatief tot de verkoping van de voogd van de minderjarigen zou zijn uitgegaan) daar het voogdijforum op zichzelf een bescherming is voor een minderjarige en daar dit aansluit bij de overwegende rechtspraak en rechtsleer en de verdeeldheid in de rechtspraak tegengaat;

Overwegende dat de openbare verkoping moet geschieden in tegenwoordigheid van de wettelijke vertegenwoordiger en, in voorkomend geval, van de toeziende voogd, ten overstaan van de vrederechter van het kanton waar het onroerend goed gelegen is (art. 1187, laatste lid, Ger.W.);

Overwegende dat nu de voogdij werd ingericht te L., gelegen in het gerechtelijk arrondissement Dendermonde, de rechtbank aldaar als de territoriaal bevoegde rechtbank is aan te wijzen;

...

NOOT – *Territoriale bevoegdheid inzake verkopen van onroerende goederen (mede) toebehorend aan minderjarigen*

1. De feiten die voorafgaan aan het vonnis van de Arrondissementsrechtbank te Gent van 20 maart 1995 zijn de volgende. Een minderjarige, wiens vader vooroverleden is, is gerechtigd in de nalatenschap van zijn grootvader, overleden te Gent. Tot deze nalatenschap behoort onder meer een onroerend goed, gelegen te Vinderhout. Dit goed behoort aldus de minderjarige, samen met een aantal meerderjarige erfgenamen, in onverdeelde mede-eigendom toe. Deze bewaam mede-eigenaars wensen het onroerend goed te verkopen. Overeenkomstig artikel 1187 Ger.W. vragen zij aan de rechtbank van eerste aanleg machtiging tot openbare verkoop van het onroerend goed. Zij richten hun verzoek tot de Rechtbank van Eerste Aanleg te Gent, zijnde het arrondissement waar de nalatenschap is opgefallen.

2. De rechtbank van eerste aanleg trekt haar territoriale bevoegdheid in twijfel en richt een vraag aan de Arrondissementsrechtbank te Gent.

Er bestaat immers in de rechtspraak en rechtsleer geen eensgezindheid omtrent de territoriale bevoegdheid in het kader van artikel 1187 Ger.W. Sommige rechtbanken nemen de plaats van het openvallen van de nalatenschap als criterium, op grond van artikel 627, 3°, Ger.W. (Rb. Brussel, 2 februari 1968, *Pas.*, 1968, III, 77; Rb. Brussel, 26 november 1966, *Rev. Prat. Not.*, 1967, 222, met noot; Timmermans, G., *Loi du 12 juin 1816 de la vente des immeubles des mineurs et du partage des biens dans lesquels ils sont intéressés*, 1880, nr. 175, p. 145). Anderen duiden de rechtbank van het voogdijforum aan als bevoegde rechtbank. Dit is de plaats waar de minderjarige zijn woonplaats had op het ogenblik van het overlijden van de vader of moeder, dus van het openvallen van de voogdij (De Page, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, 1964, II, nr. 50, p. 86; Rb. Marche-en-Famenne, 25 mei 1968, *J.T.*, 1968, 477, met advies Poncelet, J.; Rb. Luik, 10 januari 1966, *Rev. Prat. Not.*, 1966, 261; Lainé, F., noot onder Rb. Namen, 5 mei 1971, *Rev. Not. B.*, 1971, 40-41). Nog andere rechtbanken aanvaarden beide fora (Rb. Brussel, 28 juni 1966, *Rev. Prat. Not.*, 1966, 262). Ook de plaats van ligging van het onroerend goed behoort, op grond van artikel 629, 1°, Ger.W., tot de mogelijkheden (Gregoire, A., *Ouverture des successions. Partages et licitations. Saisies et distributions*, 1978, nr. 36, p. 56; zie ook Baeteman, G., Delva, W., en Bax, M., «Overzicht van rechtspraak (1964-1974). Personen- en familierecht», *T.P.R.*, 1976, nr. 149, p. 502; De Groote, E., «Verkoop van onroerende goederen toebehorend aan personen onder voorlopig bewind en aan minderjarigen», *T. Not.*, 1993, 486-487; Donnay, M., «Ventes judiciaires volontaires d'immeubles. Procédure», *Rec. Gén. Enr. Not.*, 1972, nr. 6, pp. 11-12; Van Oosterwyck, G., «Actuele vraagstukken (capita selecta) met betrekking tot de willige rechtsmacht van de vrederechter», hoofdstuk V, «Minderjarigen en verkoop van onroerende goederen», in Baeteman, G. (red.), *De vrederechter en het gerechtelijk recht*, Story Scientia, 1992, nr. 29.7, pp. 65-66).

3. De Arrondissementsrechtbank te Gent wijst de rechtbank van eerste aanleg van het voogdijforum aan als de bevoegde rechter, ook al erkent ze dat er argumenten zijn om ook de bevoegdheid van andere fora te aanvaarden. Ze baseert haar uitspraak op het feit dat het voogdijforum op zichzelf een bescherming is voor de minderjarige en dat de meer-

derheid van rechtspraak en rechtsleer in die zin is gevestigd. Zij stelt aldus de verdeeldheid in de rechtspraak tegen te gaan.

4. De Arrondissementsrechtbank te Gent deed reeds op 13 juni 1994 twee soortgelijke uitspraken (Arrondrb. Gent, 13 juni 1994, nr. 16/94 en 17/94, *niet-gepubl.*), maar in deze gevallen viel het voogdijforum samen met het forum van het openvallen van de nalatenschap. De arrondissementsrechtbank oordeelde toen: «Overwegende dat in casu dient te worden gekozen voor de rechtbank van het voogdijforum (wat op zichzelf een bescherming is voor de minderjarigen), aangezien daarenboven de nalatenschap, waarvan het onroerend goed afhangt, op dezelfde plaats is opgefallen».

In het onderhavige geval wordt expliciet voor de bevoegde rechter van het voogdijforum gekozen.

De arrondissementsrechtbank verwijst derhalve de zaak naar de Rechtbank van Eerste Aanleg te Dendermonde, aangezien de voogdij over de minderjarige mede-eigenaar is opgefallen te Lokeren, alwaar hij zijn woonplaats had bij het overlijden van zijn vader.

5. De Arrondissementsrechtbank te Gent verkiest dus het voogdijforum, gelet op de bescherming die dit biedt voor de minderjarige. Het voogdijforum blijft altijd hetzelfde gedurende de voogdij. Men aanvaardt unaniem dit principe van eenheid van voogdijforum. Dit betekent dat steeds dezelfde organen over het vermogen van de minderjarige aken (Fettweis, A., *Bevoegdheid*, 1971, nr. 560, p. 308), wat een grotere bescherming biedt voor de minderjarige. In die optiek kan ook terecht worden verdedigd dat de rechtbank van eerste aanleg van het voogdijforum, ook al zit deze niet in hoedanigheid van homologatierechter, bevoegd is om machtiging tot verkoop te verlenen aan de bewaam mede-eigenaars (Poncelet, J., advies bij Rb. Marche-en-Famenne, 25 mei 1968, *J.T.*, 1968, 478; deze rechter zal ook de situatie van de minderjarige meestal reeds kennen).

Op welke manier zal in deze procedure de minderjarige worden beschermd en wat zal de rechtbank van eerste aanleg, die machtiging dient te verlenen, concreet moeten beoordelen?

Wanneer de wettelijke vertegenwoordiger het initiatief tot verkoop neemt, moet hij bewijzen dat de verkoop een klaarblijkelijk voordeel of volstreekte noodzakelijkheid is voor de minderjarige, omdat de verkoop van een onroerend goed een daad betreft die zijn normale beheersopdracht te buiten gaat. Gaat het initiatief daarentegen uit van de bewaam mede-eigenaars, dan moet de wettelijke vertegenwoordiger in principe de verkoop ondergaan (Van Oosterwijck, G., *l.c.*, nr. 29.3, p. 63). Daarentegen zal de rechtbank van eerste aanleg, geadieerd in het kader van artikel 1187 Ger.W., niet hoeven te beoordelen of de verkoop een klaarblijkelijk voordeel of een volstreekte noodzaak inhoudt voor de minderjarige. Gelet op het recht van eenieder om uit onverdeeldheid te treden (artikel 815 B.W.), neemt men aan dat de minderjarige de verkoop moet ondergaan (Casman, H., «La loi du 18 février 1981 modifiant le Code judiciaire en matière de certaines ventes d'immeubles», *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1981, 240; Donnay, M., *l.c.*, nr. 6, p. 11; Timmermans, G., *o.c.*, nr. 170, p. 142). De bescherming van de minderjarige zal dus veel beperkter zijn. Deze bescherming ligt voornamelijk in de vormvoorschriften van de verkoop die onder meer in aanwezigheid van de vrederechter moet geschieden, die erop zal toezien dat de belangen van de minderja-

rige niet worden geschaad. De rechtbank aan wie machtiging wordt gevraagd, zal wel moeten nagaan of de bekwame mede-eigenaars de procedure van artikel 1187 niet misbruiken om de wet te ontduiken en de minderjarige aldus nadeel te berokkenen, bijvoorbeeld door het recht van de minderjarige op verdeling in natura van de goederen van de nalatenschap te omzeilen (Baeteman, G., Delva, W., en Bax, M., *l.c.*, nr. 149, p. 503; Van Oosterwijck, G., *l.c.*, nr. 29.4, p. 64). De rechtbank kan ook, ter bescherming van de minderjarige, de bestemming van de opbrengst van de verkoop vastleggen (bijvoorbeeld de omzetting van de opbrengst in aandelen die in een bepaalde bank moeten worden neergelegd; Donnay, M., *l.c.*, nr. 6, p. 11; Herbots, H., en Stubbe-Pauwels, A.M., «Overzicht van rechtspraak (1969-1974). Bijzondere contracten», *T.P.R.*, 1975, nr. 96, p. 991). Wanneer de verkoop uit de hand wordt gevraagd overeenkomstig artikel 1193bis Ger.W., dan moet precies worden gemotiveerd waarom dit, en niet de openbare verkoop die de regel is, in het belang is van de minderjarige. De bescherming van de minderjarige is dus kleiner dan wanneer de wettelijke vertegenwoordigers het initiatief nemen, maar toch niet onbestaande.

6. De onenigheid omtrent de territoriale bevoegdheid betreft enkel het verzoek tot machtiging tot verkoop uitgaande van de bekwame mede-eigenaars, namelijk in het kader van artikel 1187 Ger.W.

Wanneer, op grond van artikel 1186 Ger.W., de wettelijke vertegenwoordiger van de minderjarige het initiatief tot de verkoop van het onroerend goed neemt, is er vrij grote eensgezindheid over de bevoegde rechter tot wie de voogd, dan wel de ouders, zich dienen te richten.

7. Wanneer de minderjarige onder voogdij staat, moet de voogd die een onroerend goed dat de minderjarige ten volle of in mede-eigendom toebehoort, wenst te verkopen, daartoe machtiging vragen aan de familieraad en deze machtiging moet worden gehomologeerd door de rechtbank van eerste aanleg. Men is het er unaniem over eens dat de bevoegde rechter tot homologatie van een beslissing van de familieraad die is van het voogdijforum, ook al is er geen uitdrukkelijke wettekst in die zin (Arrondrb. Charleroi, 5 mei 1987, *J.T.*, 1987, 746; De Groote, E., *l.c.*, 477 en 485; De Page, H., o.c., nr. 51, p. 87; Donnay, M., *l.c.*, nr. 4, p. 10; Lainé, F., *l.c.*, 440; Timmermans, G., *l.c.*, nr. 131, pp. 119-120; Van Oosterwijck, G., *l.c.*, nr. 28.3.1.4, p. 55). Het voogdijforum blijft, zoals gezegd, onveranderd gedurende de voogdij, dez ter bescherming van de minderjarige. Zo zijn het steeds dezelfde organen die over het vermogen van de minderjarige waken.

8. Staat de minderjarige onder ouderlijk gezag, dan kan er geen sprake zijn van een voogdijforum, aangezien er geen voogdij bestaat. Ook een familieraad is er in dat geval niet. Daarom schrijft artikel 1186, derde lid, Ger.W. voor dat de machtiging door de ouders rechtstreeks wordt gevraagd aan de rechtbank van eerste aanleg, zonder tussenkomst van een familieraad. Ook in dit geval bestaat er weinig discussie omtrent de territoriale bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg. Men neemt aan dat, wanneer de minderjarige het onroerend goed onder de levenden heeft verworven, bijvoorbeeld via schenking, de bevoegde rechtbank tot het verlenen van de vereiste machtiging die is van de ligging van het onroerend goed, en wel op grond van artikel 629, 1°, Ger.W. Hangt het goed af van een nalatenschap, dan wordt de rechtbank van de plaats waar de erfenis is opengevallen bevoegd

geacht, overeenkomstig artikel 627, 3°, Ger.W. (Casman, H., *l.c.*, 236-237, vn. 6; De Groote, E., *l.c.*, 485; Donnay, M., *l.c.*, nr. 8, p. 13; Van Oosterwijck, G., *l.c.*, nr. 28.1, p. 50 en nr. 28.2.2, p. 53).

9. Zo ook zullen de bekwame mede-eigenaars die een onroerend goed wensen te verkopen waar een minderjarige onder ouderlijk gezag mede in gerechtigd is, op grond van artikel 1187 Ger.W., machtiging dienen te vragen aan respectievelijk de rechtbank van de plaats van ligging van het onroerend goed, dan wel van de plaats van opvallen van de nalatenschap. Het voogdijforum bestaat immers niet in het kader van het ouderlijk gezag.

10. *Besluit.* Wanneer de bekwame mede-eigenaars een onroerend goed dat ze in onverdeelde mede-eigendom bezitten met een minderjarige, wensen te verkopen, moeten ze zich wenden tot de rechtbank van eerste aanleg van het voogdijforum. Deze door de Arrondissementsrechtbank te Gent gekozen oplossing, zal evenwel alleen gelden wanneer de minderjarige mede-eigenaar onder voogdij staat, of ook nog wanneer het een ontvoogde minderjarige is, en niet wanneer de minderjarige onder ouderlijk gezag staat.

*Els De Groote
Assistente U.G.*

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE HASSELT

4e KAMER – 26 SEPTEMBER 1995

Voorzitter: de h. Beerten

Advocaten: mrs. Smeets loco Demeur en Vrancken loco Verachttert

Intellectuele eigendom – Merk – Depot – Nietigheid wegens eerder gebruikt merk – Bewijslevering

De eiser die, beweerend dat de verweerder een met eisers merk overeenstemmend merk heeft gedeponeerd, de nietigheid van dat depot vordert op grond van art. 4, onder 6, A, en art. 14, B, onder 2, BMW, moet om in zijn vordering te slagen bewijzen: dat hij zijn merk als overeenstemmend merk voor soortgelijke waren gebruikt, dat dat gebruik normaal en te goeder trouw was; dat hij zijn merk binnen de drie laatste jaren voorafgaand aan het bestreden depot heeft gebruikt, en dat de deposant kennis heeft of behoort te hebben van het eerder gebruik door eiser.

Gmbh C. t/ N.V. D

1. Aanlegster fabriceert kleding die zij sedert 1983 op de Beneluxmarkt brengt. Op 30 december 1988 heeft zij het merk Comma in Duitsland gedeponeerd. Een verzoek om het merk Comma o.a. tot de Benelux uit te breiden, werd op 20 september 1993 ingediend. Aanlegster heeft echter vastgesteld (n.a.v. het verzoek het merk tot de Benelux uit te breiden?) dat verweester op 5 december 1988 het merk «Comma» heeft gedeponeerd bij het Benelux-merkenbureau. Op grond van de artt. 4, 6de, a, en 14, B, 2, van de Beneluxmerkenwet (BMW) vordert aanlegster de nietigheid van het merk Comma onder nr. 455.947.

2. Verweerster houdt voor dat de vordering niet ontvankelijk is omdat aanlegster het teken waarvoor in rechte de bescherming wordt ingeroepen, niet op regelmatige wijze heeft gedeponeerd (art. 12 A BMW).

Aanlegster brengt het bewijs bij waaruit blijkt dat het verzoek strekkende tot internationale uitbreiding van het merk Comma tot o.a. de Benelux werd ingediend op 20 september 1993. Derhalve is de vordering ontvankelijk.

3. In het petitum van de inleidende dagvaarding vordert aanlegster de nietigheid van het merk Comma.

Een dergelijke vordering kan volgens verweerster – nu deze niet in art. 14 BMW is voorzien – niet worden ingesteld. Een eventuele wijziging van de eis in een vordering tot nietigverklaring van een depot is, naar het oordeel van verweerster, laattijdig omdat deze slechts bij conclusie ter griffie neergelegd op 23 september 1994 werd ingesteld, dus meer dan vijf jaar na het door verweerster gedane depot (art. 14, B, 2, BMW).

In het motiverend gedeelte van de dagvaarding wordt de nietigheid van het depot gevorderd zodat een dergelijke vordering, hoewel niet uitdrukkelijk geformuleerd in het petitum van de dagvaarding, minstens impliciet werd ingesteld. De vordering tot nietigverklaring van het depot werd dan ook binnen de termijn van vijf jaar ingesteld.

4. Art. 4, 6, A, BMW bepaalt dat binnen de in art. 14 gestelde grenzen geen recht op een merk wordt verkregen door het te kwader trouw verrichte depot o.a. het depot dat wordt verricht terwijl de deposant weet of behoort te weten dat een derde binnen de laatste drie jaar in het Benelux-gebied een overeenstemmend merk voor soortgelijke waren, te goeder trouw en op normale wijze heeft gebruikt en die derde zijn toestemming niet heeft verleend.

Om in haar vordering te slagen, dient aanlegster een aantal elementen te bewijzen, nl.:

– dat zij het merk Comma als overeenstemmend merk voor soortgelijke waren gebruikt.

Aanlegster dient aan te tonen dat zij de benaming Comma heeft aangewend ter identificatie van haar goederen waardoor deze goederen zich van andere konden onderscheiden.

Aanlegster brengt stukken bij waaruit blijkt dat de benaming Comma is opgenomen in de alfabetische merkenlijst van de internationale Fashion Group, zijnde een groep die 250 collecties, gespreid over 60 winkels ondergebracht in één complex, aanbiedt.

Tevens wordt aangetoond dat aanlegster in verschillende (mode)tijdschriften reclame maakt, gebruik makend van de naam Comma. Hetzelfde geldt voor de reclame die wordt gemaakt t.o.v. de detailhandel. Tevens wordt elk kledingstuk voorzien van een etiket met de benaming Comma.

Aanlegster heeft derhalve de benaming Comma ter identificatie van de door haar gefabriceerde kledingstukken aangewend.

De benaming Comma heeft bovendien een voldoende onderscheidend karakter. Zij dient immers niet om de soort, de hoedanigheid, de hoeveelheid, de bestemming, de waarde, de plaats van herkomst of het ogenblik van productie aan te duiden.

Zij is evenmin banaal en gebruikelijk in de gangbare taal in zoverre zij gebezigd wordt in de textielsector.

Dat het door aanlegster gebruikte merk Comma overeenstemmend is met dat gebruikt door verweerster, staat vast omdat ze identiek zijn.

Het feit dat beide partijen het merk Comma aanwenden voor soortgelijke waren, nl. kleding, staat niet ter discussie.

– dat het gebruik normaal en te goeder trouw was.

Aan de hand van de bijgebrachte stukken blijkt dat aanlegster sedert 1983 in de Benelux haar kleding onder de benaming Comma is gaan verspreiden en dit over een niet on aanzienlijk aantal winkels.

Aanlegster heeft eveneens op geregelde tijdstippen in magazines reclame gemaakt.

Het gebruik van het merk Comma kan dan ook als normaal worden bestempeld.

De aanwezigheid van goede trouw wordt in de regel verondersteld wat inhoudt dat verweerster, die de goede trouw van aanlegster betwist, dient aan te tonen dat de goede trouw bij het gebruik door aanlegster ontbrak tegenover verweerster. Een dergelijk bewijs wordt door verweerster niet bijgebracht zodat het bestaan van de goede trouw van aanlegster wordt aangenomen.

– dat er een gebruik binnen de drie jaar voorafgaand het depot door verweerster in de Benelux is geweest.

Ook dit blijkt uit de aangevoerde stukken. Aanlegster toont aan dat zij sedert 1983 de kleding Comma verspreidt en dat zij sedert 1985 reclame maakt t.a.v. zowel de consument als de detailhandelaars.

– dat de deposant van het voorgebruik kennis heeft of zulks behoort te weten.

Bedoeld wordt dat aan de deposant een verwijtbare onwetendheid kan worden toegerekend.

Verweerster is actief te Hasselt, alwaar aanlegster onder het merk Comma twee winkels bedeeft.

Verweerster is – volgens de niet-tegensprekelijke bewering van aanlegster – eveneens actief te Sint-Truiden alwaar aanlegster één winkel onder het merk Comma bevoorraadt.

De textielmarkt in Hasselt en Sint-Truiden is niet van een dergelijke omvang dat verweerster niet geweten zou hebben dat aanlegster onder de benaming Comma kleding leverde aan de bedoelde winkels.

Bovendien lijkt het zeer onwaarschijnlijk dat verweerster, gelet op de gemaakte reclame, niet op de hoogte was van het reeds bestaande merk Comma.

Er moet dan ook worden aangenomen dat verweerster van het voorgebruik kennis had of zulks in ieder geval had dienen te weten.

BESTENDIGE DEPUTATIE VLAAMS-BRABANT

19 DECEMBER 1995

Voorzitter: de h. De Witte

Rapporteur: de h. Van Autgaerden

Advocaten: mrs. Durnez en Smout

Gemeentebelasting – Hoorplicht vóór vestiging – Concessie voor openbare dienst – Gelijkheidsbeginsel – Richtlijnen van circulaire – Vertrouwensbeginsel

Wanneer een bestuur een belasting wenst in te voeren, is het niet verplicht mogelijke belastingplichtigen vooraf te horen.

Het feit dat een belastingplichtige in het kader van een concessieovereenkomst een openbare dienst beheert, verleent hem geen voorrechten of immuniteiten op fiscaal gebied. Hij kan geen rechten op fiscaal gebied putten uit het feit dat de concessiegever vrijgesteld is van belastingen.

Het feit dat in andere gemeenten de belasting lager is, houdt geen schending van het gelijkheidsbeginsel in.

Een circulaire heeft geen verordenend karakter. Een gemeente mag afwijken van daarin gegeven richtlijnen. Dat blijkt trouwens uit de goedkeuring en uitvoerbaarverklaring van het reglement door de toezichthoudende overheid.

Het vertrouwensbeginsel wordt te dezen niet geschonden nu blijkt dat gesproken kan worden van een consistent beleid van de gemeente en de belastingplichtige zijn exploitatie begonnen is toen het betwiste reglement al eerder in werking was.

N.V. H. t/ Gemeente X

Overwegende dat de gemeenteraad van S. in zitting van 28 december 1991 een belastingreglement heeft aangenomen waarbij voor de dienstjaren 1992 en 1993 een gemeentebelasting wordt gevestigd op de vaststaande tanks en vergaarbakken geëxploiteerd met commerciële of industriële doeleinden;

Overwegende dat de gemeenteraad in zitting van 21 december 1993 dit belastingreglement verlengde voor de dienstjaren 1994 en 1995;

Overwegende dat de hoorplicht een processueel beginsel van behoorlijk bestuur is; dat zij beperkt wordt tot gegevens die de betrokkene als een tekortkoming worden aangerekend (R.v.St., 12 oktober 1982, nr. 22.527); dat, wanneer een bestuur een belasting wenst te heffen, het derhalve niet verplicht is om mogelijke belastingplichtigen vooraf te horen; dat de bezwaarindienster wat betreft haar inkohiering evenmin een beroep kan doen op de hoorplicht: dat de overheid wat betreft een inkohiering immers slechts beschikt over een gebonden bevoegdheid en het beginsel van de hoorplicht in dat geval geen toepassing vindt (R.v. St., 18 september 1984, nr. 24.651);

Overwegende dat artikel 2 van het belastingreglement bepaalt: «De belasting is verschuldigd door de exploitant op 1 januari van het belastingjaar; de eigenaar is hoofdelijk aansprakelijk voor de betaling van de belasting. Indien de installatie slechts in de loop van het jaar plaatsheeft, is de belasting evenwel verschuldigd voor een volledig jaar»;

Overwegende dat het feit dat de bezwaarindienster pas in de loop van 1993 met haar activiteit gestart is, bijgevolg geen invloed heeft op de belastingplicht voor het jaar 1993;

Overwegende dat artikel 3 van het belastingreglement bepaalt:

«De belasting heeft het volume van de tanks en vergaarbakken als basis en wordt vastgesteld als volgt: (...)

Indien meerdere tanks en vergaarbakken in eenzelfde vestigingsplaats of tankenpark zijn gevestigd, wordt de toe te passen aanslagvoet per m³ vastgesteld op basis van het totaal volume van deze tanks en vergaarbakken»;

Overwegende dat het litigieuze belastingreglement op reglementaire wijze tot stand kwam; dat het op 21 februari 1992 door de toezichthoudende overheid uitvoerbaar werd verklaard; dat het belastingreglement zich derhalve als dwingend aandient en het de belastingheffende overheid slechts een gebonden bevoegdheid laat;

Overwegende dat een concessie een administratief contract is waarbij de overheid een particulier tijdelijk ermee belast, onder haar gezag en met nakoming van de door haar bepaalde voorwaarden, een openbare dienst op eigen risico te beheren tegen een vergoeding die in beginsel op de verbruikers wordt verhaald;

Overwegende dat uit de stukken in het dossier blijkt dat er tussen de bezwaarindienster en de Regie (...) een concessieovereenkomst bestaat;

Overwegende dat het feit dat de bezwaarindienster in het kader van een concessieovereenkomst een openbare dienst zou beheren, haar geen voorrechten of immuniteiten verleent op fiscaal gebied; dat zij geen rechten op fiscaal gebied kan putten uit het feit dat de Regie vrijgesteld is van belastingen; dat dit trouwens impliciet vermeld staat in de concessieovereenkomst;

Overwegende dat artikel 6.1 van de concessieovereenkomst immers bepaalt: «De concessiehouder draagt de lasten voortspuitend uit alle rechtstreekse of onrechtstreekse belastingen, alsmede om het even welke belastingen, die ten laste van Staat, Provincie, Gewest of Gemeente ingevoerd zijn of het kunnen worden en die op de concessie betrekking hebben»;

Overwegende dat vrijstelling of vermindering van belasting enkel toegestaan kan worden wanneer het belastingreglement hierin voorziet; dat het belastingreglement van S. geen vrijstelling of vermindering van belasting voor concessiehouders toestaat; dat de bezwaarindienster bijgevolg op grond van het feit dat zij concessiehouder is, geen aanspraak kan maken op vrijstelling of vermindering van belasting;

Overwegende dat de bezwaarindienster aanvoert dat de taxatie uitsluitend op haarzelf (d.i. de N.V. H.) gericht is zodat er sprake is van machtsafwending en schending van het gelijkheidsbeginsel en in ieder geval alle redelijkheid zoek is;

Overwegende dat het gelijkheidsbeginsel inhoudt dat personen die zich in dezelfde situatie bevinden, ook op dezelfde manier behandeld worden; dat in casu de bezwaarindienster geenszins aantoonde dat andere belastingplichtigen op een andere wijze behandeld worden; dat bovendien het feit dat de bewuste belasting in andere gemeenten lager zou zijn, geen schending van het gelijkheidsbeginsel inhoudt; dat natuurlijke of rechtspersonen die in een andere gemeente worden belast, zich immers niet in dezelfde situatie bevinden als de bezwaarindienster en bijgevolg op een verschillende manier behandeld mogen worden; dat iedere gemeente tevens op grond van de gemeentelijke autonomie, zelfstandig kan bepalen welke belastingtarieven zij toepast;

Overwegende bovendien dat de bezwaardienster haar activiteiten in S; pas gestart heeft in de loop van 1993, op een ogenblik dat het betwiste reglement al meer dan een jaar toegepast werd; dat bijgevolg bezwaarlijk aangevoerd kan worden dat het reglement uitsluitend de bezwaarindienster viseert;

«Overwegende dat de bezwaarindienster aanvoert dat de gemeente S. afwijkt van de geponeerde beleidslijn, van de

gedragingen van andere gemeenten, en van het beleid dat zij in het verleden toepaste; dat zij, d.i. de bezwaarindienster, gerechtvaardigde verwachtingen kon koesteren t.a.v. het beleid van de gemeente; dat de gemeente S. voorheen immers een maximumvoet hanteerde tot 60 fr./m³,

Overwegende dat uit de stukken in het dossier blijkt dat de circulaire in kwestie de volgende passage bevat: «Het toegelaten maximumbedrag wordt vastgesteld op 20 frank per m³»;

Overwegende dat een circulaire geen verordenend karakter heeft, doch slechts richtlijnen geeft aan de administratie; dat de gemeente er bijgevolg mag van afwijken; dat dit trouwens blijkt uit de goedkeuring en de uitvoerbaarverklaring van het betwiste reglement door de toezichthoudende overheid; dat bovendien de circulaire dateert uit 1980 zodat de erin opgegeven tarieven niet meer actueel zijn;

Overwegende dat het vertrouwensbeginsel inhoudt dat de gerechtvaardigde verwachtingen welke door het bestuur bij de rechtsonderhorigen zijn gewekt, zo mogelijk moeten worden gehonoreerd, op gevaar af anders het vertrouwen dat de justitiabelen in het bestuur stellen, te misleiden;

Overwegende dat uit het belastingreglement voor het dienstjaar 1991 blijkt dat het maximumtarief destijds 300 fr./m³ bedroeg; dat er derhalve gesproken kan worden van een consistent beleid van de gemeente; dat bovendien de bezwaarindienster haar exploitatie begonnen is in de loop van 1993, op het ogenblik dat het betwiste reglement al in werking was, zodat de bezwaarindienster ervan op de hoogte kon zijn geweest; dat zij in dat opzicht moeilijk kan volhouden dat zij «verrast» werd door de betreffende taxatie en haar verwachtingen aangaande de taxatie werden beschaamd;

Overwegende dat de betwiste taxatie niet getuigt van willekeur maar van een strikte toepassing van het belastingreglement;

Overwegende dat de klacht bijgevolg niet gegrond is;

...

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (3e Kamer), 6 november 1995

Huwelijksvermogensrecht – Eigen schuld ontstaan uit strafrechtelijke veroordeling – Verhaalbaarheid op het gemeenschappelijk vermogen – Art. 1412, tweede lid, B.W. – Geen bewijs noodzakelijk van verrijking van het gemeenschappelijk vermogen

Het bestreden arrest (Hof Antwerpen, 15 maart 1993) wordt om de volgende redenen vernietigd.

«Overwegende dat het arrest beslist, zonder desaanvaande te worden bekritiseerd, dat de schuld waarvoor beslag onder derden werd gelegd, een eigen schuld is van verweerster, ontstaan uit haar strafrechtelijke veroordeling bij vonnis van de Correctionele Rechtbank te Hasselt van 27 februari 1992;

«Wat het eerste onderdeel betreft:

«Overwegende dat artikel 1412, tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek bepaalt dat de schulden die ontstaan uit een

strafrechtelijke veroordeling van een der echtgenoten of uit een onrechtmatige daad door hem begaan, indien het eigen vermogen van de echtgenoot-schuldenaar ontoereikend is, bovendien verhaald kunnen worden op het gemeenschappelijk vermogen ten belope van de helft van zijn nettobaten;

«Overwegende dat het arrest oordeelt dat die wetsbepaling op het geschil niet kan worden toegepast en de opheffing van het derdenbeslag beveelt, op grond dat 'dit alles echter slechts geldt indien het bewijs is geleverd dat het gemeenschappelijk vermogen baat heeft genoten (...) uit de strafbare of onrechtmatige daad';

«Overwegende dat het arrest, door aldus voor de toepassing van artikel 1412, tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek, te eisen dat bewezen wordt dat het gemeenschappelijk vermogen uit de strafbare daad voordeel heeft genoten, aan die wetsbepaling een vereiste toevoegt dat er niet in voorkomt.»

(Voorzitter: de h. Marchal – Rapporteur: de h. Waûters – Openbaar ministerie: mevr. De Raeye – Advocaat: mr. De Gryse – In de zaak: G. t/ P. en V.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 15 december 1995

Burgerlijke rechtspleging – Partij die overeenkomstig art. 728 of 729 Ger.W. is verschenen en een conclusie heeft ingediend, maar later niet meer verschijnt – Art. 804, tweede lid, Ger.W. – Verplichting op de conclusie te antwoorden

Het bestreden vonnis (Rb. Luik, 19 september 1994) wordt om de volgende redenen vernietigd.

«Overwegende dat artikel 804, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek bepaalt dat, indien een van de partijen is verschenen overeenkomstig de artikelen 728 of 729 en ter griffie of ter zitting conclusies heeft neergelegd, de rechtspleging te haren aanzien op tegenspraak is gewezen;

«Overwegende dat blijkt uit de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan, dat de eisers bij wege van een advocaat ter zitting van 8 maart 1994 zijn verschenen, en uit het bestreden vonnis, dat er op 27 april 1994 in hun naam ter griffie conclusies zijn neergelegd;

«Overwegende dat, ongeacht het feit dat de appelrechters hebben verklaard ten aanzien van de eisers bij verstek uitspraak te doen, het vonnis, met toepassing van voormeld artikel 804, te hunnen aanzien op tegenspraak is gewezen;

«Dat eruit volgt dat de appelrechters verplicht waren op die conclusies te antwoorden.»

(Voorzitter: de h. Sace – Rapporteur: mevr. Charlier – Openbaar ministerie: de h. Piret – Advocaten: mrs. Draps en Van Ommeslaghe – In de zaak: E. e.a. t/ D.)

NOOT – Zie m.b.t. de motiveringsverplichting *Gedr. St., Senaat*, 1990-91, nr. 1198/1, 15; De Leval, G., «De Wet van 3 augustus 1992 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek (art. 16 tot 26 en 31 tot 33): het in staat stellen der zaken», in *Het vernieuwd gerechtelijk recht*, 1992, (107), 118; De Leval, G., «La mise en état de la cause», in *Le nouveau droit*

judiciaire privé, 1994, (59), 117, nr. 28; Laenens, J. en Broeckx, K., *Het gerechtelijk recht in een stroomversnelling*, 1993, 75, nr. 186; Lemmens, P., *Herziening van het Gerechtelijk Wetboek*, 1993, 9, nr. 13; Scheers, D., *Het vernieuwde Gerechtelijk Wetboek*, 1993, 227.

Hof van Cassatie (1e Kamer), 5 januari 1996

Burgerlijke rechtspleging – Exceptie van nietigheid – Hoger beroep – Termijn van verschijning niet in acht genomen – Nietigheid door de rechter zelfs ambtshalve uit te spreken

De voorziening tegen het bestreden arrest (Hof Luik, 15 november 1994) wordt om de volgende redenen verworpen.

«Overwegende dat het middel ervan uitgaat dat artikel 867 van het Gerechtelijk Wetboek van toepassing is op de termijnen van dagvaarding en verschijning en, meer in het bijzonder, op de bij artikel 1062 van dat wetboek voorgeschreven termijn voor verschijning in hoger beroep;

«Overwegende dat bovenvermeld artikel 867 bepaalt dat het verzuim of de onregelmatigheid van de vorm van een proceshandeling of van de vermelding van een vorm niet tot nietigheid kan leiden, wanneer uit de gedingstukken blijkt ofwel dat de handeling het doel heeft bereikt dat de wet ernaar beoogt, ofwel dat die niet-vermelde vorm werkelijk in acht is genomen;

«Overwegende dat uit de bewoordingen van dat artikel 867 blijkt dat het enkel betrekking heeft op de vorm van de proceshandelingen en de vermelding van vormen en dat het niet van toepassing is als de op straffe van verval of nietigheid voorgeschreven termijnen niet in acht genomen zijn;

«Overwegende dat, met toepassing van de artikelen 1062, 710, 1042 en 862 van het Gerechtelijk Wetboek, de termijn om in hoger beroep te verschijnen is voorgeschreven op straffe van nietigheid en dat de nietigheid, zelfs ambtshalve, wordt uitgesproken door de rechter;

«Overwegende dat het arrest vaststelt dat de termijn om in hoger beroep te verschijnen niet in acht genomen is; dat het derhalve wettig beslist dat het hoger beroep niet ontvankelijk is; dat, voor het overige, het middel, nu het betrekking heeft op de eventuele nietigheid van de akte van hoger beroep, niets uitstaande heeft met de draagwijdte van de bestreden beslissing;

«Dat het middel faalt naar recht.»

(Voorzitter: de h. Sace – Rapporteur: de h. Rappe – Openbaar ministerie: de h. Piret – Advocaten: mrs. Kirkpatrick en Draps – In de zaak: N.V. R. t/ L. en W.)

NOOT – De termijn van verschijning in hoger beroep

1. Bovenstaand arrest laat aan duidelijkheid niets te wensen over: art. 867 Ger.W. is niet van toepassing als de op straffe van verval of nietigheid voorgeschreven *termijnen* niet in acht genomen zijn. Het verbijstert zelfs door zijn eenvoud (De Corte, R., «Het middel of het doel? Art. 867 Ger.W.», *Rec. Cass.*, 1996, 177, nr. 4).

2. Het Hof van Cassatie verwijst hierbij uitsluitend naar de *bewoordingen* van voormeld art. 867 Ger.W. om de toe-

passing van deze wetsbepaling te beperken tot de *vorm* van de proceshandelingen en de vermelding van *vormen*.

3. Aldus negeert het Hof manifest zowel de *bewoordingen* van art. 862, § 2, Ger.W. als de *geest* van art. 867 Ger.W. (zie hierover uitvoerig Block, G., «L'exception de nullité après la réforme du Code judiciaire», in *De sanctieregeling in het gerechtelijk recht*, Laenens, J. en Storme, M. (red.), Antwerpen, 1994, (16), 34-37, nrs. 28-33).

4. Kortom, het Hof van Cassatie blijft in de greep van 'le démon du formalisme' (Fettweis, A., «Le rôle du formalisme dans le procès civil moderne», in *Liber Amicorum F. Dumon*, Antwerpen, 1983, (663), 671, nr. 17). De deformaliseringstrend inzake het civiele geding heeft het Hof van Cassatie blijkbaar amper beroerd. Met één pennetrek wordt de consensus in de doctrine i.v.m. de draagwijdte van art. 867 Ger.W. doorbroken (zie inzake de naleving van de dagvaardingstermijn Block, G., *a.w.*, 39-40, nrs. 37-39; De Leval, G., «Le miroir de la procédure», in *Droit du contentieux*, Luik, 1995, (9), 64, nr. 39; De Corte, R. en Deconinck, B., «Nietigheden na de Wet 3 augustus 1992. Toiletage of revolutie», in *Het vernieuwd gerechtelijk recht*, Interuniversitair Centrum voor Gerechtelijk Recht (red.), Antwerpen, 1992, (137), 154, nr. 51; Laenens, J. en Broeckx, K., *Het gerechtelijk recht in een stroomversnelling*, Antwerpen, 1993, 40, nr. 97; Laenens, J., «De Wet 3 augustus 1992 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek: een storm in een glas water?», *R.W.*, 1995-96, (169), 173, nr. 19; zie echter ook Delvoie, G., «De nieuwe nietigheidsregeling van de artikelen 860 e.v. Ger.W.», *T.B.B.R.*, 1993, (36), 43).

5. Het geannoteerde arrest verraadt een *tekstuele obsessie* (Storme, M., «Twee houdingen», *T.P.R.*, 1996, (1), (2), die enkel nog J. Van Compernelle kan bekoren («Les nullités et déchéances», in *Permanente vorming van de gerechtsdeurwaarder*, 1996, 12-13). Terwijl R. De Corte verontwaardigd gewag maakt van een steriel middeleeuws spelletje («De schaamte voorbij...», *TRD&I*, 1996-04, (27), 28), zoekt B. Maes nog naar een verklaring voor de gestrengheid van het cassatiearrest in de door de praktijkjuristen volprezen rechtszekerheid («Art. 867 Ger.W. en de op straffe van verval of nietigheid voorgeschreven termijnen», *P. & B.*, 1996, (91), 93, nr. 7).

6. De vraag rijst of bovenstaand arrest een bewuste beleidskeuze inhoudt. Weigert het Hof van Cassatie in het civiele procesrecht inderdaad elke teleologische wetsinterpretatie, zoals M. Storme vreest (*a.w.*, *t.a.p.*)? Vaststaat alvast dat het Hof van Cassatie – in tegenstelling tot het Arbitragehof (zie arrest 94/61, 14 juli 1994, *B.S.*, 9 augustus 1994, 20.151, *J.T.*, 1994, 673) – de regel van de *proportionaliteit van de sanctie* negeert (zie hierover De Corte, R., Laenens, J., Taelman, P. en Broeckx, K., «Van vormdoel naar normdoel in het gerechtelijk privaatrecht», in *De norm achter de regel*, Antwerpen, 1995, (46), 79-80, nr. 64). Is het nog zinvol een appelakte nietig te verklaren, omdat de gedaagde slechts 13 dagen (i.p.v. 15 dagen) bedenktijd kreeg om de zaak op de inleidende zitting *sine die* te horen verdedigen?

Jean Laenens
Universiteit Antwerpen

Bestendige deputatie Antwerpen, 21 december 1995

Gemeentebelasting – Reglement van de stad Antwerpen op rendez-voushuizen – Rendez-voushuis – Begrip

Een reglement van de stad Antwerpen betreffende de gemeentebelasting op rendez-voushuizen bepaalt: «De belasting is hoofdelijk verschuldigd door de exploitant en de eigenaar van het rendez-voushuis». De belasting bedraagt 100.000 fr. per kamer, appartement of salon voor de eerste vijf. In juni 1994 werd door een beëdigd aangestelde geconstateerd dat in het eigendom van M. «te Antwerpen (zesde verdieping, studio 3), een prostituee werkzaam was». Voor de op grond daarvan vastgestelde aanslag wordt om de volgende redenen ontheffing verleend.

«Het belastingreglement definieert 'rendez-voushuis' als volgt:

'Onder rendez-voushuizen wordt verstaan, elke onderneming waar de gelegenheid geboden wordt een kamer, appartement, salon te huren voor een kort verblijf vanaf minder dan één uur, zowel tijdens de dag als de nacht, met het doel een intieme ontmoeting tussen verschillende personen mogelijk te maken voor andere doeleinden dan de overnachting die het voorwerp uitmaken van de exploitatie van de gangbare erkende hotels.'

«Voorgaande definitie kan ontleed worden in de volgende hoofdzakelijke belastingvoorwaarden: 1. het exploiteren van een onderneming, waar de gelegenheid geboden wordt een kamer, appartement of salon te huren voor een kortstondig verblijf; 2. het aanwenden van kamer, appartement of salon met het doel een intieme ontmoeting mogelijk te maken voor andere doeleinden dan de overnachting.

«Wat punt 2 betreft, is uit de vaststellingen van beëdigde aangestelden in juni 1994 enkel gebleken dat de belaste studio betrokken werd door een prostitué, die haar werkzaamheden op het belaste adres uitvoert.

«Wat punt 1 betreft, dient de bepaling 'huren voor een kortstondig verblijf' nader onderzocht te worden. Te dezen staat immers niet vast of het de betrokken kamer is die telkens voor korte tijd verhuurd wordt, dan wel of men betaalt voor de diensten van een prostitué.

«Betrokkene, die als eigenaar in de onderhavige belasting aangesproken wordt, voert aan dat hij voor het belaste appartement een schriftelijke huurovereenkomst voor de duur van drie jaar gesloten heeft met de exploitante. De huurovereenkomst hiervan wordt ook voorgelegd. Dit contract bevat onder andere de volgende bepalingen: – het gehuurde mag uitsluitend gebruikt worden als privé-woning; – de basishuurprijs van de studio bedraagt 11.000 fr. (welke beschouwd wordt als een «normale» huur voor een dergelijk onroerend goed); – het is de huurder verboden zijn huurcontract over te dragen en/of gedeeltelijk in onderhuur te geven.

«Reclamant voert daarbij herhaaldelijk aan dat hij absoluut geen rendez-voushuis geëxploiteerd heeft, noch er eigenaar van was.

«Uit het voorgaande blijkt dat het huren van de belaste kamer voor een kort verblijf niet vaststaat.

«Bijgevolg wordt niet aan de belastbare indicies voldaan, zodat de belasting ten onrechte gevestigd werd.

«Onder de gegeven omstandigheden is een volledige ontheffing van de betwiste aanslag gerechtvaardigd.»

(Voorzitter: de h. Paulus – Rapporteur: de h. De Weze – Advocaten: mrs. Calewaert loco Dubois en Van der Straten – In de zaak: M. t/ Stad Antwerpen)

BOEKEN

G. DE LEVAL, *La saisie immobilière*, in *Répertoire Notarial*, Brussel, Larcier, 1995, 415 pp.

Wat Mozart, Schubert en Mahler voor liefhebbers van klassieke muziek betekenen, dat betekent de Leval voor specialisten (het woord liefhebbers is hier niet op zijn plaats) van uitvoerend onroerend beslag: de absolute top (al is dit, wat Mozart, Schubert en Mahler betreft, een zuiver subjectieve mening, hetgeen men in alle redelijkheid niet van het werk van de Leval kan zeggen).

Het betreft hier een der meest uitmuntende bijdragen in de kwaliteitsreeks die de *Répertoire Notarial* dan toch is.

De geactualiseerde versie van dit werk (de vorige dateerde van 1991) is bijgewerkt tot 15 augustus 1995. Zij bevat de meest recente wetgeving, rechtspraak en rechtsleer, en kan terecht als de bijbel van het uitvoerend onroerend beslag worden omschreven, die in geen enkele bibliotheek van juristen die met deze materie begaan zijn, mag ontbreken.

In vergelijking met de recente bijdrage van Jean-Luc Ledoux in de *Répertoire Pratique du Droit Belge* (v° *Saisie immobilière*, Brussel, Bruylant, 1995, pp. 677-758) is de bijdrage van Georges de Leval niet alleen veel vollediger, maar bovendien beter gestructureerd, en dus overzichtelijker. Een toch wel zeer gedetailleerd zaakregister (in het Frans en in het Nederlands) leidt de lezer daarbij vlot naar het gezochte onderwerp. Dat achteraan in deze bijdrage niet alleen een uitgebreide bibliografie is opgenomen maar tevens de toepasselijke artikelen uit het Gerechtelijk Wetboek werden afgedrukt (in het Frans en in het Nederlands) is ook een pluspunt.

Voor beslagjuristen (en wie krijgt nooit met deze materie te maken) biedt de bijdrage van de Leval bovendien een aantal interessante algemene beschouwingen en een aanzet tot nadenken en/of grondige analyse betreffende recente evoluties in wetgeving, rechtspraak en rechtsleer aangaande het beslagrecht, zoals daar zijn: de uitvoeringsimmunititeit van de overheid doorbroken (art. 1412bis Ger.W.), de voorafgaande poging tot minnelijke schikking (art. 59 Wet Hypotheek Krediet), tontine en beslag, de uitvoerbare kracht van de notariële akte, de verplichte raadpleging der beslagberichten, de theorie van het rechtsmisbruik, enz.

Zonder het daarom steeds met de auteur te moeten eens zijn, onder meer wat betreft het zogenaamde collectieve karakter van de beslagprocedure, dat (te) sterk wordt benadrukt, kan elkeen wel iets opsteken van een aandachtige lectuur van dit meesterwerk.

Een blik op de toekomst is de auteur ook niet vreemd. Zo wordt waar nodig of nuttig verwezen naar wetgeving die volgens redelijke verwachtingen binnen afzienbare tijd de materie van het uitvoerend onroerend beslag mee zal bepalen, als daar zijn: de wet van 9 februari 1995 tot wijziging van de hypotheekwet van 16 december 1851 (waarvan de datum van inwerkingtreding van ieder artikel afzonderlijk door de Koning moet worden vastgesteld) en het ontwerp van faillissementswet (in bespreking in het parlement).

De modellenverzameling van dezelfde auteur, die complementair bij het gerecenseerde werk is verspreid onder de abonnees van de *Répertoire Notarial*, werd ook bijgewerkt, en is meer dan ooit een handig instrument voor de beslagjurist, naast de andere modellenverzamelingen die op de markt voorhanden zijn.

Dirk Michiels

A.M. DRAÏE (red.), **Openbaarheid van Bestuur in Vlaanderen, België en de Europese Instellingen**, Leuven, Instituut voor Administratief Recht, 1996, 265 pp.

1986: L.P. Suetens breekt een lans voor een evolutieve interpretatie van de grondwettelijke bepalingen inzake de vrijheid van meningsuiting en de persvrijheid met het oog op het besluit dat het recht op de openbaarheid van overheidsdocumenten toen reeds impliciet besloten lag in de Grondwet (Suetens, L.P., «Openbaarheid overheidsdocumenten: willen maar niet kunnen of kunnen maar niet willen?», in *Liber Amicorum R. Senelle*, Brugge, Die Keure, 1986, 113-126).

Een decennium later is dergelijke 'kunstgreep' overbodig geworden. Met ingang van 1 januari 1995 zijn de Belgen immers een grondrecht rijker, nl. het recht op de openbaarheid van overheidsdocumenten (art. 32 Grondwet). Op 22 september 1995 werd door het Instituut voor Administratief Recht van de KUL dan ook – onder voorzitterschap van L.P. Suetens – een studiedag 'Openbaarheid van Bestuur' georganiseerd, waarvan het gerecenseerde werk het verslagboek is.

Na een korte uiteenzetting over de bevoegdheidsverdeling inzake openbaarheid van bestuur (M. Boes), wordt in dit boek een *status questionis* gemaakt van de regelgeving terzake op de diverse bestuursniveaus: Europees (G. Van Calster), federaal (M. Boes), Vlaamse Gemeenschap (D. D'Hooghe), provincies en gemeenten (J. Clement).

Daarnaast worden een aantal materies onderzocht die onlosmakelijk verbonden zijn met de openbaarheid van bestuur, nl. het spreekrecht van ambtenaren (F. Ornelis) en de archiefwetgeving (F. Schram).

Ten slotte bevat dit boek twee interessante praktijkgetuigenissen: enerzijds over de federale Commissie voor de toegang tot bestuursdocumenten (R. Andersen, voorzitter van deze commissie), en anderzijds over de ervaringen van de ombudsdienst met de toepassing van de openbaarheidsregeling van de Vlaamse Gemeenschap (S. Kerremans, adjunct-ombudsman).

Aldus verschaft dit boek een panoramisch beeld van alle aspecten inzake openbaarheid van bestuur en dit zowel vanuit wetenschappelijk als praktisch oogpunt. Voor wie zich wil documenteren over openbaarheid van bestuur is dit boek dan ook 'de beste koop'.

De lectuur van dit boek verschaft een overzicht van de knelpunten in de openbaarheidswetgeving. Bij wijze van voorbeeld citeren we:

- de invulling van het begrip 'bestuursdocument' en het eventueel uitsluiten van voorbereidende beslissingen en voorbeslissingen;
- de rechten van derden, gelet op het vertrouwelijke karakter van gegevens die behoren tot de persoonlijke levenssfeer enerzijds, en van commerciële en industriële gegevens anderzijds;
- de omvang en de vaagheid van sommige uitzonderingsgronden die gevaar opleveren voor de uitholling van het nieuwe grondrecht;
- te hoge formele drempels bij de aanvragen (aangetekende brief tegen ontvangstbewijs op het Vlaamse niveau);
- lange beslissingstermijnen, zowel in eerste aanleg als in hoger beroep (Vlaamse niveau);
- ontoereikende motivering van weigeringsbeslissingen;
- noodzaak aan een nieuwe archiefwetgeving waarin de openbaarheidswetgeving is geïncorporeerd.

In zijn besluit legt L.P. Suetens echter de vinger op dé wonde: het naast elkaar bestaan van verschillende teksten met uiteenlopende inhoud draagt niet bij tot ... transparantie. En nog is het einde niet in zicht: enerzijds staat de eerste openbaarheidswetgeving voor de gemeenten en de provincies op stapel en anderzijds wordt een nieuw Vlaamse openbaarheidsdecreet verwacht. Tijd voor (legistieke) versobering?

Ingrid Opdebeek

A.Q.C. TAK, **Hoofdpijnen van het Nederlands bestuursprocesrecht**, Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1995, derde druk, XX-479 pp.

In 1983 verscheen het omvangrijke, uit twee delen bestaande werk over het Nederlands administratief procesrecht van de hand van J.B.J.M. ten Berge en A.Q.C. Tak. Dat werk – dat inmiddels tot een klassieker is uitgegroeid en één van de fundamenteën is geweest voor

de codificatie van het Nederlandse bestuursprocesrecht – bood een dermate uitgewerkt exposé van de betrokken materie dat het door de auteurs minder geschikt werd geacht om te dienen als juridisch handboek voor studenten: het oversteeg immers in ruime mate de basisstof waarvan mag worden aangenomen dat studenten deze zich dienen eigen te maken. Vandaar dat de auteurs hebben besloten om in de serie studiepockets staats- en bestuursrecht een verkorte versie (± 250 bladzijden) van het Nederlands administratief procesrecht – dat meer dan 700 bladzijden omvatte – te laten publiceren. Die verkorte versie was echter meer dan een soort van beknopte samenvatting van het hoofdwerk: om didactische redenen werden erin immers andere accenten gelegd (zo werd bv. meer aandacht besteed aan het formele procesrecht). Tevens werden in de verkorte versie de wetgevendende en jurisprudentiële ontwikkelingen verwerkt welke zich sinds 1983 – jaar waarin het hoofdwerk werd gepubliceerd – hebben voorgedaan. Een en ander maakt het makkelijker te begrijpen dat de verkorte versie een eigen leven is gaan leiden en is uitgegroeid tot een systematisch uitgewerkt handboek omtrent wat in België wel eens de «geschillen van bestuur» worden genoemd.

Het hier besproken boek is de derde druk van de «verkorte» versie, al dient er onmiddellijk te worden aan toegevoegd dat het tussen aanhalingstekens geplaatste adjectief enigszins misleidend is, ermee rekening houdend dat het hier toch gaat om een vrij uitgewerkte studie welke niet langer uitsluitend beoogt een inleidend beeld te schetsen van het Nederlands bestuursprocesrecht, doch waarin ook de op het terrein meer gevorderden hun gading kunnen vinden. Er blijft namelijk ook in deze derde druk een band bestaan met het «moederwerk» uit 1983. Zo wordt bij diverse paragrafen nog steeds verwezen naar de uitgebreidere behandeling van de betrokken materie in het basiswerk van 1983, al is het zo dat voor bepaalde recente ontwikkelingen op het vlak van het bestuursprocesrecht uiteraard niet kan worden teruggevallen op het standaardwerk van 1983. Het verband met dit laatste is hoe dan ook minder stringent geworden. Dat verklaart ook waarom in deze derde uitgave – nog uitsluitend van de hand van A.Q.C. Tak – is geopteerd voor een systeem van grote en kleine druk, waarbij in deze laatste vooral de structuur of verantwoording is opgenomen m.b.t. innovaties welke niet kunnen worden verklaard door middel van louter een verwijzing naar het basiswerk. De kleine druk wordt tevens aangegrepen om bepaalde innovaties in hun historische context te situeren, wat er dan niet zelden op neerkomt dat de toestand wordt geschetst zoals die vóór de Algemene Wet Bestuursrecht bestond.

Meteen zijn wij bij de directe aanleiding tot deze derde druk toegekomen: wat in de vorige uitgave van 1990 reeds werd gesignaleerd als komend recht, is vijf jaar later gerealiseerd bij wege van een grondige vernieuwing van het Nederlandse bestuursrecht en bestuursprocesrecht. Een actualisering van de «Hoofdpijnen» in het licht van die vernieuwingen, zoals in casu de Algemene Wet Bestuursrecht, kon niet uitblijven. Die actualisering blijft uiteraard niet beperkt tot het terminologische aspect, doch ligt tevens aan de basis van een aantal hoofdstukken welke, in vergelijking met de vorige druk, nieuw zijn. Dat is met name het geval voor de hoofdstukken 7 (Bezwaar en beroep) en 8 (Bezwaarschriftprocedure en administratief beroep). Ook nieuw is de in hoofdstuk 15 opgenomen bespreking van de schadevergoedingsproblematiek in het bestuursprocesrecht, welke bespreking wellicht is ingegeven door de ruime mogelijkheden in deze voor de bestuursrechter.

Het hier besproken werk biedt een complete benadering van het bestuursprocesrecht in Nederland, in die zin dat de aandachtsfeer niet beperkt blijft tot het formele procesrecht, doch dat erin ook het procesrechtelijk organisatierecht (zie o.m. hoofdstuk 3 «Bestuursrechtelijke instanties») en het materiële procesrecht (zie o.m. hoofdstuk 5 «Rechtsmacht») aan bod komen. Bij dit alles wordt naar meer gestreefd dan naar enkel een inventarisatie van de geldende positiefrechtelijke regelen, doch worden ook de *ratio legis* en de achtergrond van die regelen bloot gelegd en worden eventuele alternatieven aangereikt. Precies die aspecten maken het boek ook aantrekkelijk voor wie in België bij de administratieve rechtspraak is betrokken.

In het boek wordt voorts nogal wat aandacht besteed aan de historische van de ontwikkeling van het nieuwe stelsel van bestuursrechtelijke rechtsbescherming en bestuursprocesrecht, zoals dat per 1 januari 1994 vorm heeft gekregen. Zo biedt het werk bijzonder lezenswaardige lectuur voor elkeen die zich in ons land reeds heeft bezonnen omtrent de wenselijkheid of de noodzaak van een her-

vorming van het administratief contentieux en kan op dat vlak eruit alvast de lering worden getrokken dat het zoeken naar een voor de rechtsbescherming meest gepaste oplossing een toetsing impliceert van uiteenlopende, doch vaak onvolmaakte remedies. Zo werd bv. in Nederland de noodzaak ingezien om met meer structurele en organisatorische maatregelen in te gaan tegen het verschijnsel van de overbelaste bestuursrechter. Dat inzicht is er evenwel niet gekomen dan nadat eerder remedies zijn beproefd zoals het uitbreiden van de bezwaarschriftprocedure, het verhogen van de griffierechten, het vermijden van beroepsgevoelige regelgeving, het vermenigvuldigen van de unus-rechtspraak en mondelinge uitspraken, het afdoen van zaken zonder zitting, e.d.m. (blz. 25-26). Zou het kunnen dat wij ons in België nog in het stadium van het toetsen van de «onvolmaakte remedies» bevinden en dat het besef van de noodzaak van structurele en organisatorische hervormingen als enig degelijk alternatief nog niet is doorgedrongen?

Het lezen van het voorliggend boek heeft bij de recensent ervan twee bedenkingen ontlokt welke bij wege van een dubbele slotopmerking als volgt kunnen worden weergegeven.

De hier besproken «Hoofddlijnen» bieden een schitterend overzicht van de evolutie en de huidige draagwijdte van het Nederlandse bestuursprocesrecht. Alhoewel de titel van het werk zulks niet laat uitschijnen, gaat het hier om een vrij grondige en onderbouwde uiteenzetting welke veel meer inhoudt dan een loutere weergave van procedurele regels en welke mede om die reden ongetwijfeld ook voor onze Belgische toestand relevantie vertoont.

De tweede slotopmerking vertrekt van de vaststelling dat op dit ogenblik het meest actuele en volledige overzicht in verband met de Belgische geschillenbeslechting in bestuurlijke aangelegenheden wellicht dat is welk is vervat in de nieuwste uitgave (1996) van het overzicht van het Belgisch Administratief Recht van Prof. Mas. Er lijkt echter daarnaast nog een plaats te zijn in de Belgische rechtsgeleerde literatuur voor een meer specifiek werk betreffende de bestuurlijke geschillenbeslechting. «Hoofddlijnen», in de zin van de hier gerecenseerde, zouden die plaats alvast op bijzonder waardige wijze kunnen opvullen.

Marnix van Damme

ASSOCIATION EUROPEENNE POUR LE DROIT BANCAIRE ET FINANCIER (AEDBF Belgium), *Yearbook 1995, La révision des comptes annuels et des comptes consolidés – Auditing of annual and consolidated accounts*, Mys & Breesch (publishers), Gent 1995, 508 pp.

Het beroep van bedrijfsrevisor staat in de branding. Enkele recente geruchtmakende zaken (Schneider-Cofibel, Ecoval, Super Club, OMOB enz.) hebben een (af en toe heftig) debat veroorzaakt omtrent de precieze draagwijdte van de controleopdracht van de commissaris-revisor en diens aansprakelijkheid. Meer bepaald staat aan de orde de rol die van de bedrijfsrevisor mag worden verwacht – als vertrouwensman van het maatschappelijk verkeer – ter zake van fraudemelding en van faillissementspreventie. Dat debat is geen louter Belgisch fenomeen, ook in de ons omringende landen staat de rol van de externe auditor ter discussie. Het recente Nederlandse debat ter zake van fraudemelding en medewerking van de externe auditor bij de fiscale controle is in dat verband illustratief.

Wie belang stelt in de juridische aspecten verbonden met het beroep van bedrijfsrevisor (toegang tot het beroep, deontologie, beroepsgeheim, grensoverschrijdende uitoefening) en met de revisorale opdrachten (verloop van een revisorale opdracht, certificering van enkelvoudige en geconsolideerde jaarrekeningen, verslaggeving voor de ondernemingsraad, occasionele controleopdrachten) zal met de publicatie van het jaarboek 1995 van de «Association Européenne pour le Droit Bancaire et Financier» (AEDBF) ongetwijfeld aan zijn trekken komen.

Dit jaarboek is een collectief werk (tweetalig Frans- Engels) opgesteld onder het toezicht van een redactiecomité waarvan de coördinatie werd waargenomen door de heer Y. Stempniewsky.

Het bevat de volgende bijdragen, die stuk voor stuk zijn opgesteld door specialisten in de behandelde materies:

- Le contrôle légal au tournant du siècle, door K. Van Hulle;
- L'accès à la profession du contrôleur légal des comptes annuels en Belgique, door P. Lurkin;

- Déontologie du réviseur d'entreprises, door V. Van de Walle;
- Le secret professionnel du réviseur d'entreprises face au souci croissant d'information et de transparence, door R. Prioux en C. Bertsch;

- L'exercice transfrontalier de la profession, door J.-P. Bedin;
- La certification des comptes annuels, door J.-F. Cats;
- Déroulement d'une mission de révision, door M. De Samblanx;
- Rôle et mission du réviseur d'entreprises à l'égard du conseil d'entreprises, door M. vander Linden;

- Les missions de contrôle occasionnelles, door H. Fronville;
- La certification des comptes consolidés, door R. Pierce;
- Particularités de la révision des comptes des établissements de crédit, door X. Bedoret;

- Particularités de la révision des sociétés de bourse, door J.-M. Van Cotte;

- Particularités de la révision des entreprises d'assurance, door E. Attout;

- La responsabilité du réviseur d'entreprises, notamment en cas de fraude, door P. Kileste en M. Caluwaerts;

- Le commissaire-réviseur, le principe de la pérennité et les entreprises en difficultés: un «status questionis», door L. Peeters en E. Destuyver;

- Conclusions générales, door K. Geens.

Uit die lijst blijkt dat zowat alle aspecten van het beroep en van de revisorale opdrachten in het jaarboek worden behandeld. Het is overigens het eerste in België gepubliceerde werk waarin het geheel van deze materie aan bod komt. Dit jaarboek mag dan ook als een werkelijk naslagwerk worden aangeprezen met een schat aan actuele informatie.

De kwaliteit van de bijdragen is prima. Een uitschieter vormt de uitstekende studie van Kileste en Caluwaerts over de moeilijke aansprakelijkheidsproblematiek.

Voor de reeds ingewijde lezer is het echter jammer dat bepaalde items niet ietwat grondiger zijn uitgewerkt.

Jean-Pierre Maes

T. VANSWEEVELT, e.a. **Aansprakelijkheid en medische ongevallen. Responsabilité et accidents médicaux**, Gent, 1996, Mys & Breesch uitgevers, X + 206 pp. (nr. 4 in de Reeks «Recht en gezondheidszorg»)

Laten wij eerst duidelijk stellen wat het te bespreken boek, waarvoor T. Vansweevelt optreedt als editor, niet biedt: de lezer krijgt geen positiefrechtelijke analyse van het bestaande medische-aansprakelijkheidsrecht, tenzij in de vorm van een bondig overzicht van de kritiekpunten geformuleerd vanuit de invalshoek van de patiënten, de zorgverstrekkers en de verzekeraars. In de plaats daarvan wordt naar de toekomst gekeken. Centraal in dit boek staat meer bepaald een zeer concreet uitgewerkt voorstel tot hervorming van het recht i.v.m. «medische ongevallen», dat de bestaande foutaansprakelijkheid wil opzij schuiven ten voordele van een «no fault»-verzekering met eigen kenmerken. Dit hervormingsontwerp, dat de vorm aanneemt van een «wetsvoorstel» met uitgebreide commentaar, is ontsproten aan de besprekingen binnen een spontaan gevormde, interuniversitaire en onafhankelijke «bezienningsgroep» onder de leiding van J.L. Fagnart. De krachtlijnen van het voorstel zijn:

- de vergoeding wordt toegekend voor een *ongeval* dat verband houdt met een geneeskundige verstrekking. Het begrip ongeval impliceert dat zich een abnormale gebeurtenis voordoet die voor de patiënt niet voorzienbaar was. Vandaar het begrip «abnormale schade», dit is (onder meer en vooral) schade die vermijdbaar is, rekening houdend met de toestand van de patiënt en met de stand van de wetenschap op het moment van de geneeskundige verstrekking of op het moment van de gebeurtenis die zich heeft voorgedaan in een instelling voor gezondheidszorg;

- de vergoeding moet worden toegekend door een nieuw op te richten «Vergoedingsfonds voor therapeutische ongevallen», dat op een samenwerkingsverband van verzekeraars zou moeten berusten;

- een automatische vergoeding, zoals voorgesteld, moet beperkt i.p.v. integraal zijn. Het ontworpen stelsel kent dan ook geen vergoeding toe voor kleine schadegevallen (concreet: met een percentage blijvende arbeidsongeschiktheid van minder dan 15), hanteert

een inkomensgrens (van 900.000 fr. per jaar), beperkt drastisch de vergoeding voor morele schade (door deze afhankelijk te stellen van een door een K.B. op te leggen schaal);

– het Vergoedingsfonds, dat volgens de opstellers zou moeten beschikken over minstens 1,5 miljard frank per jaar, wordt gefinancierd via de ziekenhuissector (en, voor een klein deel, via de extramurale sector). De ziekenhuizen kunnen evenwel drie vierde van hun bijdrage verhalen op de andere zorgverleners en op de patiënten;

– over één aspect hebben de auteurs van het voorstel geen consensus kunnen bereiken: het betreft het behoud dan wel het verdwijnen van de burgerlijke aansprakelijkheid. De meerderheid binnen de werkgroep was gewonnen voor de afschaffing van deze aansprakelijkheid, en wel uit economische overwegingen: het leek hen onmogelijk tegelijk een vergoeding van rechtswege te financieren en een aansprakelijkheidsverzekering. Een minderheid was daarentegen van oordeel dat de dader van een bewezen fout niet aan zijn aansprakelijkheid mocht ontsnappen;

– over de verhouding van het nieuwe «no fault»-stelsel met de sociale zekerheid bestaat wel eenduidigheid: de prestaties van het Vergoedingsfonds nemen de vorm aan van een supplement boven de (eventuele) sociale-zekerheidsuitkeringen; meteen is ook gezegd dat in het project geen plaats is voor een subrogatie van de sociale risicodragers tegen het Vergoedingsfonds.

Op de presentatie, in het boek, van het voorstel-Fagnart, volgt een overzicht van alternatieve oplossingen van de hand van de verzekeringsspecialisten S. Fredericq en P. Colle: voorstellen in de vorm van de invoering van een foutvermoeden (omkering van de bewijslast) ten laste van de zorgverstrekkers of van een risico-aansprakelijkheid worden onder ogen genomen maar tenslotte toch van de hand gewezen. Beide auteurs kunnen zich vinden in het voorstel-Fagnart, op voorwaarde dat de foutaansprakelijkheid blijft spelen naast de «no fault»-verzekering.

Dan volgen een korte bespreking van de situatie in Nederland (waar meer dan ten onzent de overheid zich met de problematiek inlaat, zonder nochtans tot dusver hervormend te zijn opgetreden) en een korte «filosofische» uitweiding over het therapeutisch risico.

De rest van het boek (pp. 133-206) wordt dan gewijd aan stellingnamen ten aanzien van de problematiek van de medische aansprakelijkheid en ten aanzien van het project-Fagnart, wat zeer lezenswaardige bijdragen oplevert van de kant van de volgende organisaties: de Orde der Geneesheren, de Belgische vereniging van Artsensyndicaten, de Vereniging van openbare verzorgingsinstellingen, de Tandheelkundige Vereniging, de Ziekenfondsen, de Verbruikersunie en de Verzekeringsmaatschappijen.

Het boek wordt afgesloten met een toespraak van de minister van Sociale Zaken, waaruit meteen blijkt dat het in feite een verslagboek van een studiedag is. Het dient te worden gezegd dat het boek niet aan het euvel lijdt dat zoveel verslagboeken en congresbundels kenmerkt, namelijk het uiteenlopen van de diverse bijdragen qua volume en diepgang: het evenwicht tussen de verscheidene teksten is gerespecteerd, en alle zijn ze van een goede tot zeer goede kwaliteit. Deze factor, en de geslaagde lay-out bevorderen zeker het lezen van het boek dat toch over een moeilijk onderwerp handelt.

Wat het plan-Fagnart zelf betreft, hebben wij twee kritische bedenkingen. Is het voor de patiënt echt zoveel gemakkelijker het vermijdbaar karakter van de schade aan te tonen dan, zoals naar geldend recht, de fout van de geneesheer? En maakt het afschaffen van elk verhaal van de sociale-zekerheidsinstellingen tegen het Vergoedingsfonds wel een kans in deze tijd, waarin (in 1994) het verkeersongevallenrecht werd hervormd (enigszins in de zin van een «no fault»-stelsel), juist met de bedoeling het subrogatierecht van de ziekenfondsen te versterken?

Dries Simoens

L'autorégulation, Collection de la Faculté de Droit, Université Libre de Bruxelles, Bruylant, Brussel, 1995, VI + 274 pp.

«L'autorégulation» is, zoals in het voorwoord tot het hier besproken colloquium-verslagboek wordt bevestigd een (onvolkomen) vertaling van het Engelse «self regulation». Wellicht is niet alleen het woord, maar ook het fenomeen essentieel van Britse makelij. Toch

gaat het in dit colloquium (en dit boek) niet om corporatistische verschijnselen, maar wel om een diversiteit van ontwikkelingen en tendensen die ertoe strekken hetzij het optreden van de wetgever te voorkomen, hetzij een beroep of bedrijvigheid te organiseren door middel van kwaliteitsnormen of deontologische regels, hetzij een niet-contentieuze geschillenregeling te bewerkstelligen.

Een en ander vormden het belangwekkend voorwerp van een colloquium dat op 16 december 1992 werd gehouden door oud-studenten en door de centra voor privaatrecht en voor economisch recht van de U.L.B. Daarbij werd aandacht besteed aan fenomenen van zelfregulering in enkele selectief uitgekozen domeinen.

In het consumentenrecht (rapport van J.L. Fagnart) wordt onderscheid gemaakt alnaargelang het voorwerp van de zelfregulering. Deze kan bijvoorbeeld slaan op de kwaliteit van de producten (men denke aan individuele of collectieve kwaliteitslabels en merken, en aan de sectorale normalisatie), op de kwaliteit van de diensten (men denke aan individuele en (vooral) collectieve codes van goed gedrag, of aan deontologische stelsels), op de kwaliteit van de contractuele relaties (individuele en (vooral) collectieve standaardcontracten, al dan niet genecocieerd met tussenkomst van overheid of consumenten) en op de geschillenbeslechting o.a. (de mediatie, het bindend advies, de arbitrage).

Een omstandig rapport (van Daniel Fesler) is gewijd aan de deontologie in de reclame. Het fenomeen wordt in zijn historische context geplaatst: o.m. door verwijzing naar de naar verluidt eerste niet-sectoriële zelfregulerende manifestatie in dit domein, namelijk de in 1937 door de IKK uitgegeven «Code international de pratiques loyales en matière de publicité», de creatie in 1949 van de «Conseil économique de la publicité», en de oprichting door deze laatste van een orgaan met normatieve en jurisdictionele bevoegdheid, de zgn. «Jury voor eerlijke praktijken in de reclame». De van deze internationale organisaties uitgaande normen worden nader geconcretiseerd in de discreet opererende mechanismen van implementatie van deze internationale en nationale instellingen.

Collectieve overeenkomsten worden een bijzondere, want op zijn beurt gereguleerde vorm van zelfregulering genoemd (rapport Viviane Vannes). Vanzelfsprekend wordt hierbij gerefereerd aan de wettelijke regeling van de collectieve arbeidsovereenkomsten (eerst door de besluitwet van 9 juni 1945, thans door de wet van 5 december 1968): hun typische inhoud, partijen, geldigheidsvereisten, juridische aard, hun juridische effecten, en hun plaats in de hiërarchie van de normen.

De financiële sector is een van de sectoren waarin veelvuldige en treffende illustraties worden aangetroffen van fenomenen van zelfregulering (rapport E. Wymeersch). Interessant is onder meer het in dit rapport gemaakte onderscheid tussen de (vrijwillig geassumeerde) «autodiscipline» en de in het statelijk recht (op zijn minst op grond van contractveiligheid, mogelijk op andere rechtsgronden) ingebette «zelfregulering». Van autoregulering moeten verder de (juridisch niet-bindende) regels van «soft law» onderscheiden worden. Wat zelfregulering betreft valt op dat de normen soms in de normenhiërarchie van positie veranderen, zodat het fenomeen veel verschillende ladingen dekt. In het financieel recht worden vele toepassingen aangetroffen, hetgeen met name verklaard wordt door de internationalisatie van de verrichtingen, de homogeniteit van het betrokken milieu en de flexibiliteit van deze vorm van regulering.

In het rapport Steenberghe wordt verdedigd dat zelfregulering geen echt alternatief uitmaakt voor het mededingingsrecht en (integendeel) vanuit die invalshoek met argusogen wordt bekeken.

Ook in de internationale economische verhoudingen bestaan naast de elastische regelen inzake i.p.r. en bevoegdheid, regelen die uitgaan van de betrokkenen zelf en die, in dit domein meer dan in andere domeinen, een zekere «effectiviteit» verwerven. In het rapport X. Dieux en V. Simonart waarin de zowel van publieke (O.E.S.O., I.A.O., etc.) als de van private instanties uitgaande codes van goed gedrag («les codes de bonne conduite») en de «lex mercatoria» worden toegelicht, wordt onder meer stilgestaan bij de interessante vraag of de bestaande «lex mercatoria» kan bijdragen tot de spontane wording van een «internationale economische ordening» dan wel, zoals de auteurs voorzichtig suggereren, of de «lex mercatoria» een eerder (Westers) systeembevestigende uitwerking vertoont.

Ook in het verhelderend synthesesrapport (P. Van Ommeslaghe) wordt een typologie van zelfregulerende mechanismen opgebouwd rond de normen van goed gedrag enerzijds en de normatieve regels

die tot doel hebben juridische relaties te beheersen anderzijds. Wat betreft de juridische aard en de bindende kracht van normen van zelfregulering gebeurt de classificatie alnaargelang aan deze normen bindende kracht toekomt uit kracht van de wet, overeenkomst of unilaterale wilsuiking, dan wel andere indirecte juridische effecten (bijvoorbeeld als concretisering van open normen zoals zorgvuldigheid of goede trouw) worden toegekend.

Herman A. Cousy

A. ROGERS, J. TROTTER, W.G. VAN HASSEL, J.R. WALSH en R.P. KRÖNER (red.), *Liability of lawyers and indemnity insurance*, London, Kluwer Law International & International Bar Association, XX + 249 pp.

Handboeken gewijd aan de aansprakelijkheid van advocaten blijven zeldzaam; elke «nieuwkomer» moet dan ook a priori worden «verwelkomd».

In september 1995 vond te Parijs een conferentie plaats ter gelegenheid van de 25e verjaardag van de afdeling «Business Law» van de International Bar Association, en de onderafdeling «Verzekeringen» (het «Committee H») wijdde haar programma aan het thema van de aansprakelijkheid van advocaten en de verzekering ervan. Een werkgroep binnen dit comité stelde een lijst vragen op die in een zestigtal landen door een verslaggever werden beantwoord. Deze respons vormt het basismateriaal van het boek dat besproken wordt.

In een eerste hoofdstukje wordt voornamelijk gepleit voor een harmonisering binnen Europa van de regeling inzake de aansprakelijkheid van advocaten en voor een mogelijkheid tot beperking van aansprakelijkheid zoals deze bestaat in bepaalde landen (bv. Duitsland en Nederland).

Het tweede hoofdstuk bevat een korte toelichting bij enkele beginselen die in de meeste landen worden aangetroffen, zoals de contractuele grondslag van de aansprakelijkheid t.a.v. de cliënt, de afwezigheid van resultaatverbintenis t.a.v. de uitslag van een zaak, de vereisten van schade en oorzakelijk verband, de afwezigheid van grens t.a.v. de eventuele schadevergoeding en de mogelijke aansprakelijkheid t.a.v. derden. Belangrijke verschillen zijn merkbaar inzake de verjaring van de vordering tegen een advocaat en de mogelijkheid tot beperking van aansprakelijkheid.

In hoofdstuk 3 wordt stilgestaan bij het toenemend aantal claims tegen advocaten – in bepaalde landen neemt dit onrustwekkende proporties aan – en bij de mogelijke oorzaken ervan, evenals bij de tendens in bepaalde landen een verscherpt foutcriterium aangewend te zien. Logisch dus dat de beroepsbeoefenaars uitzien naar het zich verzekeren of het beperken van hun aansprakelijkheid door contractuele voorzieningen. In sommige landen is de mogelijkheid tot aansprakelijkheidsbeperking gereguleerd. Zo'n mogelijkheid is volgens de auteurs zeker gerechtvaardigd t.a.v. het bedrag dat een normale verzekeraarbaarheid te boven gaat. De vraag wordt ook gesteld naar de mogelijkheid en geoorlooftheid van een beperking van aansprakelijkheid via een vennootschapsvorm. Terecht wordt onderstreept dat schadegevallen vermeden kunnen worden door informatieverspreiding i.v.m. vaak voorkomende risico's en door permanente vorming, die overigens in bepaalde landen verplichtend is.

Hoofdstuk 4 is gewijd aan de verzekering van de beroepsaansprakelijkheid. De sector was tot de jaren '80 winstgevend voor de verzekeraars dankzij het beperkt aantal vorderingen en de hoge interesten op reserves. In sommige landen wordt nu evenwel aan de alarmbel getrokken; weinig verzekeraars willen het risico nog dekken en de premies gaan fors de hoogte in. Een verplichte verzekering wordt als een noodzaak aangevoeld; in geen enkel land lijkt men tot dusver het probleem wettelijk geregeld te hebben. Het belang van een franchise wordt onderstreept: zij blijft de advocaat tot voorzichtigheid aanzetten en maakt het mogelijk kleine schadegevallen uit te sluiten, hetgeen dan weer gunstig is t.a.v. de premie. Een dekking van 300.000 US \$ wordt als minimaal gezien voor de «doorsnee» advocaat. Tenslotte wordt even stilgestaan bij het systeem van het onderlinge-verzekeringsfonds binnen het beroep als alternatief, met zijn voor- en nadelen.

Hoofdstuk 5 geeft een kort overzicht van wat uit voormelde enquête blijkt t.a.v. de verzekering van de beroepsaansprakelijkheid,

terwijl hoofdstuk 6 een commentaar bevat bij de gebruikelijke voorzieningen die men in de polissen aantreft, waarbij ook aanwijzingen worden gegeven waarop moet worden gelet wanneer een polis onderhandeld wordt.

Het zevende en laatste hoofdstuk (dat zowat 170 pp. beslaat) biedt een samenvatting, land per land, in alfabetische volgorde, van de antwoorden die door elke nationale verslaggever werden gegeven op de door het Committee H gestelde vragen. Grote verdienste daarbij is de overzichtelijkheid daar telkens dezelfde indeling wordt gevolgd. De uiteenzetting inzake burgerlijke aansprakelijkheid bevat telkens de volgende rubrieken: de grondslag van de aansprakelijkheid, de mogelijkheid tot beperking, de aansprakelijkheid t.a.v. niet-clënten en recente ontwikkelingen. De rubriek verzekering duidt aan of deze verplicht is of niet, welke polissen voorhanden zijn, het plafond van de dekking, de premie, de vrijstellingen en eventuele recente ontwikkelingen. Dit hoofdstuk bevat aldus een mijn aan informatie, en interessant is dat niet alleen meer «vertrouwde» landen hebben meegewerkt aan de enquête (zoals België en andere Europese landen, Canada en de USA) maar ook landen waarvan het rechtssysteem voor velen onder ons een onbekende is (zoals Bermuda, Bolivia, Columbia, Egypte, Jamaica, Kenia, Sri Lanka, ...). Het boek maakt dan ook een absolute aanrader uit voor al wie belangstelling heeft in rechtsvergelijkende studies.

Paul Depuydt

AANGEKONDIGD

A. VAN DEN END, *Juridisch Lexicon – The legal Lexicon*, Zeist, Gateway, 6.050 fr.

M. DE BLOIS e.a., *Contouren van het recht*, Deventer, Kluwer, 378 p., 43 fl.

R.J. POLAK, *Inleiding tot het wegenverkeersrecht – Deel I: Materieel verkeersrecht* (derde druk), Zwolle, Tjeenk Willink, 276 p., 79,50 fl.

P. DE MEYERE, E. FRANCKX, J.-M. HENCKAERTS en K. MALFIET (red.), *Oost-Europa in Europa – Eenheid en verscheidenheid*, Brussel, Vubpress, 368 p.

M. FONTAINE, *Droit des assurances* (tweede druk), Brussel, Larcier, 588 p.

M.E. FRANKE, e.a., *Verkort verklaard* (tweede druk), Arnhem, Gouda Quint, 170 p., 29 fl.

E. BREDEVELD, *Gemeenterecht* (vierde druk), Zwolle, Tjeenk Willink, 260 p., 65 fl.

F.M. NOORDAM, *Inleiding sociale zekerheidsrecht* (derde druk), Deventer, Kluwer, 432 p., 71 fl.

P. SENAËVE, *Compendium van het personen- en familierecht*, Leuven, Acco, 742 p., 3.995 fr.

L.H. VAN DEN HEUVEL, *Ontslagrecht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 174 p., 49,50 fl.

J.B.J.M. TEN BERGE, *Besturen door de overheid*, Zwolle, Tjeenk Willink, 446 p., 60 fl.

P.W.C. AKKERMANS, M.J. COHEN en J. DONNER, *Een nieuwe universitaire bestuursvorm*, 58 p., 35 fl.

R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedkundige inleiding tot het recht – Deel I: Privaatrecht* (derde druk), Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 258 p., 1.065 fr.

Y.H. LELEU, *La transmission de la succession en droit comparé*, Antwerpen, Maklu/Brussel, Bruylant, 624 p., 4.250 fr.

H. BRAECKMANS en E. WYMEERSCH (red.), *Het gewijzigde vennootschapsrecht 1995*, Antwerpen, Maklu, 508 p., 2.950 fr.

B. ROVERS, *Criminografie van Rotterdam*, Arnhem, Gouda Quint, 246 p., 58,50 fl.

N. JÖRG en C. KELK, *Strafrecht met mate* (negende druk), Arnhem, Gouda Quint, 436 p., 54,50 fl.

D. SCHEERS, *L'imposition des pensions, rentes, indemnités et allocations en tenant lieu*, Brussel, Bruylant, 588 p., 4.250 fr.

D. MEULEMANS, *Een onroerend goed huren en verhuren*, Leuven, Acco, 660 p., 3.995 fr.

M. SCHREUDER-VLASBLOM, *De algemene wet bestuursrecht* (vierde druk), Zwolle, Tjeenk Willink, 260 p., 65 fl.

G.H. ADDINK e.a., *Europese milieurechtspraak* (verslag ledenvergadering), Zwolle, Tjeenk Willink, 42 p., 22,50 fl.

E. VAN DOOREN, *Repertorium van de gemeentebelastingen in het Vlaamse Gewest*, Brugge, Vanden Broele, 680 p., 4.500 fr.

Het Gewijzigde Vennootschapsrecht 1995

NIEUWE UITGAVE !

**Editors: Herman Braeckmans
Eddy Wymeersch**

Omvang: 530 pag.
ISBN 90 6215 525 1
Prijs: BEF 2.950,-

De wetgever heeft grondige wijzigingen aangebracht in het vennootschaps- en rechtspersonenrecht. Hierbij werden enkele fundamentele denklijnen hertekend, terwijl belangrijke gebieden opnieuw werden gereguleerd.

Met deze nieuwe wetgeving wordt het Belgische vennootschapsrecht complexer dan ooit. Teneinde deze wijzigingen voor te stellen en hierop een eerste kritische commentaar te geven, hebben de Universiteiten van Antwerpen en Gent opnieuw hun krachten gebundeld. Het verslagboek van het in 1995 gehouden dubbel-congres, verschenen kort na de inwerkingtreding van de nieuwe wet (1 juli 1996), bevat bijdragen van:

**A. Benoit-Moury
E. Wymeersch
M. Tison
J. Van Bael
R. Nieuwdorp**

**Ph. Ernst
J. Cerfontaine
H. De Wulf
B. Peeters
H. Olivier**

**V. De Schrijver
L. Van Caneghem
H. Braeckmans
Ph. Marchandise
K. Van Oostveldt**

MAKLU Uitgevers n.v.

Somersstraat 13/15, 2018 Antwerpen – Tel.: 03/231.29.00 – Fax 03/233.26.59

Vraag onze nieuwe catalogus 1997 aan !

DE HERVORMING VAN HET VOORONDERZOEK IN STRAFZAKEN

**Moet het gerechtelijk onderzoek in zijn huidige vorm
gehandhaafd blijven?**

Bart De Smet

Omvang: ca. 480 pag. – ISBN 90-5095-001-9 – Prijs: 3.450,-BF – Verschijnt november 1996

De hervorming van het strafrechterlijk vooronderzoek, een thema dat lang in de academische sfeer bleef hangen, is momenteel niet meer uit de actualiteit weg te denken. Steeds meer groeit het besef dat de diverse schakels van de strafvorderlijke keten niet optimaal zijn afgestemd en dat de strafvordering dringend structurele aanpassingen behoeft. Meermaals werd gepoogd de strafvordering te moderniseren, doch telkens ontbrak consensus over de opzet en de omkadering van het proces.

Het struikelblok op weg naar hervormingen blijkt vooral de rol van de onderzoekrechter te zijn. Terwijl sommigen het noodzakelijk achten de onderzoeksrechter als leider van het onderzoek te handhaven, pleiten anderen voor een geheel nieuwe structuur waarin de politie onder de controle staat van een rechter van het onderzoek. Deze magistraat zou dan niet meer gelast zijn met de leiding van een aantal dossiers, maar zou slechts mogen optreden als een partij hem daartoe uitdrukkelijk verzoekt.

In dit boek geeft Dr. Bart De Smet een overzicht van de argumenten pro en contra het gerechtelijk onderzoek en gaat hij na of deze onderzoeksvorm nodig is om een efficiënte en evenwichtige rechtshandhaving tot stand te brengen.

INHOUD

Hoofdstuk I.	Inleidende beschouwingen.
Hoofdstuk II.	Het vooronderzoek in strafzaken vanuit een rechtshistorisch perspectief.
Hoofdstuk III.	Het vooronderzoek in België en de rol van de onderzoeksrechter: de theorie van het wetboek van strafvordering (1808) versus de praktijk van de strafrechtspleging.
Hoofdstuk IV.	Het vooronderzoek in strafzaken vanuit een rechtsvergelijkend perspectief.
Hoofdstuk V.	Voorstellen tot hervorming van het gerechtelijk onderzoek.

INTERSENTIA Uitgevers NV
Antwerpen - Groningen

Volhardingstraat 27 – 2020 Antwerpen
☎ 03/248.74.54 – Fax 03/248.83.82